

Ս Ի Ո Ն

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ—ԳՐԱԿԱՆ—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԵՇՏՕՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱՆԵՄԻ ՀԱՅ ՊԵՏՐԱՐԳՈՒԹԵԱՆ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԺԵ. ՏԱՐԻ 1941

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

ԵՐՈՒՍԱՆԵՄ

Ս Ի Ո Ն

ԺԵ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1941

ՅՈՒՂԻՍ — ՕԳՈՍՏՈՍ

ԹԻԻ 7-8

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԸ

(ԵՐԿՈՒ ՊԱՏԵՐԱԶՄՆԵՐՈՒ ՄԻՋԵԻ)

Ա.

Հոգևոր հունձքի այս շրջանին, երբ Սուրբ Աթոռը իր կոթքին մէջ ունի՝ նոր յոյսերու իրաւունքն ու հպարտութիւնը ունի, մեր մտածումը կ'երթայ երջանկայիշատակ Տ. Թորգոմ Սրբազանի սիրած «Հայ Երուսաղէմ» տարազին՝ զոր ան սովոր էր գործածել յաճախ իրեն յատուկ անանուն զգացումով մը։ Այդ տարազը յանկուցիչ ընող զգացումին մէջ, այս հաստատութեան կրօնական գերին ու ոգիին համաստիճան բաժին ունէին նաև կրթական և ազգային յառաջահայեաց այն իրազործումները՝ որոնք իր մեծ նախորդին օրով սկսած էին արդէն պտղաբերիլ այս հաստատութեան ծոցին մէջ, բովանդակ ազգի ուշադրութեան և զուգուրանքին առարկայ ընելով զայն։ Հայ Երուսաղէմը, նոր յօրինուածք, նոր երանգ և նոր թափ պիտի ստանար իր օրով, հակառակ ժամանակին հետ քայելու բոլոր դժուարութիւններուն։

Գուրեան Սրբազան Հայ Երուսաղէմի պատրիարքութիւնը ստանձնած էր կատարելու համար «սուրբ վրէժխնդրութեան մը գործը», ինչպէս ինք սովոր էր ըսել։ Այդ նուիրական վրիժառութիւնը ուրիշ բան չէր բայց եթէ լեցնել տեղը Արմաշի իր մտքի գաւակներուն, որոնք իբրև մեր օրերու Ղեւոնդներ, ինկան մեր դատի արիւնոտ ճամբուն վրայ։ Այս վրէժխնդրութեան միայն արժանի կը նկատէր հայու հոգին։ Ըստ իրեն, Հայ Երուսաղէմը լաւագոյնս ծառայած կ'ըլլար Ազգին և Եկեղեցիին, եթէ կարենար կրթական բեղուն կեանք մը և իմացական որոշ բարձրութեամբ մակարդակ մը ստեղծել։ Յիշատի Սիրոնի բարձունքին վրայ կարելի չէր կանգնել աւելի աստուածահաճոյ գործ մը՝ քան ինչ որ հիմնարկեց Ա. Աթոռոյ կրթասէր և ուսումնապեճ պետը։ Նիւթական և բարոյական միջոցներ չէին պակսեր Հայ Երուսաղէմին. յետոյ՝ հոգևոր կեանքի նուիրականութիւնը զոր կուտար սրտին ո՛չ միայն տնօրինական Ա. Տեղեաց խորհուրդը, այլ նաև վանքին բազմադարեան և ազգային սրբութեանց զգացումը, այս ամէնը կը

պատրաստէին արդէն ինքնին արգաւանդ դաշտ մը եկեղեցական դաստիարակութեան գործին համար:

Դուրեան Սրբազան իրագործեց՝ զմայելի հեռատեսութեամբ և սիրով, իր հոգին մէջ կերպաւորուած երազը. և ժառանգաւորաց Վարժարանը, իբր նոր Արմաշ մը, կը վերստեղծուէր Հայ Երուսաղէմի պարիսպներէն ներս:

Դուրեանի այս սրտառուչ և իմաստուն ձեռնարկին մարմին տալու եւ աւելի բարգաւաճելու մտածումով նախ Պատրիկ Կիւլպէնկեան, յետոյ Կարապետ Մեղքոնեան՝ ազգային և եկեղեցական կրթութեանց նախանձախնդիր պատուական բարերարները, իրենց մասնակցութիւնը բերին՝ իբրև յարգանքի և սիրոյ տուրք, եկեղեցական կրթութեան այս զաղափարին, և գործը ստացաւ լուրջ ընթացք մը, տակաւ խոստանալով լիովին պսակել իր մասին տածուած բարի բոլոր ակնկալութիւնները:

Ժառանգաւորացի իբր օժանդակ, Դուրեանի պատրիարքութեան ոռաջին օրէն, շարժման մէջ դրուեցաւ Ս. Յակոբեանց տպարանը որ պատերազմի հետեանքով անգործութեան էր մատնուած: Եւ 1927ին վերհրատարակուիլ սկսաւ Ս. Աթոռոյ պաշտօնաթերթը՝ «Սին»։ Այսպէս կրթական և իմացական շարժում մը գոյութեան եկաւ, որուն վրայ կը սաւառնէր Դուրեանի հոգին:

Ժառանգաւորաց Վարժարանի նպատակը եղաւ՝ առաջին օրէն, կուսակրօն եկեղեցականութեան պատրաստութեան գործը. նախ վանական այս մեծ հաստատութեան կարիքները լեցնելու, և յետոյ ընդհանուր Հայ Եկեղեցւոյ կրօնական պէտքերը զիմաւորելու սրբազան փափաքով:

Միջավայրի կրօնազգաց մթնոլորտը, ժամանակին պահանջները, և ձեռնհաս անձերը՝ (Դուրեան Պատրիարք, Բաբգէն Եպիսկոպոս և այժմու Ս. Աթոռոյս Գահակալ՝ Մեսրոպ Սրբազան) ամէն յոյս կը ներշնչէին որ այս նոր Արմաշը լեցնէր բոլոր արդար ակնկալութիւնները: Սակայն սերունդ պատրաստելը դիւրին չէ, և շօշափելի պայմանաւորումներէ աւելի ուրիշ ազդակներու կը կարօտի, ինքնայատուկ և թաքուն օրէնքներու կշռոյթի մը հպատակ՝ զոր դիւրին չէ բնորոշել: Այսուհանդերձ, Դուրեանի մահուան նախօրեակին, ժառանգաւորացը կուտար իր ինքն վարդապետներու առաջին հունձքը: Զեռք բերուած արդիւնքը աննախընթաց բլաւու չափ երևոյթ մըն էր Երուսաղէմի պատմութեան մէջ: Ժիշդ է թէ Երուսաղէմը միշտ ունեցած էր իր ժառանգաւորացը, որ հաստատութեան տուած էր դէժ կէսը իր միաբանութեան անդամներուն. (միւս կէսն ալ ինքնին զոյանալով դուրսէն եկած, կամ փոքրաւորութեամբ հասածներով): Անմոռանալի է մասնաւորաբար, Եսայի պատրիարքի օրով, Մեղքիսեղեկեան շրջանը, որ ունեցած է կրթական շատ զոհացուցիչ վիճակ մը: Այդ վիճակը աւելի կամ նուազ արդիւնաւորութեամբ շարունակուած էր նաև Վեհապետեանի օրով, բայց յետոյ, զլիաւորաբար պատերազմի պատճառով, կանգ առած էր շարժումը, մտահոգութեան մղելու չափ զիտակից և տարէց միաբանները Ս. Աթոռոյս: Նոր երևոյթը հետեաբար որուն հանդիսատես կ'ըլլար Ս. Աթոռը, աւելի քան սրտապնդիչ էր, ամօքել կարենալու չափ Դուրեանի մահուան կսկիծը իր հասունցած արտին առջև, եղբրական ինչ մը խառնելով այնքան զոհողութիւններու զին եղող այս արդիւնքին:

Կանխահաս է տակաւին դատումը փորձել այդ սերունդին: Եթէ նկատի

ունենանք իր նախընթացները ան կ'արդարացնէ նոյնիսկ որոշ դիմագիծով սերունդ մը ըլլալու իր հանգամանքը. կ'ակնարկենք մտաւոր իր պատրաստութեան, որ թէև համեստ՝ բայց մեր իրականութեան համար բաւարար կրնար նկատուիլ: Այդ սերունդին խորհրդանիշ անձնաւորութիւնը Դուրեանն էր, որուն զաղափարը Հայ եկեղեցւոյ դերի մասին, կ'արևոտէր և կը պայծառանար մեր անցեալէն, և անոր փառաւոր արժէքներէն: Այս պարագան չէր բխեր սակայն նորին հետ չկարենալ հաշտուելու անբաւականութենէն, ոչ ալ հաւատալիքներու վրայ նստած հաւատքի ձեւէն, այլ այն բաբախուն անցելապաշտութենէն՝ որ հայ արժէքները ճանչցող և զգացող հոգիներուն օտար չէ եղած բնաւ: Դուրեանի ազատախոհութիւնը չէր զար փփ. դարու եւրոպական արդիականութենէն, ոչ ալ աւանդութիւններու նկատմամբ իր ունեցած քիչ մը զաղջ կեցուածքէն: Ընդունելով հանգերձ ժամանակները և նոր պահանջները, ծանծաղամտութիւն կը համարէր համակարծիք ըլլալ թէ զիտութիւնն ու քաղաքակրթութիւնը կը վտանգեն մեղայատուկ հոգեորականութիւնը, վասնզի, ըստ իրեն, ինչ որ սուրբ էր և նուիրական, ինչ որ բանաւոր է և աստուածային, որոնք կը բխին քրիստոնէութեան խորագոյն իսկ ակունքէն, նոյն հանգամանքով կ'ազնուացնեն մարդը: Եւ Հայ եկեղեցին իբրև Քրիստոսի եկեղեցիին մաս, չէր կրնար զուրկ ըլլալ այդ աստուածատուր շնորհէն. միայն պէտք էր գտնել «ծածկուած զանձը»:

Կը բաւէր որ եկեղեցւոյ պաշտօնեան բարի ոյժերու այդ օժտումով կարենար իր հաւատալիքներուն հետ հաշտ պահել ունէ զիտական ճշմարտութիւն, իր սկզբունքներուն հետ զուգորդել ընկերային ամէն առողջ վարդապետութիւն, հոգևոր իր կեանքին ընթացակից ընել բարեկարգական ամէն ոգևորում, և աւետարանական ներշնչումներու չշփել ունէ մոլորութեան ոգի:

Այս էր իր մտածելու կերպը, որ աշխարհահայեացք մը եւ բարոյական տեսակէտ մը ըլլալուն չափ իմացական պայծառ ալ կեցուածք մըն էր: Այս է որ կը բացատրէ հոգևորին վրայ աւելցած իմացական տարրին կշիռը իր շունչով պատրաստուած սերունդին մէջ: Ախալ չհասկցուինք. ոչ մէկ ատեն Հոգևոյս Պատրիարքի մօքէն չանցաւ իմաստասէրներ պատրաստել: Բայց միշտ ուղեց որ Հայ եկեղեցւոյ սպասաւոր վարդապետը իմաստին, մտածումին, իմացական հետաքրքրութեանց խանդը ունենար իրմէն ներս:

Թէ այս ամէնը իբրև ծրագիր և իբրև հեռահաս պատգամ երջանկայիշատակ պատրիարքի գործունէութեանը մէջ ունեցան լայն բաժին, դուրս է կասկածէ: Այս ամենուն արդիւնք Հայ եկեղեցւոյ սպասարկութեան մէջ նետուող երիտասարդ հոգևորականութիւնը ո՞ր չափով իրագործեց զեկեղեցի երազը մեծանուն պատրիարքին, կանխահաս դատումի մը, գնահատման մը արդար չէ ենթարկել. ու հոս բազմաթիւ ազդակներ կը միջամտեն: 1890ին մեր երկրին բոլոր անկիւններէն Արմաշ հաւաքուող տղաքը երբեք բաղդատելի չեն անապատներէն հաւաքուած, կեանքին ամենէն դառնագոյն կսկիծները ապրած, բայց մանաւանդ դարերէ ի վեր իրենց ցեղը կանգուն պահող երազէն իսկ դաւաճանօրէն լքուած սերունդին: Եւ այս հաստատումը իր ամբողջ եղբրական իմաստը կ'առնէ երբ յետպատերազմեան հոգեբանութեամբ պատանիներ կը մտնեն վեղարին տակ, և կը կանչուին իրենց ոյժը գործադրելու իրենցմէ աւելի կործանած ժողովուրդի մը մէջ: Թերևս հոս է զաղտնիքը տարբերացումին, զոր Ար-

մաշի և Սալիմի Դուրեանական զոյգ հունձքերու մէջ մարդիկ փորձուին տեսնել: Չենք զիտեր պէտք կա՞յ աւելցնելու այն բացառիկ պայմանը որ երուսաղէմի հոգևոր զործունէութեան նկարագիրն իսկ կը կազմէ: Արմաշի մէջ Դուրեանով պատրաստուած սերունդը ժողովուրդին մէջ զործելու միակ և վերջնական նը- պատակի մը կը սպասարկէր: Երուսաղէմը այլապէս բարդ հանգամանքներ երե- ւան կը հանէր Եկեղեցւոյ զործաւորին աչքերուն:

Պաղեստինէն դուրս մեր ժողովուրդը չի զիտեր թերևս թէ երուսաղէմի վարդապետը ամէն բանէ առաջ վանական զինուոր մըն է որոշ պարտաւորութիւն- ներով, որոնց մէկ կարևոր մասը նպաստն է Սուրբ Տեղեաց իրաւանց պաշտ- պանութեան: Ս. Յակոբայ բնմէն կարգ առնող ամէն վարդապետ իր ուխտին մէջ կարևորագոյն տեղը կուտայ այս պարտքին: Եւ սակայն Դուրեանի մտա- ծումին մէջ Եկեղեցւոյ սպասաւորը՝ առկէ աւելին զործող մը պիտի ըլլար ժողո- վուրդին մէջ և անոր օգտին համար: Եւ տակաւին՝ իմացական բազմատեսակ հետաքրքրութեանց ընդունարան եւ արդիւնաւորիչ մը: Այս երեք իրարու հետ հազիւ հաշտուող պաշտօններու և անոնց ենթադրած մտայնութեանց տազ- նապն է որ կ'իշխէր իրմով պատրաստուած սերունդին մէջ: Անոնք չէին կրնար գուտ մտքի մարդեր ըլլալ, ինչպէս չէին կրնար աւանդութեան կողմէն պահանջ- ուած աշխարհին համար հիմնովին փակ զինուորներ մնալ: Եւ նպատակներու այս բարդութիւնն է որ անդրադարձաւ այս սերունդին զործունէութիւններուն վրայ: Անոնց քով զօրաւոր չափով մը արթուն են Ս. Աթոռոյ իրաւունքներուն պաշտպանութեան դարաւոր ձայները: Անոնց քով ի զօրու են իմացական կեն- դանի հետաքրքրութիւններ:

Ինչպէս ըսինք վերը, դատումի գործ մը չէ որ կ'ընենք մեր այս տողերուն մէջ, այլ երևան կը բերենք ընդհանուր գիծերը Դուրեանի Սա- զիմական անդրանիկ սերունդին: Ուրիշ հարց է թէ այդ սերունդը ո՞րչափով ատակ եղաւ բուն ժողովրդական սպասին և հոգևոր և իմացական մշակման, և հաւատարիմ մնաց Հայ Եկեղեցւոյ ընդհանուր ու Ս. Աթոռոյ մասնաւոր աւան- դութեանց. այդ մասին աւելի վերջ. բայց ինչ որ այժմէն իսկ կարելի է իբրեւ յատկանիշ տալ այդ սերունդին, այն բարի և ջերմ կամեցողութեան ոգին է որով ներկայացող պահանջները կը զիմաւորուին անոր կողմէ, ոգի մը որ ա- մենէն համեստ կարողութիւններն անգամ կը ներթափանցէ, անոնց իրազործել տալու անուրանալի արժէքով արդիւնքներ:

ԽՈՒՐ.

ԱԶԳԱՅԻՆ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ Ի ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԱԾԻՆ

10-13 ԱՊՐԻԼ 1941

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրութեան առթիւ Սուրբ Էջմիածնի մէջ գումարուելիք Ազգային-Եկեղեցական Ժողովին մասնակցելու համար Միաբանութեան կողմէ պատգամաւոր ընտրուած Սուրբ Աթոռոյս Լուսարարապետ Գեր. Տ. Կիւրեղ Մ. Վարդապետ Իսրայէլեան Նոր-Ջուղայէն Ամենապատիւ Ս. Պատրիարք Զօր զրկած է սարուոյս Յունիս 9 բուականաւ նամակ մը, ուր ներփակած է՝ ա) Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան Ամեն. Տեղակալին 2 Մայիս 1941 բուակիր եւ թիւ 221 նամակը եւ ը) Սուրբ Էջմիածնի մէջ գումարուած Ազգային-Եկեղեցական Ժողովի Ա. Բ. եւ Գ. նիստերու արձանագրութեանց, գ) Սուրբ Էջմիածնի Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի ութամեայ (1932-1941) գործունեութեանց՝ Զեկուցման կամ Տեղեկագրի, զ) Ազգային-Եկեղեցական Ժողովի Դեկլարացիայի եւ Կ) Մանդատային Ցանձնաժողովի Զեկուցման պատճենները:

Սոյն գրութիւնները Տեղակալ Ամեն. Տ. Գեորգ Ս. Արքեպիսկոպոսի փափաքին համաձայն կը սպառուին ՍԻՈՆ-ի ներկայ Յուլիս-Օգոստոսի միացեալ համարին մէջ, ու անոնց արտաստուածները Ամեն. Ս. Պատրիարք հօր կողմէ պիտի զրկուին Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի կողմէ նշանակուած հետեւեալ պատրիարքական եւ առաջնորդական բեմերուն:

1. Կ. Պոլսոյ Ամենապատիւ Պատրիարք Տ. Մեսրոպ Ս. Արքեպիսկոպոս Նարոյեանին,
2. Հիւսիսային Ամերիկայի բեմի Առաջնորդ Գերաւորհ Տ. Գարեգին Ս. Արքեպիսկոպոս Յովսէփեանին,
3. Գալիփոքիայի բեմի Առաջնորդական Տեղապահ Գեր. Տ. Վարդան Մ. Վրդ. Գաապարեանին,
4. Հարաւային Ամերիկայի Հայրապետական Պատուիրակ Գերաւորհ Տ. Գարեգին Ս. Արքեպիսկոպոս Խաչատուրեանին,
5. Ռումանիոյ Հայոց Առաջնորդ Գեր. Տ. Յուսիկ Ս. Արքեպիսկոպոս Զոհրաբեանին,
6. Ասրպատականի Հայոց Առաջնորդ Գեր. Տ. Ներսէս Ս. Արքեպիսկոպոս Մելիք-Թանգեանին,
7. Իրանահնդկաստանի բեմի Կրօնական Խորհուրդին,
8. Յունաստանի Հայոց Առաջնորդ Գեր. Տ. Կարապետ Ս. Արքեպիսկոպոս Մազլումեանին,
9. Պուլկարիոյ Հայոց Առաջնորդական Փոխանորդ Գեր. Տ. Գրիգոր Մ. Վրդ. Կարապետեանին,
10. Եւրոպայի Հայոց Առաջնորդ Գեր. Տ. Արաւազ Ս. Արքեպիսկոպոս Սիւրմեանին,
11. Մարսէլի բեմի Հայոց Առաջնորդութեան,
12. Իրաքի Հայոց Առաջնորդական Տեղապահ Արժ. Տ. Գրիգոր Քանանայ Յակոբեանին, եւ
13. Եկիպսահայոց առաջնորդական Փոխանորդ Գեր. Տ. Մամբրէ Ս. Եպիսկոպոս Սիրունեանին:

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ՎԵՐԱԳՈՒ ԿԱՅՈՂՆԿՈՍ
ԵՒ
ԽԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺԻ
ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹԵԱՄԲ
ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՀՈԳԵՒՈՐ
ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Ք. 221

2 Մայիսի 1941 ամի

Ս. ԷԶՄԱՍԾԻՆ

Ամենապատիւ Պատրիարքին Երուսաղեմի

Գեր. Տ. Մեսրոպ Ա. Արքեպս. Նշանեանին

Այսու ուղարկում է Ամենապատուութեանդ տարւոյս Ապրիլի 10-13ին գումարուած Ազգային-Եկեղեցական Ժողովի նիստերի արձանագրութեանց, Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի գործունէութեան զեկուցման, Խորհրդային Հայաստանի Կառավարութեան ներկայացուած ղեկարացիայի եւ Մանդատային Ֆանձնաժողովի վաւերացրած պատճէնները ի գիտութիւն տեղիդ թեմական իշխանութեան եւ հայ հասարակութեան:

Յիշատակուած փաստաթղթերից երեւում է նախ՝ որ Ամենայն Հայոց Հայրապետի ընտրութիւնը յետաձգուած է պատեհ ժամանակի հետեւեալ պատճառներով. — ա) Արտասահմանի պատգամաւորները, բացի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ներկայացուցիչ եւ պատգամաւոր Գեր. Խաչ Արքեպիսկոպոս Աջապահեանից, հակառակ իրենց բուն ցանկութեան, պատերազմական հանգամանքների պատճառով, անկարող են եղել զալ Ս. Էջմիածին եւ անձամբ մասնակցել Ազգային-Եկեղեցական Ժողովին: Բ) Կաթողիկոսի օծումը կատարելու համար, Հայ Եկեղեցու աւանդական սովորութեան եւ կանոնական կարգերի համաձայն՝ պահանջուած եպիսկոպոսների թիւը չկար, ուստի եւ Ազգային-Եկեղեցական Ժողովը, թէեւ ըստ ամենայնի իրաւատէր Հայրապետական ընտրութիւն կատարելու (92 ծայնից ներկայ էին 49 պատգամաւոր 77 ծայնով), սակայն ցանկանալով Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրութիւնը կատարել խորհրդային երկրների եւ արտասահմանեան պատգամաւորների լայն մասնակցութեամբ, եւ օծումը՝ համաձայն Հայ Եկեղեցու աւանդական ծէսի եւ եկեղեցական կանոնների, որոշեց ժամանակաւորապէս յետաձգել կաթողիկոսական ընտրութիւնն ու օծումը պատեհ ժամանակին, երբ յիշատակուած արգելադրութիւնները վերանայն եւ հնարաւոր լինի գումարել Ազգային-Եկեղեցական Ժողով լրիւ կազմով: Միաժամանակ լիազօրեց Տ. Տեղակալին եւ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդին դիմել ուր անկ է եւ ապահովել պատեհ ժամանակին Ազգային-Եկեղեցական Ժողովի նոր գումարումը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ընտրելու համար՝ պահելով պատգամաւորների լիազօրութիւնը: Յետաձգման մանրամասն պատճառաբանութիւնը տեսնել Գեր. Հոգ. Խորհրդի յատուկ առաջարկի մէջ, որ մտել է Բ. Նիստի արձանագրութեան մէջ:

Երկրորդ՝ Ազգային-Եկեղեցական Ժողովը՝ ի լրումն Հայ Եկեղեցու ընտրական սկզբունքի, այլ եւ եկեղեցական գործերը անխափան եւ կանոնաւոր վարելու նպատակով՝ ընտրեց ա) Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան Տեղակալ՝ Գերաշնորհ Տ. Գէորգ Արքեպս. Զէօրէքեանին, որ նոյն պաշտօնը վարել էր ցարդ 1936 թուին արձակուած Հայրապետական կոնդակի զօրութեամբ: Բ) Ս. Էջմիածին Գեր. Հոգ. Խ. Կանգանի Գերաշնորհ Տ. Գէորգ, Տ. Արսէն, Տ. Գարեգին եւ Տ. Յուսիկ Արքեպիսկոպոսներ եւ երկու աշխարհիկ պատգամաւոր անդամներ՝ իրաւաբան Պ. Պետրոս Յովհաննիսեան եւ բժիշկ Պ. Հայկ Եղիազարեան:

Հաղորդելով վերոյիշեալը Ամենապատուութեանդ ի գիտութիւն՝ պարտք ենք հա-

մարում յայտնել նաեւ, որ Ազգային-Եկեղեցական ժողովի ցանկութեան եւ յանձնարարութեան համաձայն՝ արդէն իսկ Գեր. Հոգ. Խ.ը դիմել է պատշաճ իշխանութեան եւ միանգամայն վստահ է թէ՛ շուտով կ'ստանայ զբաւոր հաւաստիացում պատեհ ժամանակին վերստին զուամբելու Ազգային-Եկեղեցական ժողով Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ընտրելու համար: Թոյլտուութեան մասին անմիջապէս կը տեղեկագրուի:

Քարտուղար
ՄԱՏԹԷՈՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Անդամ Գեր. Հոգ. Խ.ի
ԱՐՍԷՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Նախագահ Գեր. Հոգ. Խ.ի
Տեղակալ ԳԷՈՐԳ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՋԻՆ ՆԻՍՏԻ

1941 թուականի Ապրիլի 11ին, առաւօտեան ժամը 11ին, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Վեհարանի դահլիճում կայացաւ Ազգային-Եկեղեցական ժողովի բացումը նախագահութեամբ Հայրապետական Տեղակալ Տ. Գէորգ Արքեպիսկոպոսի եւ ներկայութեամբ 49 պատգամաւորների, Արտասահմանից փոխանցուած բուէներով՝ 77 ձայնի իրաւունքով:

Տ. Տեղակալը կարճ խօսքով բացատրեց Ազգային-Եկեղեցական ժողովի զուամբման շարժառիթը եւ ժողովրդից ընտրուած պատգամաւորների բարոյական պարտքը հանգէպ Մայր Աթոռի եւ Հայ ժողովրդի: Ցաւ յայտնեց, որ Արտասահմանի պատգամաւորները, հակառակ իրենց բուռն ցանկութեան, անկարող են եղել գալ Ս. Էջմիածին եւ անձամբ մասնակցել Ազգային-Եկեղեցական ժողովին պատերազմի հետ կապուած այլեւայլ պատճառներով: Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի եւ Ս. Էջմիածնի Միաբանութեան կողմից ողջունեց պատգամաւորներին եւ յայտարարեց բացուած Ազգային-Եկեղեցական ժողովը՝ նկատի առնելով, որ 92 պատգամաւորներից 49ը ներկայ են 77 ձայնի իրաւունքով:

Նախ քան ժողովի բացումը՝ ըստ աւանդական եկեղեցական կարգերի, Տ. Տեղակալն առաջարկեց յարգել հանգուցեալ Տ. Խորէն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Սահակ Բ.ի, Աթոռակից Կաթողիկոս՝ Բաբգէն Բ.ի եւ Երուսաղէմի Պատրիարք՝ Տ. Թորգոմ Արքեպիսկոպոս Գուշակեանի յիշատակը, կատարելով Մայր Տաճարում հոգեհանգիստ, որ եւ կատարուեց:

Ապա Սրբազան Նախագահը առաջարկեց ընտրել Ատենապետութիւն: Ժողովը որոշեց ընտրել երեք ատենապետ, երեք քարտուղար եւ չորս անձից կազմուած Մանդատային Ցանձնաժողով: Ատենապետներ ընտրուեցին. իրաւաբան Սամսոն Յարութիւնեան, պրոֆեսսոր Ստեփան Մալխասեան եւ բժիշկ Հայկ Նղիազարեան: Քարտուղարներ՝ Գրիգոր Աւագ Քահանայ Եսայեան, Մկրտիչ Քահանայ Չորչոփեան եւ Պ. Կարապետ Բոչարեան: Մանդատային Ցանձնաժողովի անդամներ՝ զրականագէտ եւ մանկավարժ Երուանդ Շահազիզ, ուսուցիչ Առաքել Աւագեան, իրաւաբան Արմենակ Աղաջանեան եւ Եղիշ Աւագ Քահանայ Թաթխանեան: Ատենապետ Սամսոն Յարութիւնեանը յայտարարեց ժողովին հետեւեալ օրակարգը. 1) Զեկուցում Տ. Տեղակալի Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի 1932-1940 թուերի գործունէութեան մասին: 2) Զեկուցում Գեր. Հոգ. Խ.ի անդամ Տ. Արսէն Արքեպ.ի 1940 թուի ելեւմտից հաշուի եւ 1941 թուի նախահաշուի մասին: 3) Ընտրութիւն Ամենայն Հայոց Հայրապետի եւ Գեր. Հոգ. Խ.ի կազմի:

Վերոյիշեալ կազմակերպչական աշխատանքները կատարելուց յետոյ՝ ժողովը լսեց Տ. Տեղակալի մանրամասն եւ բովանդակալից զեկուցումը Գեր. Հոգ. Խ.ի Տամեայ գործունէութեան մասին, եւ՝ կարծիքների փոխանակութիւնից յետոյ՝ ընդունեց հետեւեալ բանաձեւը. Ժողովը լսելով Տ. Տեղակալի զեկուցումը Գեր. Հոգ. Խ.ի Տամեայ գործունէութեան մասին հաւանութիւն է տալիս նրան՝ եւ՝ արժարժուած խնդիրների քննութիւնը թողնելով ապագայում զուամբուելիք Ազգային-Եկեղեցական ժողովի հայեցողութեանը՝ նոցա լրացուցիչ վերամշակումներով հանդերձ անցնում է հերթական խնդիրներին:

Ժողովը որոշեց ա) Յանձնարարել Գեր. Հոգ. Խորհրդին կատարել կարելու աշխատանքներ եւ մշակել ծրագիր, որպիսի նպատակի համար իրաւունք տալ Գեր. Հոգ. Խ.ին իր կազմը ընդլայնել:

բ) Յանձնարարել Գեր. Հոգ. Խ.ին պարբերաբար ուղարկել լիազօր ներկայացուցիչներ Միութեանկան Հանրապետութեանց եւ Արտասահմանեան թեմերը՝ ծանօթանալու նոցա իրական վիճակին, հոգեւոր իշխանութեան գործունէութեան, վերահսկողութեան, եւ՝ ըստ հարկին՝ ցուցումներ տալու նպատակով: Այլ եւ գոյութիւն ունեցող կապը թեմերի եւ Մայր Աթոռի մէջ եւս առաւել խորացնելու եւ սերտացնելու համար, եւ այդ բոլորի մասին գեկուցանելու Գեր. Հոգ. Իշխանութեան ի տնօրինութիւն:

գ) Յանձնարարել Գեր. Հոգ. Խ.ին ուսումնասիրել երուսաղէմի եւ Անթիլիասի հոգեւոր դպրոցների ծրագիրն ու կանոնադրութիւնը, եւ՝ ըստ այնմ հնարաւոր միջոցներով դիւրացնելու երիտասարդ անձանց առաքումը այդ դպրոցները Ս. Էջմիածնի վանքի եւ Միութեանկան թեմերի համար կարող եւ գիտակ հոգեւորականներ պատրաստելու նպատակով:

Արմաւրի թեմի պատգամաւոր՝ Պետրոս Յովհաննիսեանը առաջարկեց շնորհակալութիւն յայտնել Տ. Տեղակալին եւ Գեր. Հոգ. Խ.ին անդամ Տ. Արսէն Արքեպս.ին՝ նոցա տոկուն աշխատանքի համար, որ եւ ընդունուեցաւ: Ժողովն ընդհատուեց 20 րոպէով եւ վերսկսուեց ժամը 1ին:

Ընդմիջումից յետոյ ժողովը լսեց Գեր. Հոգ. Խ.ի անդամ Տ. Արսէն Արքեպս.ի գեկուցումը 1940 թուի ելեւմտից հաշիւների եւ 1941 թուի նախահաշուի մասին: Եւ այս առթիւ թեր եւ դէմ կարծիքներ արտայայտուեց յետոյ՝ ընդունուեց հետեւեալ բանաձեւը. Նկատի ունենալով որ Մայր Աթոռի նիւթական պահպանութիւնը Հայաստանեայց եկեղեցու բոլոր թեմերի պարտականութիւնն է, հաւանութիւն տալով այդ առթիւ Գեր. Հոգ. Խ.ի ձեռնարկումներին՝ ժողովը որոշում է յանձնարարել Գեր. Հոգ. Խ.ին կազմակերպել բոլոր թեմերի նիւթական մատակարարումը:

Ի վերջոյ պատգամաւորների առաջարկութեամբ՝ որոշուեց Գեր. Հոգ. Խ.ի միջոցով դիմել Արտասահմանի բոլոր թեմերի առաջնորդներին՝ առաջարկելով նրանց նիւթապէս օգնել Մայր Աթոռին, եւ միաժամանակ արտասահման ուղարկուած պաշտօնեաներին հաշիւ ներկայացնել Գեր. Հոգ. Խ.ին ու հաւաքուած գումարները անմիջապէս ուղարկել Մայր Աթոռ: Նաեւ առաջարկել արտասահմանում գտնուող Ս. Էջմիածնի միաբաններին վերադառնալ Էջմիածին, նկատի առնելով որ Մայր Աթոռը մեծ կարիք ունի հոգեւորականների:

Քարտուղարութիւն Ազգ.-Եկղ. Ժողովի Ասեմա վեհութիւն Ազգ.-Եկղ. Ժողովի Նախագահ ԳԻՐԳՈՐ ԱԻ. Ք. ԵՍԱՅԵԱՆ ՍԱՄՍՈՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ Տեղակալ ԴԵՈՒՂԱՐԲԵՊԻՍԿՈՍՍ ԻԿԻՏԻՉ ՔԱԼ. ԶՈՐԶՈՓԵԱՆ ՍՏԵՓԱՆ ՄԱԼԽԱՍԵԱՆ ԿԱՐԱՊԵՏ ՔՈԶԱՐԵԱՆ ՀԱՅԿ ԵՂԱՋԱՐԵԱՆ

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ՆԻՍՏԻ

1941 թուի Ապրիլի 12ին, առաւօտեան ժամը 11ին, Մայր Աթոռի Վեհարանի դահլիճում, 49 պատգամաւորների ներկայութեամբ, Տ. Տեղակալի նախագահութեամբ եւ Ստեփանոս Մալխասեանի ատենապետութեամբ բացուեց Ազգային-Եկեղեցական Ժողովի երկրորդ նիստը: Ատենապետը ժողովին յայտնեց, որ իր լսողութեան թույլութեան պատճառով չի կարող գործը վարել, ուստի առաջարկում է իրաւաբան Սամսոն Յարութիւնեանին եւ բժիշկ Հայկ Եղիազարեանին շարունակել փոխառփոխ նախագահել:

Ժողովի սկզբում Տ. Տեղակալը ջերմ խօսքով ներկայացրեց ժողովականներին Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ներկայացուցիչ եւ պատգամաւոր՝ Գեր. Տ. Խաչ Արքեպս.

Աջապահեանին: Ժողովը ողջունեց նորա գալուստը եւ ճանաչեց պատուաւոր անդամ նախագահութեան: Ապա ժողովը լսեց Մանդատային Յանձնաժողովի զեկուցումը իր եզրակացութեամբ, որ կարդաց Եղիշէ Աւագ Բահանայ Թարխանեանը: Զեկուցումից պարզուեցաւ, որ Արտասահմանի եւ Միութեանական երկրների աշխարհիկ եւ հոգեւորական պատգամաւորների ընդհանուր թիւն է 92, որից ներկայ են 49 հոգի եւ ունեն 77 ձայն: Արտասահմանի պատգամաւորների փոխանցեալ բուէներով:

Ազգային-Եկեղեցական ժողովը՝ լսելով Մանդատային Յանձնաժողովի հաղորդած փաստական տուեալները՝ որոշեց ա) ճանաչել ներկայ եղող բոլոր պատգամաւորների մանդատները օրինական, եւ հաստատել: Բ) ճանաչել Ազգային-Եկեղեցական ժողովը ըստ ամենայնի օրինական եւ ունակ Հայաստանեայց Եկեղեցու կանոնական սահմանումներ տալու: Մանդատային Յանձնաժողովի զեկուցումը կցուած է արձանագրութեանս:

Այս առթիւ Գեր. Հոգ. Խ.ի կողմից Տ. Արսէն Արքեպս.ը արաւ հետեւեալ առաջարկը. «Սովետական Հայաստանը եւ առհասարակ Սովետական Պետութիւնը ընդ հասկեցաւ, որ Հայաստանեայց Եկեղեցու կանոնների եւ դարաւոր աւանդութիւնների լրիւ կիրառմամբ կատարուի Ամենայն Հայոց Պատրիարք-Կաթողիկոսի ընտրութիւնը: Ընտրութեան օր նշանակուած է ներկայ տարւոյս Ապրիլի 10ը:

Ս. Էջմիածնի Գեր. Հոգ. Խ.ի եւ Հայրապետական Տեղակալի հեռագրական եւ յատուկ շրջաբերական գրութիւններով Հայաստանեայց Եկեղեցու բոլոր թեմերն ու թեմական առաջնորդները, ինչպէս եւ Կիլիկիան կաթողիկոսական Աթոռն իր թեմերով, եւ Երուսաղէմի ու Կոստանդնուպոլսի Արքագան Պատրիարքները հրաւիրուեցին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին կատարելու Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրութիւն:

Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Աթոռին յաջորդ ընտրելու նախադրեալներն են՝ ա) Որ բոլոր հայկական թեմերի հոգեւոր եւ աշխարհական ներկայացուցիչները գումարուեն Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին Ամենայն Հայոց Պատրիարք-Կաթողիկոսների աւանդական եւ պատմականօրէն շեշտուած Աթոռանիստը: Բ) Որ ընտրութիւնը կատարուի համագումար Ազգային-Եկեղեցական ժողովով, որ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ բարձրագոյն կանոնադիր եւ սահմանադիր ժողովն է: Գ) Որ Ամենայն Հայոց Պատրիարք-Կաթողիկոսը յետ ընտրութեան, օծուի ըստ արարողութեան Հայաստանեայց Եկեղեցու կանոնադիր սահմանումների: Դ) Օծումն է, որ համազգային եկեղեցական ժողովի ընտրեալին տալիս է Պատրիարք-Կաթողիկոսի յատուկ իրաւունքներն ու արտօնութիւնները: Ե) Օծումը կատարուելու է Հայաստանեայց Եկեղեցու Էջմիածնական 12 եպիսկոպոսների ձեռքով, որ անհրաժեշտ եւ վերջին նախադրեալն է Հայրապետական գահին վերին եւ լրիւ հեղինակութիւնն տալու տեսակէտով:

Քննենք առաջադրուած հինգ կէտերի առարկայութիւնը.

ա) Ըստ Մանդատային Յանձնաժողովի զեկուցման՝ ներկայ ժողովը Համազգային-Եկեղեցական ժողով է, քանի որ ներկայ են Հայոց բոլոր թեմերի ու Աթոռների պատգամաւորների մեծամասնութիւնը եւ ունեն կանոնաւոր եւ օրինական լիազօրագրեր:

Բ) Իբր այդպիսին նա լրիւ իրաւատէր է Ազգային-Եկեղեցական կանոններով իրեն տրուած Ֆուկսկիականները գործադրելու, այսինքն սոյն ժողովը ունի Հայաստանեայց Եկեղեցու կանոնադիր իրաւունքներ:

Գ) Ելնելով նախընթաց կանոնական սահմանումից՝ Համազգային-Եկեղեցական սոյն ժողովը կատարելապէս իրաւատէր է ընտրելու Ամենայն Հայոց Պատրիարք-Կաթողիկոս:

Դ) Նայելով ներկայ պատկառելի ժողովի կազմին կը տեսնենք, որ նախադրեալի չորրորդ կէտի կիրառումը պահանջում է 12 Էջմիածնական եպիսկոպոսների ներկայութիւնը, որ չկայ, որ շեշտուած է եւ հինգերորդ կէտով:

Ե) Համազգային-Եկեղեցական այս ժողովի կազմի մէջ, ինչպէս տեսնում ենք, ներկայ են Եկեղեցու բարձրատիճան երեք հոգեւորական, այն է Ս. Էջմիածնի Աթոռի երկու Արքեպիսկոպոս եւ Տանն Կիլիկիոյ Աթոռի մէկ Արքեպիսկոպոս: Այս բոլորի հետեւութիւնն է. որքան եւ ներկայիս կանոնադիր այս ժողովն իրաւատէր է Ամենայն Հայոց Պատրիարք-Կաթողիկոս ընտրելու, սակայն նա ընտրեալին կաթողիկոսական լրիւ

իրաւունքներն ու արտօնութիւնները ստանձնել տալու հնարաւորութիւն չունի: Ինչպէս վերեւն ասուեցաւ՝ ընտրեալ կաթողիկոսը Օծմամբ է Հայրապետական լրումն ստանում, իսկ օծումը հնարաւոր է նշուած թւով եպիսկոպոսների ներկայութեամբ:

Մեր բոլոր ձեռնարկումներն, ինչպէս եւ Սովետական բարձր կառավարութեան ընծեւած բոլոր իրաւական միջոցներն ապացոյց են, թէ մեր տիրական կամքն էր մեր մէջ սոյն համագումար ժողովում տեսնել արտասահմանեան մեր բոլոր հրաւիրեալ եպիսկոպոսներին եւ թեմական առաջնորդներին: Մեր տիրական մտածմունքն էր եւ է սոյն Համագումար ժողովով տալ Հայաստանեայց եկեղեցուն Օծեալ Կաթողիկոս:

Արտասահմանից ստացուած հեռագրական հաղորդումներն ասում են թէ՝ ներկայ պատերազմական վիճակն է հիմնական արգելքը, որ Ամերիկայի Հայոց 4-5 եպիսկոպոսներ, Անգլիայի, Յունաստանի, Եգիպտոսի, Ռումանիայի, Իրաքի թեմերի, Սիրիայի եւ Նրուստղէմի եւ այլ վայրերի եպիսկոպոսներ հնարաւորութիւն չունեցան զալ Մայր Աթոռ, իրենց երկիրների բաղաբական իշխանութիւններից արտասահմանեան անցագրեր չստանալու հետեւանքով: Արդ, ներկայիս ստեղծուած դրութեան հետեւանքով, երբ մենք չենք կարող Օծեալ Պատրիարք-Կաթողիկոս տալ Հայաստանեայց եկեղեցուն, այս Բարձր ժողովը՝ Մայր Աթոռի վարչական բարձր հեղինակութիւնը առանձնապէս շեշտելու համար եւ Հայաստանեայց ընդհանրական եկեղեցին բարեւոք կառավարելու նպատակով ընտրում է ոչ միայն Գեր. Հոգ. Խորհուրդ, այլ նաեւ Ամենայն Հայոց Հայրապետական Տեղակալ եւ Մայր Տաճարի Փակակալ-Լուսարարապետ:

Մենք առաջարկում ենք եւ փափաքում, որ Գեր. Հոգ. Խ.ի վարչական կազմի մէջ մտնեն երկու աշխարհական անդամ: Պատմականօրէն հաստատուած է Հայաստանեայց եկեղեցու ժողովրդական լինելը, այսինքն որ ժողովուրդն է կառավարողը եւ տընորինողը Հայ եկեղեցու մէջ: Առանց ժողովրդի ներկայացուցիչների ներգործուն մասնակցութեան՝ չի եղել Հայ եկեղեցու Ծայրագոյն Վարչութիւն-Օրէնսդրութիւն եւ Բարձրագոյն գործադիր մարմին: Հայ եկեղեցու մէջ քահանայից սկսած մինչեւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրութիւնը կատարուել ու կատարուել է ժողովրդական սկզբունքներով:

Հնումը՝ առանց աւագների մասնակցութեան, չի կառավարուել թեմը, Հայրապետութիւնը, եւ մանաւանդ զահի թափուր ժամանակ՝ Տեղակալութիւնը: Դեռ է. դարում, Հայրապետական զահի թափուր ժամանակ, Վրթանէս Տեղակալը՝ զանազան ծանրակշիռ խնդիրներ կարգաւորելու, ինչպէս եւ արտաքին յարաբերութեանց համար՝ դիմում է Աւագների Խորհրդին եւ ասում. «տուէք ինձ ձեռնարկ»:

1932 թուի Ազգային-եկեղեցական ժողովը սահմանեց, որ թեմերի խորհուրդների նախագահները Մայր Աթոռում գտնուելիս մասնակցեն Գեր. Հոգ. Խ.ի նիստերին: Ներկայումս մենք ուզում ենք անցնել լիովին հին աւանդական կարգերին, այն է Հայաստանեայց եկեղեցու բարձրագոյն վարչութեան մէջ ունենալ աշխարհիկ ներկայացուցիչներ. ճշմարիտ է, սահմանափակ թիւ ենք առաջարկում, այն է երկու անդամ, բայց մեզ թւում է թէ՝ էականը սկզբունքի կիրառումն է. կիրառենք այս սկզբունքը: Այս յայտարարութիւնից յետոյ՝ Գերաշնորհ Տ. Գէորգ Արքեպիսկոպոսը հրաժարական տուեց Պատգամաւորական ժողովին Տեղակալական պաշտօնից եւ Մայր Տաճարի Լուսարարապետութիւնից:

Առաջարկի նկատմամբ, մտքերի փոխանակութեան համար՝ տեղի ունեցաւ մի ժամեայ ընդմիջում: Երբ նիստը վերսկսուեց, ժողովը մտքերի փոխանակութիւնից յետոյ՝ միաձայն որոշեց ընդունել հետեւեալ բանաձեւը. ա) Նկատի առնելով, որ պատերազմական դժուարութիւնների պատճառով արտասահմանեան պատգամաւորները (բացի Կիւիկիոյ Կաթողիկոսական ներկայացուցիչ Տ. Խաչ Արքեպիսկոպոսից) չեն կարողացել զալ Ս. Էջմիածին, անձամբ մասնակցելու ընտրութեան. բ) Որ կաթողիկոսի օծման կարգը կատարելու համար պահանջուած թուով եպիսկոպոսներ չկան. գ) Ցանկանալով, որ կաթողիկոսի ընտրութիւնը կատարուի որքան կարելի է լայն մասնակցութեամբ Խորհրդային երկրների եւ Արտասահմանեան պատգամաւորների, եւ օծումը կատարուի ըստ եկեղեցական ծիսի՝ չընայած, որ Ազգային-եկեղեցական ժողովը իրաւատէր է ընտրութիւն կատարելու, որոշեց՝ ա) Ցնտածգել կաթողիկոսի ընտրութիւնը եւ օծումը մինչեւ առաջին

պատեն ժամանակը, խնդրելով լիազորել Տ. Տեղակալին եւ Գեր. Հոգ. Խ.ին յարմար ժամանակին դիմել ուր անկ է եւ հոգալ կաթողիկոսի ընտրութեան համար նոր Ազգային-Եկեղեցական ժողով գումարելու թոյլտուութիւն ստանալ: Բ) Ընտրել Տեղակալ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան: Գ) Ընտրել Գեր. Հոգ. Խորհուրդ, աւելացնելով նորա կազմի մէջ երկու աշխարհական անդամներ: Չընայած Տ. Գէորգ Արքեպիսկոպոսի տուած հրաժարականին՝ միաձայն ընտրել նրան Տեղակալ Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան: Գեր. Հոգ. Խ.ի անդամներ ընտրուեցին միաձայն. — Տ. Գէորգ, Տ. Արսէն, Տ. Գարեգին եւ Տ. Յուսէկ Արքեպիսկոպոսները, իսկ աշխարհական անդամներ՝ իրաւաբան Պետրոս Յովհաննիսեան եւ բժիշկ Հայկ Եղիազարեան: Լուսարարպետ միաձայն ընտրուեց Տ. Արսէն Արքեպիսկոպոսը:

Ժողովը ծայների ճնշող մեծամասնութեամբ որոշեց ներկայ պատգամաւորների լիազորութիւնը պահել, մինչեւ ապագայ կաթողիկոսի ընտրութեան համար: Արտասահմանի պատգամաւորների գալու ղէպքով բնականաբար փոխանցուած բուէները կ'անէա-նան: Ժողովը փակուեց երեկոյան ժամը 4ին:

Քաղաքացիական Ազգ.-Եկեղ. ժողովի Ասեմապետներն Ազգ.-Եկեղ. ժողովի Նախագահ ԳԻՐԳՈՐ ԱԻ. Բ. ԵՍԱՅԵԱՆ ՍԱՄՍՈՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ Տեղակալ ԴԷՈՐԳ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԿՐՏԻԶ ՔԱԼ. ՉՈՐՈՓԵԱՆ ՄՏԵՓԱՆ ՄԱԼԽԱՍԵԱՆ ԿԱՐԱՊԵՏ ՔԱԶԱՐԵԱՆ ՀԱՅԳ ԵՂԵԱԶԱՐԵԱՆ

ԱՐՉԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՐՐՈՐԴ ՆԻՍՏԻ

1941 Ապրիլի 13ին, առաւօտեան ժամը 11ին, Մայր Աթոռի Վեհարանի դահլիճում 49 պատգամաւորների ներկայութեամբ, Տ. Տեղակալի նախագահութեամբ եւ բժիշկ Հայկ Եղիազարեանի ատենապետութեամբ բացուեց Ազգային-Եկեղեցական ժողովի Գ. նիստը:

Մանդատային Յանձնաժողովի նախագահ Տ. Եղիշէ աւագ քահանայ Թարխանեանը կարդաց, ի լուր ժողովականների, արտասահմանեան վայրերից ստացուած մի շարք գրութիւններ ու հեռագրեր (Ս. Երուսաղէմի Պատրիարքից, Կ. Պոլսի Պատրիարքից, Տ. Գարեգին Արքեպս Յովսէփեանից, Ռումանիոյ Թեմի Առաջնորդից, Թրակիոյ եւ Մակեդոնիոյ Առաջնորդական փոխանորդից եւայլն), որոնց մէջ արտասահմանեան Հայութիւնը իր խնդակցութիւնն ու ցնծութիւնն է յայտնում Հայրապետական նոր ընտրութեան առթիւ: Բ.— Իր սրտագին կապը Մայր Աթոռի հետ անխզելի կերպով պահպանելու, միեւնոյն ժամանակ պատրաստակամութիւն յայտնելով ուղարկել իրենց պատգամաւորներին մասնակցելու Ազգային-Եկեղեցական ժողովին: Դժբաղդաբար բացառիկ հանգամանքներ արգելք են հանդիսացել դրան: Այս առթիւ յայտնում են իրենց խորին ու սրտագին շնորհակալութիւնը Հայաստանի Սովետական բարեխնամ Կառավարութեան՝ նորա ցուցաբերած հոգատարութեան եւ աջակցութեան համար: Ժողովը՝ պատգամաւոր Երուանդ Թաղիանոսեանի առաջարկութեամբ միաձայն յայտնեց իր խորին շնորհակալութիւն Տ. Տեղակալին եւ Գեր. Հոգ. Խ.ին՝ նրանց ղէպի պատգամաւորութիւնը ցոյց տուած սիրալիր ընդունելութեան եւ հոգատարութեան համար:

Ժողովը պատգամաւոր Առաքել Աւագեանի առաջարկութեամբ՝ միաձայն յայտնեց իր խորին շնորհակալութիւնը Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ներկայացուցիչ Գեր. Տ. Խաղ Արքեպիսկոպոսին, նրա՝ հեռաւոր ճանապարհների դժուարութիւնները յաղթահարելով՝ գալու եւ Ազգային-Եկեղեցական ժողովին մասնակցելու առթիւ:

Ժողովը՝ պատգամաւոր Պետրոս Յովհաննիսեանի առաջարկութեամբ՝ միաձայն շնորհակալութիւն յայտնեց նախագահութեան եւ քարտուղարութեան՝ նոցա տարած աշխատանքի համար:

Ժողովը՝ ատենապետ Սամսոն Յարութիւնեանի պատճառաբանուած առաջարկու-

Թեամբ՝ միաձայն որոշեց ընտրել յատուկ մասնաժողով, յանձնելով նրան կազմել շնորհակալութեան ղեկավարացիա, ներկայացնելու Խորհրդային Իշխանութեան: Ժողովը միաձայն որոշեց յանձնել իր պրեզիդիումին կազմել յիշեալ ղեկավարացիան: Այդ առթիւ եղաւ կէս ժամ ընդմիջում: Երբ նիստը վերսկսուեց ժողովի պրեզիդիումը յայտարարեց հետեւեալ ղեկավարացիան:

«Մենք՝ Ազգային-եկեղեցական ժողովի պատգամաւորներս, որ եկել էինք Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ընտրելու, մեր ստանձնած պարտականութիւնը հարաւոր չափով կատարելուց յետոյ՝ պարտք ենք համարում մեր եւ Արտասահմանի պատգամաւորութեան ու Հայութեան սրտագին շնորհակալութիւնը յայտնելու Խորհրդային Հայաստանի 'առաւարտութեան, որ թոյլատրել է գումարել Ազգային-եկեղեցական ժողով: Այս բարեացակամ վերաբերմունքը առաւել եւս արժէքաւոր է եւ նշանակալից այն պատճառով, որ այդ անողը մի իշխանութիւն է, որի Սահմանադրութեամբ եկեղեցին բաժանուած է Պետութիւնից:

«Բարոյական պարտք ենք համարում արտայայտել մեր գոհունակութիւնը Խորհրդային Իշխանութեան՝ տեսնելով նորա իմաստուն եւ հեռատես քաղաքականութիւնը, այն է՝ անփոփոխ խաղաղասիրութիւն՝ արտաքին աշխարհի նկատմամբ եւ մնայուն խաղաղ աշխատանք՝ երկրի ներսում: Այդ քաղաքականութեան հետեւանքն է, որ Խորհրդային երկրում ապրող բազմաթիւ ազգութիւններ կառուցում են խաղաղ եւ անվրդով կեանք այնպիսի հսկայական չափերով եւ անսպառ եռանդով, որի նմանը չի եղել ազգերի պատմութեան մէջ:

«Ժողովուրդներ, որոնք մերձաւոր անցելալով ազգամիջեան կռիւներ էին մղում միմեանց դէմ՝ այսօր ապրում են որպէս եղբայրներ, կառուցում են նոր կեանք, աշխատում են զործարաններում եւ դաշտերում՝ նպաստելով երկրի բարեկեցութեան բարձրացման: Պատգամաւորական ժողովը անկարող է չնշել, որ ինչպէս լուսաւորութեան, գիտութեան եւ գեղարուեստի ասպարէզներում, նոյնպէս՝ եւ առաւել եւս՝ արդիւնաբերութեան եւ արդիւնագործութեան մէջ մեծ աշխատանք են թափած եւ հասցրած է բարձրագոյն աստիճանի զարգացման եւ ծաղկման, որի հետեւանքով մեր ամենայնուամենայն երկիրը, այսօր, ինչպէս մեր Հանրապետութիւնների, նոյնպէս նաեւ առաջնակարգ կուլտուրական երկիրների շարքն է դասուած:

«Այս բոլորը կատարուած է շնորհիւ Սովետական Իշխանութեան հանճարեղ ղեկավարութեան, իմաստուն քաղաքականութեան եւ ստեղծագործական ծրագրի:

«Պատգամաւորական ժողովը ի բոլոր սրտէ ցանկանում է Խորհրդային Իշխանութեան ընդհանրապէս եւ Խորհրդային Հայաստանին մասնաւորապէս յաջողութիւն յօգուտ մարդկութեան իրենց ձեռնարկած մեծ զործին նաեւ ապագայում:»

Ժողովը ընդունեց այս ղեկավարացիան միաձայն մեծ ցնծութեամբ եւ երկարատեւ ծափահարութեամբ, ու յանձնարարեց Տ. Տեղակալին ներկայացնել այն ըստ պատկանելոյն:

Ատենապետութիւնը յայտարարեց, որ օրակարգի հարցերը սպառուած են եւ Ազգային-եկեղեցական ժողովը փակուած:

Ժողովը փակուեց երեկոյեան ժամը 4.30ին Տ. Տեղակալի Պահպանիչով եւ Հայր մերով:

Քարտուղարութիւն Ազգ.-եկղ. ժողովի Ահմադաբադիւն Ազգ.-եկղ. ժողովի Նախագահ ԳԻՐԴՈՐ ԱԼ. Ք. ԵՍԱՅԵԱՆ ՍԱՄՍՈՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ Տեղակալ ԳԷՈՐԳ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԿՐՏԻԶ ՔԱԶ. ԶՈՐԶՈՓԵԱՆ ՍՏԵՓԱՆ ՄԱԼԽԱՍԵԱՆ ԿԱՐԱՊԵՏ ՔՈԶՄԻՆԱՆ ՀԱՅԿ ԵՂԻՍԱՎՐԵԱՆ

ՊՁ 237.
4/V/1941

Ազգային-եկեղեցական ժողովի Ահմադաբադեանց այն երեք պատգամներն ու ստորագրութիւնները իսկականին համեմատ է, որ վաւերացում է ստորագրութեամբ եւ կնիք յրաժմամբ:

Տեղի կնիք

ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՀՈԳԵՒՈՐ

ԽՈՐՀՈՒՐԴ ՀԱՅՈՒ

Դ ՀԱՅՈՒ ԷԶՄԱՍԵՆ

ԴԱՍԵՆ

Նախագահ ԴԵՐ. ՀԱԳ. ԽՈՐՀՈՐԴ
Ստորգր. ԳԷՈՐԳ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Քարտուղար

Ստորգր. ՄԱՏՔԷՆՈՎ ՎԱՐԳԱՊԵՏ

ԳԵԿԼԱՐԱՑԻՍ

Մենք՝ Ազգային-Եկեղեցական Ժողովի պատգամաւորներս, որ եկել էինք Ամենայն Հայոց կաթողիկոս ընտրելու, մեր ստանձնած պարտականութիւնը հնարաւոր չափով կատարելուց յետոյ պարտք ենք համարում մեր եւ Արտասահմանի պատգամաւորութեան ու Հայութեան սրտազին շնորհակալութիւնը յայտնելու Խորհրդային Հայաստանի Կառավարութեան, որ թոյլատրել է գումարել Ազգային-Եկեղեցական Ժողով:

Այս բարեացակամ վերաբերմունքը առաւել եւս արժէքաւոր է եւ նշանակալից այն պատճառով որ այդ անողը մի իշխանութիւն է, որի Սահմանադրութեամբ Եկեղեցին բաժանուած է Պետութիւնից:

Բարոյական պարտք ենք համարում արտայայտել մեր գոհունակութիւնը Խորհրդային Իշխանութեան՝ տեսնելով նորա իմաստուն եւ հեռատես քաղաքականութիւնը, այն է՝ անփոփոխ խաղաղասէր քաղաքականութիւն արտաքին աշխարհի նկատմամբ եւ մնայուն խաղաղ աշխատանք՝ երկրի ներսում: Այս քաղաքականութեան հետեւանքն է, որ Խորհրդային երկրում ապրող բազմաթիւ ազգութիւններ կառուցում են խաղաղ անվրդով կեանք այնպիսի հսկայական չափերով եւ անսպառ եռանդով, որի նմանը չի եղել ազգերի պատմութեան մէջ:

Ժողովուրդներ, որոնք մերձաւոր անցեալում ազգամիջեան կռիւներ էին մղում միմեանց դէմ, այսօր ապրում են որպէս եղբայրներ, կառուցանում են նոր կեանք, աշխատում են գործարաններում եւ դաշտերում՝ նպաստելով երկրի բարեկեցութեան բարձրացման: Պատգամաւորական Ժողովը անկարող է չնշել, որ ինչպէս լուսաւորութեան, գիտութեան եւ զեղարուեստի ասպարէզում, նոյնպէս՝ եւ առաւել եւս՝ արդիւնաբերութեան եւ արդիւնագործութեան մէջ մեծ աշխատանք է թափած եւ հասցրած է բարձրագոյն աստիճանի զարգացման, որի հետեւանքով մեր ամենայնոամենաց երկիրը, այսօր, ինչպէս մեր Հանրապետութիւնների, նոյնպէս եւ առաջնակարգ կուլտուրական երկիրների շարքն է դասուած:

Այս բոլորը կատարուած է շնորհիւ Խորհրդային Իշխանութեան հանճարեղ եւ իմաստուն քաղաքականութեան եւ ստեղծագործական ծրագրի:

Պատգամաւորական Ժողովը ի բոլոր սրտէ ցանկանում է Խորհրդային Իշխանութեան ընդհանրապէս եւ Խորհրդային Հայաստանին մասնաւորապէս յաջողութիւն յօգուտ մարդկութեան իրենց ձեռնարկած մեծ գործին նաեւ ապագայում:

Ք.ԱՐՏՈՒՂԱՐՈՒՔԻՆ ԱՂԼ.-ԵԿԼ. ԺՈՂՈՎԻ ԱՏԵՆԱՊԵՏՈՒՔԻՆ ԱՂԿ.-ԵԿԼ. ԺՈՂՈՎԻ ՆԱԽԱԳԱՆ
ԳՐԻԴՐ ԱԻ. Ք. ԵՍԱՅԵԱՆ ՍԱՄՍՈՆ ՅԱՐՈՒԹԻԻՆԵԱՆ ԳԷՈՐԳ. ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
ՄԿՐՏԻԶ ՔԱԶ. ԶՈՐԶՈՓԵԱՆ ՀԱՅԿ ԵՂԻԱԶԱՐԵԱՆ
ԿԱՐԱՊԵՏ ՔՈԶԱՐԵԱՆ ՍՏԵՓԱՆ ՄԱԼԽԱՍԵԱՆ

№ 238
4/V/1941

Տեղի կնեյ
ԳԵՐԱԳՈՅ ՇՈԳԵՒՈՐ
ԽՈՐՀՈՐԴ ՅԱՅՈՅ
Ս. ԷԶՄԻԱՅԻՆ

Սոյն Գեկարացիայի պատճենը եւ ստորագրութիւններ իսկականին համեմատ է, որ վստեւացում է ստորագրութեամբ եւ կնեյ դրումամբ:

Նախագահ ԳԵՐ. Հոգ. Խորհրդի
Ասորգ. ԳԷՈՐԳ. ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
Քարտադար
Ասորգ. ՄԿՐՏԻՍՈՎ. ԱՐԳ. ԱՂԵՏ

ԶԵԿՈՒՑՈՒՄ

Ս. ԷՋՄԻԱՅՆԻ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՀՈԳԵԴՈՐ ԽՈՐՀՐԴԻ
ՈՒԹԱՄԵԱՅ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ (1932-1941 թ.)

1932 թուի նոյեմբեր 13ին, Ազգային-Եկեղեցական ժողովի ընտրութեամբ, Հայրապետական Աթոռ բարձրացաւ Երջանկայիշատակ Տ. Խորէն Ա. Կաթողիկոսը եւ կազմուեցաւ ներկայ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը: Այն օրից անցել է մօտաւորապէս ութ եւ կէս տարի: Գեր. Հոգ. Խ. ր պարտք է համարում իր այդ շրջանի գործունէութեան համառօտ պատկերը տալ ներկայ Ազգային-Եկեղեցական ժողովին՝ պարզելով իր խոհերն ու առաջնորդող սկզբունքները եւ իր կատարած յիշատակութեան արժանի գործերը, անտես առնելով ընթացիկները: Սոյնպէս նաեւ պատկերել Հայ Եկեղեցու ներկայ վիճակը Արտասահմանում եւ Խորհրդային երկրներում:

1) Այդ ընդհանուր բնոյթ կրող գործերից է՝ Ս. Գրքի Թարգմանութեան եւ Հայ Գրականութեան սկզբնաւորութեան 1500ամեայ Յօրելեանի կազմակերպումը եւ Գրքի Դիւտի տօնի սահմանումը:

Գեր. Հոգ. Խորհուրդը՝ Ամենայն Հայոց Հայրապետի նախագահութեամբ, նկատի առնելով Ս. Գրքի Թարգմանութեան եւ Հայ գրականութեան սկզբնաւորութեան 1500ամեակի մերձենալը՝ 1934 թուին յատուկ խորհրդակցութիւն ունեցաւ, աշխարհիկ գիտակ անձանց մասնակցութեամբ, եւ նկատի առնելով նորա խոշոր նշանակութիւնը Հայ Ազգի համար՝ որոշեց տօնել Ս. Գրքի Թարգմանութեան եւ Հայ Գրականութեան սկզբնաւորութեան 1500ամեայ Յօրելեանը, իբրեւ համազգային մեծ տօն:

Հայրապետական ընդհանրական կոնգակով (Նօ. 1046. 1/10-1934 թ.) 1934 թուի Հոկտեմբերի Թարգմանչաց տօնից մինչեւ 1935 թուի Հոկտեմբերի Թարգմանչաց տօնը յայտարարուեցաւ Յօրելեանական տարի՝ այն օգտագործելու նպատակով եկեղեցական, դպրոցական եւ հրապարակային հանդէսներ ու դասախօսութիւններ կազմակերպելու համար: Գեր. Հոգ. Խ. ր մշակեց նաեւ կազմակերպուելիք հանդէսների տօնակատարութեան ծրագիրը թէ՛ Արտասահմանի եւ թէ՛ Միութենական Հանրապետութեանց Հայ համայնքների համար:

Հայրապետական Նօ. 1074 կոնգակով, արձակուած 1934 թուի Հոկտեմբերի 3ին, յիշեալ Յօրելեանական տօնի կազմակերպութիւնը Արտասահմանում յանձնարարուեցաւ երուսաղէմի Ամենապատիւ Պատրիարք Հոգեւոյն Տ. Թորգոմ Արքեպիսկոպոս Գուշակեանին: Այլ եւ Հայրապետական յատուկ գրութիւններով առաջարկուեցաւ Տանն Կիլիկիոյ Շնորհազարդ Կաթողիկոսին եւ Կ. Պոլսոյ Ամենապատիւ Պատրիարքին ունենալ իրենց ներկայացուցիչները կարգուելիք Կոնգրեսական Յանձնաժողովում:

Գեր. Հոգ. Խ. ր այս որոշումը իրագործուեցաւ թէ՛ Արտասահմանում եւ թէ՛ մեզ մօտ: Երուսաղէմի Ամեն. Պատրիարքի այս առթիւ ներկայացրած զեկուցումից երեւում է, որ նա մեծ ջանք է գործադրած Յօրելեանական տօնը Արտասահմանում ամենուրեք փառաւոր տօնելու, որի համար եւ արժանացել է նա իր ժամանակին Հայրապետական գոհունակութեան: Այլ եւ Գեր. Հոգ. Խ. ր նկատի առնելով, որ 1914 թուին, որոշ հանդիսաւորութեամբ կատարուած էր Գրքի Դիւտի տօնը՝ Հայրապետական կոնգակով սահմանեց Ս. Գրքի Թարգմանութեան եւ Գրքի Դիւտի տօն, տնօրինելով տօնել այն ամէն տարի Թարգմանչաց տօնի օրը՝ բոլոր Հայ եկեղեցիներում եւ Արտասահմանի բոլոր Հայ դպրոցներում:

2) Երկրորդ կարեւոր գործը Գեր. Հոգ. Խ. ր անդամ Գեր. Տ. Գարեգին Արքեպս. Յովսէփեանի գործուղումն է Արտասահման: Տ. Գարեգին Արքեպս. Ի գործուղման շարժառիթները հետեւեալներն են՝ ա) Դադութահայ նոր թեմերի կազմակերպութեան եւ քանի մի գոյութիւն ունեցող թեմերի կարգաւորման հարցը: Գեր. Հոգ. Խ. ր նկատի առնելով որ Եւրոպայի թեմի նման կարեւոր թեմը անկազմակերպ վիճակի մէջ է, Հայրա-

ւային Ամերիկայի 40,000 հայութիւնը ձգտում է կազմակերպուելու եւ թեմ դառնալու, Մարսէլի թեմը եւ Լիօնը իր շրջակայքով խաղաղութեան է կարօտում, Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւելեան թեմը պառակտուած է կուսակցական պայքարների շնորհիւ եւ նոյնպէս խաղաղութեան է կարօտում՝ անհրաժեշտ համարեց գործուղել իր անդամներին մէկին, որ այդ եւ նման ցուերին դարման տանէ։ Բ) Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարի արտաքին եւ ներքին վերանորոգութեան անհրաժեշտութիւնը։ Գեր. Հոգ. Խ. ք տեսնելով Հայոց Մայր Եկեղեցու, այդ 1600 ամեայ պատմական կոթողի ներկայ չափազանց խառնու վիճակն ու անհրապոյր տեսքը թէ՛ արտաքուստ եւ թէ՛ ներքուստ եւ՝ նկատի առնելով, որ անկարող է, իր ներկայ տնտեսական կացութեամբ, հոգալ նորա վերանորոգութեան մեծ ծախսը՝ որոշեց դիմել Արտասահմանի թեմերի աջակցութեան եւ հարուստ հայերի օժանդակութեան՝ հաւատալով որ գործը յաջողութեամբ կը պսակուի։ Սոյն ձեռնարկի իրացումը նոյնպէս յանձնարարուեցաւ Արտասահման գործուղւող անձին։ Գ) Ծարժառիթը Էջմիածնի պահպանութեան հարցն էր։

Էջմիածնի պահպանութեան միակ աղբիւրը կազմում է Մայր Տաճարի, Երեւանի եւ Լենինականի երկու եկեղեցիների մոմավաճառութեան յաւելեալ արդիւնքը եւ Թբիլիսի Ս. Գէորգ եկեղեցուց ստացուող տարեկան 12 փուղ մոմի նպաստը։ Այս եկամուտի անբաւարարութիւնը ինքնին հասկանալի է, ուստի եւ՝ հետեւողութեամբ կաթողիկ եկեղեցում քնդունուած Ս. Պետրոսի լումայի՝ Գեր. Հոգ. Խ. ք որոշեց սահմանել կամաւոր տուրք Ս. Լուսաւորչի լումայ անուամբ, որի կազմակերպութիւնը Արտասահմանում նոյնպէս յանձնարարուեցաւ գործուղւող անձին։

Ահա այն պատճառները, որոնք առիթ հանդիսացան Գեր. Տ. Գարեգին Արքեպս. ին Արտասահման գործուղելու, որի համար Հայրապետական երեք կոնդակներ արձակուեցան Նո. Նո. 970-972, ուր նա անուանուած է Ս. Էջմիածնի նուիրակ եւ ներկայացուցիչ Հայրապետի, եւ ուր նշուած են նորա պարտականութիւնները։

Գեր. Տ. Գարեգին Արքեպս. Յովսէփեանը վեց տարի է Արտասահմանումն է։ Նորա Գեր. Հոգ. Խ. ին ուղղած գրութիւններից պարզուեցաւ, որ տաճարի վերանորոգութեան համար հանգանակել է 35,000 դոլար, որպիսի դրամով սակայն հնարաւոր չէ կատարել ծրագրուած վերանորոգութիւնը։ Տ. Գարեգին Արքեպս. ք չի կատարել նաեւ մեր պաշտօնական առաջարկը՝ հանգանակած դրամը դնել մի ապահով դրամատուն յանուն Ազգիս Վեհափառ Հայրապետի։

Յիշատակուած թեմերի վիճակը մինչեւ այսօր էլ մնացել է նոյնը, ինչ որ եղել է առաջ։ Նոցանից՝ Հարաւային Ամերիկայի թեմի կազմակերպութիւնը այժմ յանձնուած է Տ. Գարեգին Արքեպս. Խաչատրեանին, որ ջանքեր է թափում թեմը կազմակերպելու Հայ եկեղեցում գործող Սահմանադրութեան եւ Հայ եկեղեցու կանոնական եւ աւանդական կարգերի համաձայն, բայց ցարդ դրական արդիւնք չեն տուել նորա ջանքերը։

Էջմիածնի ապահովութեան համար «Լուսաւորչի լումայ»ի կազմակերպումը մեծ արժէք ունեցող հանգամանք էր, որ նոյնպէս անբաւարար վիճակի մէջ է։ Եթէ առաջ ուղարկուած էր Էջմիածին տարեկան 1500-2000 դոլար, որ ինքնին անբաւարար էր՝ վերջերս այդ էլ պակասել է յիսուն տոկոսով։ Ի դէպ՝ բացի Գեր. Տ. Գարեգին Արքեպս. ից՝ մենք ունենք Արտասահմանում Էջմիածնի միաբաններ հինգ եպիսկոպոս եւ երկու վարդապետներ՝ 1) Տիրայր Արքեպս. Տէր Յովհաննիսեան՝ Հիւսիսային Ամերիկայի նախկին Առաջնորդ. 2) Յուսիկ Արքեպս. Զոհրաբեան՝ Ռումանիոյ թեմի Առաջնորդ. 3) Ներսէս Արքեպս. Մելիք-Թանգեան՝ Ատրպատականի թեմի Առաջնորդ. 4) Ռուբէն Արքեպս. Մանասեան՝ Իրաքի թեմի նախկին Առաջնորդ. 5) Յովսէփ Եպս. Կարապետեան՝ հոգեւոր հովիւ Հիւսիսային Ամերիկայում. 6) Գրիգոր Ծայր. Վրդ. Կարապետեան՝ Բուլղարիայի թեմի Առաջնորդ. Փոխանորդ. 7) Գրիգոր Վրդ. Շահյամեան։

3) Երրորդ կարեւոր գործը Հայ եկեղեցու Բարեկարգութեան հարցն էր, որի մասին Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը համառօտ զեկուցում էր ներկայացրել 1932 թրւին գումարուած Ազգային-Եկեղեցական Ժողովին եւ որի մասին բանաձեւ կազմել յանձնարարուած էր Ատենապետութեան, որ սակայն պակասում է գործի մէջ։ Ազ-

գային-եկեղեցական ժողովի որոշումն էր՝ զեկուցումը առաջարկել քննարկութեան բոլոր թեմերի թեմական խորհուրդներին, թեմական պատգամաւորական ժողովներին. խել Տանն Կիլիկիոյ եւ Երուսաղէմի ու Կ. Պոլսոյ պատրիարքների կարծիքները, մամուլում արտայայտուելիք տեսակէտները եւ ապա՝ Ամենայն Հայոց Հայրապետի նախագահութեամբ Դեր. Հոգ. Խ.ի ընդլայնած ժողովում՝ մշակել եւ արդիւնքը Հայրապետական կոնդակով յայտարարել ի գործադրութիւն եւ՝ մերձաւորագոյն Ազգային-Եկեղեցական ժողովը գումարուելիս՝ առաջարկել նորա վերջնական քննութեան եւ հաստատութեան:

Հանգուցեալ Հայրապետը 1937 թուի Օգոստոսի 1ին նօ. 417 կոնդակով յիշեալ զեկուցումը ուղարկել է Երուսաղէմի Ամեն. Պատրիարք Տ. Թորգոմ Արքեպս. Գուշակեանին՝ Ազգային-Եկեղեցական ժողովի ցանկութեան համաձայն յանձնարարելով վերելում յիշատակուած եղանակով քննարկել այն եւ արդիւնքը իր եզրակացութեամբ ներկայացնել ի վախճանական խմբագրութիւն եւ տնօրինութիւն: Հանգուցեալ Պատրիարքը տպագրել է տուել Երուսաղէմի «Սիոն» ամսաթերթում Հայրապետական կոնդակը եւ նորա աշխարհաբար թարգմանութիւնը, ինչպէս նաեւ Դեր. Հոգ. Խ.ի զեկուցումը, եւ ապա ամսաթերթի յետագայ համարներում, զեկուցման մէջ արծարծուած իւրաքանչիւր հարցի մասին՝ տուել է բացատրութիւններ եւ պարզել իր տեսակէտները, որ ապա լոյս է տեսել առանձին գրքոյով: Այլ աշխատանք չէ կատարուած նորա երկարատեւ հիւանդութեան եւ անակնկալ մահուան պատճառով:

Այս ժողովին է մնում հարցի տնօրինութիւնը:

4) Հայ Եկեղեցու Սահմանադրութիւն. — Հայ Եկեղեցու Սահմանադրութեան մշակումը անհրաժեշտութիւն է: Այսօր իւրաքանչիւր թեմ արտասահմանում ունի իւր կանոնադրութիւնը, ինչպէս օրինակ Ամերիկայի երկու թեմերը, Ատրպատականի, Իրաքի, Պուլղարիայի, Ռումանիայի, Հարաւային Ամերիկայի, Իրանա-Հնդկաստանի եւայլն, որոնց մէջ Հիւսիսային Ամերիկայի եւ Իրանա-Հնդկաստանի կանոնադրութիւններն են, որ մշակուած են էջմիածնում եւ հաստատուած Ամենայն Հայոց Հայրապետից: Միւսների մէջ կան այնպիսիները, որոնք տեղական պայմաններին յարմարեցնելու պատրուակով կազմուած են այնպէս, որ խախտած են Հայ Եկեղեցու Սահմանադրութեան հիմնական սկզբունքները, թուլացրած են էջմիածնի եւ թեմի կապը, սահմանափակուած են Ամենայն Հայոց Հայրապետի իրաւունքները եւայլն: Իբրեւ նմուշ կարելի է յիշատակել Հարաւային Ամերիկայի, Իրաքի եւ Ատրպատականի կանոնադրութիւնները, որոնցից առաջինի մէջ՝ չափազանց մեծ չափով, շեշտուած է թեմի աշխարհականացման եւ անկախացման միտումները: Նման թերութիւններ այլ երանգներով ունին եւ միւսները: Ահա այս պատճառով անհրաժեշտ է Հայ Եկեղեցու Սահմանադրութեան նախագծի շուտափոյթ մշակումը, որ գոյութիւն ունեցող ցաւալի երևոյթները վերանան: Անցեալ Ազգային-Եկեղեցական ժողովում Դեր. Հոգ. Խ.ը ներկայացրել էր զեկուցում «Հայ Եկեղեցու Սահմանադրութեան» մասին, սակայն այնտեղ եկեղեցական սահմանադրութեան հիմնական սկզբունքներն են միայն նշուած եւ ոչ յօդուածական կառուցուածքը կազմած: Ազգային-Եկեղեցական ժողովը յանձնարարել էր Բարձրագոյն Հոգեւոր Իշխանութեան, կազմել յատուկ մասնաժողով հմուտ անձերից եւ նրան յանձնել մշակել նախագիծ Հայ Եկեղեցու նոր սահմանադրութեան՝ ելակէտ ունենալով զեկուցման մէջ բերուած մեր Եկեղեցու կանոնական եւ աւանդական սկզբունքները»:

«Այս նախագիծը հաղորդել Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսին եւ Երուսաղէմի ու Կ. Պոլսի Հայոց Պատրիարքներին, եւ նկատի առնելով նոցա դիտողութիւնները՝ հաստատել Հայրապետական կոնդակով ու մտցնել գործադրութեան մէջ: Իսկ առաջիկայ մերձաւորագոյն Ազգային-Եկեղեցական ժողով գումարելիս՝ առաջարկել այն վերջնական քննութեան եւ հաստատութեան»: Դեր. Հոգ. Խ.ը ինչ ինչ պատճառներով անկարող է եղել կատարել այդ յանձնարարութիւնը:

5) Արտասահմանի եւ Միութենական երկրների Հայ Եկեղեցու ներկայ վիճակը: Արտասահմանում մենք ունենք Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն, Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսի Պատրիարքութիւններ ու 13 թեմ՝ Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւելեան թեմ, Հիւ-

սիսային Ամերիկայի Արեւմտեան թեմ (Կալիֆորնիայի թեմ), Հարաւային Ամերիկայի գաղութներ 40,000 բնակչութեամբ, որ դեռ եւս վախճանապէս թեմ չի դարձած, Իրանա-Հնդկաստանի թեմ, Ատրպատականի թեմ, Ռումանիոյ թեմ, Բուլղարիոյ թեմ, Յունաստանի թեմ, Թրակիոյ-Մակեդոնիայի թեմ, Եւրոպայի թեմ, Մարսէյի թեմ, Եգիպտոսի թեմ եւ Իրաքի թեմ:

Այս թեմերից Թրակիոյ-Մակեդոնիայի թեմը հաւանօրէն պիտի կրճատուի՝ նկատի առնելով այն հանգամանքը, որ Յունաստանի կառավարութիւնը ճանաչում է մի թեմ (Աթէնքի Առաջնորդութիւն): Այս առթիւ երկիցս միջնորդութիւն է յարուցուել Յունաստանի Առաջնորդ, Գեր. Տ. Կարապետ Արքեպս. Մազլմեանի միջոցով, սակայն ապարդիւն է անցել, որի առթիւ Յունաստանի կառավարութեան մերժման պաշտօնագրութեան վաւերական պատճէնն ունենք դիւանում:

Միութենական սահմաններում ունենք վեց թեմ՝ Արարատեան, Շիրակի, Վրաստանի, Բագուի եւ Թուրքեստանի, Հիւսիսային Կովկասի եւ Նոր-Նախիջեւանի ու Բեսարաբիոյ թեմեր: Ղարաբաղն ու Գանձակը, որոնք գտնւում են Ադրբեջանում՝ միացուել են Բագուի թեմին, իսկ Ջանգեզուրը՝ Արարատեան թեմին:

Գաղութահայ թեմերից 7ը ունեն եպիսկոպոս առաջնորդներ (Հիւսիսային Ամերիկայի, Հարաւային Ամերիկայի, Եգիպտոսի, Յունաստանի, Ռումանիոյ, Եւրոպայի եւ Ատրպատականի), իսկ մնացեալները կառավարւում են վարդապետ կամ քահանայ առաջնորդական փոխանորդներով, որ ապացոյց է եպիսկոպոսների պակասութեան: Այդ թեմերն ունեն բաւականաչափ եկեղեցիներ, քահանայութիւն եւ դպրոցներ, բարեգործական կուլտուր-կրթական հաստատութիւններ, որոնց մասին սակայն մանրամասն տեղեկանք չունենք, չնայելով որ նոցա յատուկ հարցացուցակ է ուղարկուած, որին սակայն թեմերից շատերը ցարդ չեն պատասխանել:

Միութենական վեց թեմերից միայն երկուսը ունեն եպիսկոպոս առաջնորդներ (Արարատեան ու Շիրակի թեմերը), միւսները կառավարւում են քահանայ առաջնորդական փոխանորդներով եւ թեմական խորհուրդներով: Միութենական թեմերում ունենք եկեղեցիներ, որոնք թէեւ թւով շատ պակաս են անցեալի համեմատութեամբ, բայց բաւարար թեմի կրօնական պէտքերը հոգալու համար:

Այս զուգահեռական նկարագիրը Արտասահմանի եւ Միութենական թեմերի՝ ըստ երեւոյթին նշում է գաղութահայ թեմերի առաւելութիւնը, սակայն միայն ըստ երեւոյթին: Արտասահմանեան թեմերը պահում են հայ դպրոցներ, կուլտ-կրթական եւ բարեգործական հաստատութիւններ: Հայ եկեղեցին խորհրդային Միութեան սահմաններում այդ հաստատութիւնների մասին հոգալու կարիք չունի: Այդ հաստատութիւնները մեր երկրում գոյութիւն ունեն եւ աւելի մեծ չափով, սակայն նոցա ղեկավարում է պետութիւնը: Այժմ եկեղեցին խորհրդային երկրներում չի կարօտում բարեգործական հաստատութիւնների: Եթէ անցեալում եկեղեցին օգնում կամ պահում էր հայ տարրական դպրոցներ, օգնում էր կարիքաւոր ուսանողութեան՝ բարձրագոյն ուսում ստանալու համար, ներկայումս տարրական կրթութիւնը պարտադիր է եւ ծրի, համալսարանի եւ մասնագիտական դպրոցների դռները բաց են բոլորի առաջ եւ այդ դպրոցների ուսանողները ունին հանրակացարաններ, արժանագին ճաշարաններ եւ ստանում են պետական թօշակ: Նիւթական օգնութեան կարիք էլ չկայ, քանի որ առողջների համար աշխատանքն անպակաս է եւ բոլորին մատչելի, իսկ հիւանդների եւ ծերերի համար կան ապաստարաններ: Կուլտուր-կրթական հաստատութիւնները կրթութիւնը մասսային մատչելի դարձրելու, հայ մշակոյթը զարգացնելու եւ կուլտուրան տարածելու միջոցներ էին: Այսօր նոյնը շատ աւելի լայն չափերով իրագործում է հայ Պետութիւնը — գիւղ չկայ, որ դըպրոց, թատրոն, կինօ, երաժշտութիւն, ելեքտրական լոյս, աղբիւրի ջուր եւ նման բարիքներ չունենայ: Այսօր Հայաստանում կան ամենատեսակ դպրոցներ՝ տարրական, միջնակարգ, մասնագիտական, տեխնիքական եւ բարձրագոյն:

Կառավարութիւնը մեծ հոգացողութիւն ունի Հայ լեզուի, գրականութեան, գի դարուեստի զարգացման, հայի անցեալի ուսումնասիրութեան, նորա պատմական հա-

բրտությունների պահպանման մասին եւ ջանք չի խնայում հայի նիւթական բարեկեցութեան զարգացման նկատմամբ: Ուրախ ենք, որ զաղութահայ պատգամաւորութիւնը այս քոլորը անձամբ տեսնելու, ուրախանալու եւ իրենց երկիրը դառնալով՝ մեր հօտին միախառնելու առիթ պիտի ունենայ:

6) Դեբ. Հոգ. Խ.ի վարած գիծը. — Գեր. Հոգ. Խ.ը՝ ինչպէս առաջ, նոյնպէս այժմ՝ ձգտել է Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, պատրիարքութիւնների, բոլոր թեմերի եւ նոցա ղեկավարների հետ պահպանել սերտ կապ, ջանացել է գոյութիւն ունեցող բարոյական կապը եւս առաւել զօրացնել: Այդ է պատճառը որ էջմիածինը՝ անցեալ ընտրութեան ժամանակ, հրաւիրեց՝ Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսի միջոցով Կաթողիկոսութեան հինգ թեմերը նոյն իրաւունքներով մասնակցելու Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրութեան: Նոյն նպատակով էր, որ անցեալ տարուայ Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսի ընտրութիւնը խնդրուեցաւ յետաձգել, որպէսզի էջմիածինը հնարաւորութիւն ունենայ իր ներկայացուցիչը ուղարկել երկու Աթոռների մտերմական յարաբերութիւնը եւս առաւել սերտացնելու համար: Էջմիածինը նոյն գիծը տարել է նաեւ թեմերի նկատմամբ՝ ձգտելով պահպանել Հայ Եկեղեցու միասնականութիւնը, համարելով այն մեր Եկեղեցու եւ ժողովրդի օգուտը: Խորապէս ցաւում ենք, որ Հիւսիսային Ամերիկայի թեմի մի փոքրիկ հատուած անջատուել է թեմից եւ յամառօրէն ընթանում իր սխալ ուղիով, փոխանակ, Ֆրէզիոյի օրինակին հետեւելով փոխելով իր ընթացքը, միանալու թեմին: Գալով Միութենական թեմերի կառավարութեան՝ էջմիածինը անկախօրէն ղեկավարում է բոլոր թեմերը ըստ առաջնոյն, պահպանելով հանդէպ կառավարութեան լոյալութիւն, եւ իր գործունէութիւնը սահմանափակելով միայն եկեղեցական ասպարիզում:

Հայ Եկեղեցու կանոնական եւ աւանդական կարգերի պահպանութիւն, Հայ Եկեղեցու միասնականութեան նախանձախնդրութիւն, Հայ Եկեղեցու սահմանադրական սկզբունքների պահպանութիւն — ահա Գեր. Հոգ. Խորհուրդի վարած գիծը ու ղեկավար սկզբունքները, ելակէտ ունենալով Հայ Եկեղեցու եւ ժողովրդի շահը:

7) Հոգեւոր դասի պատրաստութեան հարց. — Հոգեւոր դաս՝ կուսակրօն հոգեւորականութիւն եւ քահանայութիւն պատրաստելու հարցը դժուարագոյնն է ցարդ արժարժուած բոլոր հարցերից: Դժուարութիւնը հոգեւոր դպրոց բանալու իրաւունք ստանալու մէջ չէ. անցեալում Խորհրդային Հայաստանի Կառավարութեան կողմից թոյլատրուեցաւ բանալ Հոգեւոր ձեմարան, մինչեւ իսկ հաստատուեցաւ նորա կանոնադրութիւնն ու ծրագիրը, սակայն չիրականացաւ այն: Այսօր էլ նոյն թոյլտուութիւնը կարող է ստացուել եւ նոյնպէս անխրաճործելի մնալ հետեւեալ երկու պատճառներով. նախ՝ այն պատճառով, որ էջմիածինը չունի եւ չունէր այն դրամական միջոցները, որ անհրաժեշտ է այս հաստատութեան պահպանութեան համար: Եւ չգտնուեցաւ զաղութահայ հարուստների մէջ անձն կամ անծինք, որոնք՝ այդ կարեւոր գործի իրացման համար՝ պահանջուած դրամը նուիրաբերէին: Երկրորդ՝ հոգեւոր ասպարէզը չունի այսօր մեր երկրում իր նախկին հմայքը երիտասարդ սերնդի համար, որի առաջ անխտիր բաց են գիտութեան եւ գեղարուեստի բոլոր ասպարէզները, բաց են նորա առաջ բոլոր տեսակի դպրոցների դռները, ուր նա կարող է ոտք դնել իր անհատական հակման եւ ընդունակութեան թելադրանքով, ըստ ամենայնի ապահովելով իր ապագան: Սակայն վիճակը յուսահատական չէ. մենք ունենք Երուսաղէմի հոգեւոր դպրոցը եւ Ընծայարանը, որոնք փոխարինում են նախկին ձեմարանին եւ Արմաշի դպրոցին, որ կարող է մատակարարել մեզ Եւ կուսակրօն եւ աշխարհիկ հոգեւորականութիւն եւ մենք համոզուած ենք, որ կը թոյլատրուի նոցա մուտքը մեր երկիրը: Նկատի ունենք նաեւ այն հանգամանքը որ հրնարաւոր կը լինի մեր երկրից եւս ուղարկել այդ դպրոցները երիտասարդ անծինք, որոնք կը ցանկան նուիրուել եկեղեցական գործունէութեան: Նոյն դերը կարող է կատարել նաեւ Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսարանի դպրոցը, որոշ տարիներից յետոյ, երբ վերջնականապէս կազմակերպուի:

8) Ազգային - Եկեղեցական ժողովի գումարման հարց. — Հայրապետահաստատ կանոնադրութեան 22րդ յօդուածի զօրութեամբ՝ Հայրապետի մահից վեց ամիս անց

պէտք է տեղի ունենայ նոր կաթողիկոսի ընտրութիւնը: Հանգամանքները այնպէս դաստորոշեցան, որ հայրապետական Տեղական ու Գեր. Հոգ. Խ.ը հնարաւորութիւն ունեցան պաշտօնական դիմում կատարելու հայ կառավարութեան՝ Ազգային-Եկեղեցական ժողով գումարելու համար Հայրապետի մահից մի տարի անց միայն, այն է՝ 1939 թուի Մայիսին: Ազգային-Եկեղեցական ժողով գումարելու իրաւունքը ստացուեցաւ 1940 թուի Յունիսին, որ անմիջապէս հեռագրով հաղորդուեցաւ Արտասահմանի եւ Միութենական բոլոր թեմերին: Ապա նաեւ ընտրական հրահանգ ուղարկուեցաւ: Յատուկ դիմում կատարուեցաւ նաեւ Արտասահմանի պատգամաւորների վիզէների ստացման դիւրութեան համար, որ նոյնպէս յարգուեցաւ: Սակայն այսօր ամբողջ աշխարհը պատերազմի հետեւանքով այնպիսի պայմանների մէջ է գտնուում, որ ընտրուած պատգամաւորների մեծագոյն մասը անկարող եղաւ զալ Ազգային-Եկեղեցական ժողովին մասնակցելու, չը նայելով որ հայ կառավարութիւնը ըստ ամենայնի ընդառաջ գնաց դիմումներին՝ թոյլատրելով պատգամաւորների մուտքը Խորհրդային Հայաստան:

Գեր. Հոգ. Խ.ը պարտք է համարում հրապարակաւ յայտնել իր խորին շնորհակալութիւնը Կեղրոնի եւ Հայ Կառավարութեան, որոնք թոյլատրեցին Ազգային-Եկեղեցական ժողովի գումարումը եւ զիրարացրին Արտասահմանի պատգամաւորների մուտքը մեր երկիր:

Ի վերջոյ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը տալիս է իր հրաժարականը Ազգային-Եկեղեցական ժողովից ի տնօրինութիւն:

Անդամ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի
ԱՐՄԷՆ, ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Նախագահ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի
ԳԷՈՐԳ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Տեղակալ Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան

5/4 — 1941 թ.
Ս. ԷՋՄԻԱՅԻՆ

№ 240
4/V/41 թ.

Զեկուցման տոյն պատճէմը եւ ստորագրութիւնները իսկականին համեմատ է, որ վաւերացում է ստորագրութեամբ եւ կնիքով դրամամբ:

Տեղի Կնիք
ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՀՈԳԵՒՈՐ
ԽՈՐՀՈՒՐԴ ՀԱՅՈՑ
Ս. ԷՋՄԻԱՅԻՆ

Նախագահ Գեր. Հոգ. Խորհրդի
Տեղակալ ԳԷՈՐԳ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
Քարտուղար
ՄԱՏԹԷՈՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԶԵԿՈՒՑՈՒՄ

ՄԱՆԳԻՍՏԱՅԻՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ

Մանդատային Յանձնաժողովը քննեց Խորհրդային Միութեան եւ Արտասահմանի թեմերի պատգամաւորների մանդատները ու գտաւ. 1) Խորհրդային Միութեան վեց թեմերից ընտրուած են 44 աշխարհիկ պատգամաւորներ, որոնցից ներկայ են ժողովին 38 հոգի, եւ ութը հոգեւորական պատգամաւորներից՝ 5ը, որով Միութենական թեմերի պատգամաւորների ընդհանուր թիւը դառնում է 43: 2) Արտասահմանի թեմերը ընտրել են 24 աշխարհական եւ 16 հոգեւորական պատգամաւորներ, որոնք անկարող են եղել զալ Ս. Էջմիածին եւ անձամբ մասնակցել ժողովին, բացի մէկից, այն է Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ներկայացուցիչ եւ պատգամաւոր, Սիրիոյ հպատակ, Գերաշնորհ Տ. Ռադ Արքեպիսկոպոս Աջապահեանից: Արտասահմանի կողմից ընտրուել են երկու աշխարհիկ պատգամաւոր՝ պրոֆեսոր Հրաչեայ Աճառեան եւ գրականագէտ Երուանդ Թադիանոս-

եան, եւ երկու հոգեւորական պատգամաւոր՝ Տ. Յովհաննէս վարդապետ Հիւսեան եւ Տ. Մատթէոս վարդապետ Աջմեան. յիշեալ 4ն էլ Միութենական երկրի քաղաքացիներ եւ ներկայ են ժողովին: Ներկայ է ժողովին նաեւ Հիւսիսային Ամերիկայի թեմի պատգամաւորական անձնաւորները՝ մանկավարժ եւ գրականագէտ Երուանդ Շահազիզ, նոյնպէս Միութենական երկրի քաղաքացի: Այլ եւ Արտասահմանի թեմերից փոխանցուել է 28 ծայն տեղական պատգամաւորներին:

Այսպիսով Ազգային-եկեղեցական ժողովին ներկայ են 49 պատգամաւորներ 77 ծայնով, որոնցից 43ը Միութենական թեմերից, 5ը Արտասահմանի պատգամաւորներ, բայց Միութենական երկրի քաղաքացիներ, եւ միայն մէկը՝ իսկական Արտասահմանի պատգամաւոր:

3) Դիտելի է, որ պատգամաւորների մեծագոյն մասը կազմում է ինտելիգենտ տարրը՝ բժիշկներ, իրաւաբաններ, պրոֆեսսորներ, գրականագէտներ, բանաստեղծներ, փոքր մասը պետական ծառայողներ, արհեստաւորներ եւ աշխատաւորներ:

4) Արտասահմանի հեռագրերն ու գրութիւնները վկայում են, որ Արտասահմանի պատգամաւորների չգալու պատճառն այն է, որ իրենց երկրների քաղաքական իշխանութիւնը վիզէ չի տուել, մինչդեռ նոյն հեռագրերը վկայում են, որ Խորհրդային Իշխանութեան կողմից հարկաւոր տնօրէնութիւն է եղել կաթողիկոսական ընտրութեան համար եկող պատգամաւորներին անխտիր վիզէ տալ՝ էջմիածին գալու համար:

5) Դիտելի է նաեւ, որ Արտասահմանեան թեմերից ստացուած գրութիւնները առանձնապէս շեշտում են Սովետական Պետութեան դէպի Ազգային-եկեղեցական ժողովը ցուցաբերած քաղաքական վերաբերմունքը, եւ այդ առթիւ իրենց գոհունակութիւնն ու շնորհակալութիւնն են յայտնում Սովետական Իշխանութեան:

Մանդատային Յանձնաժողովը՝ հաղորդելով վերոյիշեալ փաստերը եւ գտնելով պատգամաւորների մանդատները կանոնաւոր եւ օրինական՝ առաջարկում է՝ ա) հաստատել այն եւ ճանաչել բոլոր պատգամաւորներին իրաւագործ մասնակցելու Ազգային-եկեղեցական ժողովին ծայնի իրաւունքով, եւ բ) նկատի առնելով, որ 92 աշխարհիկ եւ հոգեւոր պատգամաւորներից ներկայ են 49 հոգի, որոնք՝ քուէների փոխանցման հետեւանքով՝ ունեն 77 ծայն՝ ճանաչել սոյն Ազգային-եկեղեցական ժողովը ըստ ամենայնի օրինական ու սահմանադիր եւ կատարելապէս լիազօր լուծելու առաջադրուած օրակարգի բոլոր հարցերը:

Անդամներ

ԱՐՄԵՆԱԿ ԱՂԱԶԱՆԵԱՆ

ԱՌԱՔԵԼ ԱՒԱԳԵԱՆ

ԵՐՈՒԱՆԴ ՇԱՀԱԶԻԶ

Մանդատային Յանձնաժողովի Նախագահ
ԵՂԻՇԷ ԱՒ. ՔԱՀ. ԹԱՐԽԱՆԵԱՆ

12/4 1941 թ.

Ս. ԷՋՄԻԱՅԻՆ

№ 2399

4/V/41 թ.

Տեղի կնիք

ԳԵՐԱԳՈՅԵ ՀՈԳԵՒՈՐ

ԽՈՐՀՈՒՐԴ ՇԱՀՈՑ

Ս. ԷՋՄԻԱՅԻՆ

Մանդատային Յանձնաժողովի զեկուցման սոյն պահէն իսկականին համեմատ է, որ վաւերացում է ստորագրութեամբ եւ կնիքով որոշմամբ:

Նախագահ ԳԵՐ. Հոգ. Խորհրդի

Տեղակալ ԳԵՐԳ. ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Քարտուղար

ՄԱՏԹԷՈՍ ՎԱՐԿԱՊԵՏ

ԿՐԾՆԱԿԱՆ

ԱՅԼԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆ

«Եւ զայս բարբառ մեք իսկ լուաք
եկեալ յերկնից որ ընդ նմա իսկ
էաք ի սուրբ յերինն:»

(ՊԵՏՐՈՍ Բ. 18)

Պետրոս իր Բ. Թուղթին մէջ, տարիւներ վերջ, կը վերլուծէ Այլակերպութեան գէպքը: Ժամանակը որ անկէ ի վեր եկաւ լեցնելու զինք ծերութեամբ և զբաղումներով, չմոռցուց իր մէջ բնաւ այդ լուսաւոր պահը. և ինք տարիներ յուզումով նախեցաւ անցեալի այդ անփոխարինելի պատեհութեան: Անիկա իր Թուղթին մէջ կ'ապրի յիշողութեան փառաւոր աշխարհի մէջ, որ ճառագայթի մը պէս կը բխի իրմէն իրրեւ սուրբ անցեալի մը գերագոյն ժառանգութիւնը: Յիշատակներու միակ արժէքը իրենց այս հանգամանքին մէջն է, երբ իրենց լոյսը կ'իյնայ այսպէս մեր կեանքի բովանդակ տեղութեանը վրայ, և կը սընուցանէ զմեզ իր գեղեցկութեամբ և սիրով: Այսպէս կեանքում մեծ գէպքերը՝ իրենց չմեռնող ազդեցութիւնը ունին մեր վրայ, լուսաւորելով եւ զրոշմելով մեր կեանքը իրենց խորհուրդին համաձայն:

Այսօր կ'ուզեմ խօսիլ կեանքի այդ ներշնչող պահերու ազդեցութեանը մասին: Այլակերպութիւնը Պետրոսի կեանքին ամենէն սքանչելի վայրկեանը եղաւ. իր կեանքին մէկ մասը անցած էր ձկնորսութեան զբաղումին մէջ, միւս մասը Տիրոջ աշակերտութեան և Անոր խորհրդաւոր անձին գրաւչութեանը մէջ, և մնացեալ օրերը՝ առաքելութեամբ: Բովանդակ անցեալի այս երկայնքին վրայ տարիներ վերջ իր մէջ կը գեղեցկանայ և կը փայլի միակ ապրում մը, Թաքորի փառաւոր յիշատակը:

Այս չփոթ և ծփուն աշխարհում իր մտքին մէջ կը բարձրանայ լեռնակատար մը որ բնաւ չկորսնցուց իր լոյսը: Հոն տեսած էր ինք զՅիսուս իր յայտնութեանական փառքով. անգամ մը զգացած էր կրակը որ կը բխէր Յաւիտենականին պատմութեանէն, մաքրութեան և ոյժի գերագոյն ազդեցութենէն,

և վայրկեանի մը համար գէթ իր մէջ տեղի տուած էին ամէն մթութիւն, կասկած, և ինք երկնայնացած էր Տիրոջ հետ միասին: Այդ վայրկեանին փառքը բնաւ չտոգուեցաւ իր մէջ, զայիք տարիներու սոսկումէն և մշուշէն:

Մեզմէ շատեր իրենց կեանքի մէջ ունեցած են վայրկեաններ՝ որոնք Պետրոսինը եղան Պայծառակերպութեան լերան վրայ: Վստահ եմ թէ ձեզմէ շատերուն, թերեւս բոլորին հոգիներուն մէկ անկիւնը պահուած կայ վսեմ վայրկեաններու այդ յիշատակը, այն գերագոյն փորձառութիւնը որ ձեր կեանքի պայծառակերպութեան պահն է: Առտու մը զգացիք զայն, և անկէ վերջ կեանքի պատահարներն ու թշուառութիւնները չկրցին բնաւ խչր վայն ձեզմէ: Կատարեալ բարեկամութեան հրճուանքը, կուշումին զգացումը, ճշմարտութեան սէրը այցելեցին ձեզի, և կազմեցին վայրկեանները ձեր պայծառակերպութեան:

Այս վայրկեանները մեր կեանքի գերագոյն փորձառութեանց կուտան մարգարէական արժէք մը, մատնանշելով մեր մէջ գալիքը: Անարժէք պիտի մնային կեանքի այս հոգեզմայլ առիթները եթէ յետոյ չը կազմէին հարստութիւնը մեր ապագային: Առանց իրենց այս հանգամանքին՝ մենք պիտի նմանէինք բանտարկեալին՝ որ դուրս կը հանուի զնտանէն՝ վայելելու համար լոյսը, և ապա ետ կը տարուի նորէն, լոյսին չլացումը տակաւին չանցած, լսելով փակուող դրան ձայնը:

Մարգկային հոգիի այս համոզումները նախ կը յայտնուին լոյսի յանկարծակի և հրաշալի ցոլքով մը, անհետանալով անմիջապէս մարդուն ապշահար աչքերուն զիմաց: Պատճառները որոնք քայլ առ քայլ իրենց յարատեւ մղումով մեր կեանքը կը վարեն, նախ կը զգանք տատամսոտ հոգիի մը նման, որ կուգայ վերանցական, անմահ մանալի աշխարհէ մը: Բարեկամ որ մեր կեանքին անվրէպ ափսոսանքը պիտի ըլլայ, միշտ հեռուէն կ'ընդունի մեր սէրն ու յարգանքը, լոյսէ պատմութեանով մը շրջապատուած: Այն որ մեր հոգիին նեցուկը պիտի ըլլայ, նախ կը ներկայանայ գերագոյն եւ բացառիկ յայտնութեամբ մը, թէ և ինք կ'աներեւութանայ բայց կը թուի մեր մէջ յիշատակ մը որ լեցուն է այն

յոյսով թէ ինք մեռած չէ յաւիտեան: Այս բոլորը նման են բլուրի մը գագաթէն ճամբորդին տեսած քաղաքին, որուն աշտարակները կ'երևին ոսկի արևին մէջ. կարօտով կը դիտէ զանոնք և ապա կը շարունակէ իր ճամբան հովիտներու, ձորերու և անտառներու մէջէն, սակայն իր մտքին մէջ միշտ թաքնուած կը մնայ քաղաքը զոր տեսաւ բլուրին գագաթէն: Կը զգայ թէ այդ անմոռանալի աղուորութիւնը զինք կը հրապուրէ, և երբ վերջապէս ճամբորդը իր բնակավայր ընտրէ քաղաքը, իրեն օտար վայր մը չի թուիր այլևս ան, շնորհիւ այն նախադիտակցութեանը զոր ունեցաւ, զայն բլուրէն տեսնելէն ի վեր:

Այս է կերպը նաև Աստուծոյ, իր դաւակները ճշմարտութեան գիտակ ընելու. կերպ մը՝ լեցուն իմաստութեամբ և գեղեցկութեամբ: Նախ անոնց կը ցուցնէ իրերու լոյսը, և այն՝ միայն վայրկեանի մը համար, յետոյ տակաւ երբ անոնք արդէն սքանչացումի մէջ են, անոնց կը բանայ բովանդակ ճշմարտութիւնը, որուն կը փափաքէր որ հասնէին մարդիկ: Անկէ վերջ որքան ալ տաժանագին և երկար ըլլայ ճամբան նպատակին, չի յուսահատեցներ մարդ ճամբորդը, վասնզի բլուրին գագաթէն իր հոգիին դեռ խօսող պատկերը անմեռ է այլևս իր մէջ, և ոչ մէկ մթութիւն պիտի կրնար սքողել այդ յիշատակը, լոյսը, գալիքի այդ մարգարէութիւնը:

Յիշողութիւն մը որ մարգարէութիւն մը չէ, անարժէք է: Լաւ է մոռնալ զայն, քան թէ պահել իբր մնացորդ անցեալին՝ որ վերջացած է ընդմիջտ: Յիշատակը մեռնող բարեկամին, և գեղեցիկ պատեհութեան, անցեալի փշրանքներ չեն միայն: Անոր համար իրաւունք ունի բանաստեղծը երբ կ'ըսէ,

Լաւ է սիրել ու կոռնցնել,
Բան բնաւ սիրած չըլլալ:

Ամէն կեանք ունեցած է իր մանկութիւնը՝ շրջանը երազներու և մարգարէութեանց, լեցուն ամէն բան կարենալ ընելու հաւատքով: Մեր սիրտը լեցուն է Աստուծոյ բարութեան և մարդկային եղբայրութեան քաղցր զգացումներով. բայց եկող տարիներու հետ կը շատնայ մեր մէջ կասկածը, շփոթը և մշուշը այս բոլորին: Կը կարծէք

թէ կարելի է հաճոյք զգալ կեանքէն առանց մանկութեան յիշատակ հաւատքին և անոր առթող քաղցրութեան, եթէ մեր տարիներու գագաթէն ան մեզի չերևի հեռաւոր գեղեցկութեան մը նման:

Ձկայ սկեպտիկ մը որ իր կեանքի վերջաւորութեան քաղցրութեամբ և արցունքով չլիչէ իր մանկունակ հաւատքը, երբ ինք կ'աղօթէր լեցուն վստահութեամբ Աստուածամօր պատկերին դիմաց:

Մերձաւորաբար այսպէս են նաև մեծ մարդեր աշխարհի մէջ իրեն լուսաւոր եւ ապրող բարձրութիւններ: Անոնք լեռնագագաթներ են որոնցմէ եկած լոյսը մեր մէջ կ'ըլլայ այն, ինչ որ կ'ըլլայ յիշատակին հրաշքը մեր կեանքին համար: Այսպէս է կեանքը հերոսներու և սուրբերու, անոնք բեղուն և լուսաւոր երեոյթներ են լեռնագագաթներու նման պատմութեան մէջ և ամբողջութեամբ աչքին դիմաց, իրազործելով այն բարեբար ազդեցութիւնը՝ զոր կ'ընեն յիշատակները անհատներու կեանքին մէջ:

Ինչի՞նչ մէջ կը կայանայ ինչի՞նչ զօրութիւնը. բազմատեսակ է ան, աւելի քան բոլոր մեղաւորները որոնք փրկուած են իրմով, և աստուածաբանները որոնք ջերմեռանդօրէն ուսուցանաւորած են զայն բոլոր դարերուն: Բայց ապահովաբար մէկ մասը անոր ոյժին սա իրողութեան մէջն է որ ան գեղեցկագոյն արտայայտութիւնն է ինքզինքը իր ընկերին և պարտականութեան նուիրելու այն զօրութեան, զոր երկիրը երբեք տեսած ըլլար մինչև այն ատեն: Յիսուսի մէջ մեր մարդկութիւնը բարձրացաւ լեռը, և այլակերպեցաւ, և փայլեցաւ իր բովանդակ լոյսովը խաչին վրայ: Անկէ վերջ ինչ տեսակ անձնասիրութեան անդունդներու մէջ ալ իջնէ մարդկութիւնը պիտի ունենայ ոյժը այդ պայծառակերպման: Այս է պատճառ որ հակառակ դարերէ ի վեր եղած այնքան թշուառական ինքնորոշման, անկէ ի վեր հոգիները ամէն տեղ այդ խաչի ոյժին տակ սիրած են զալ, և իրենք զիրենք խաչած իրենց ընկեր մարդոց համար, և թէ շքեղ աշխարհի մը երազը փոխադարձ նշխիրման բնաւ չէ մոռցուած մարդոց սրտէն: Ինքնանուիրման այս կեանքերը որքան ալ համեստ և աննշան թուին, ունին միշտ միևնոյն ոյժը որ կը պատկանի Յիսուսի զո-

հաքերման: Անոնք ալ լոյս կը ձգեն մթին կեանքերու վերև, անոնք մեծ լեռան շուրջ խմբուած փոքրիկ բլրաշարքեր են: Նման կեանքեր մենք կրնանք ապրիլ ամենափոքր աշխարհի մէջ ուր Տէրը գրած է զմեզ:

Ամենէն թելադրիչ իրողութիւններն ու մարդերը անոնք են որոնց մէջ հանգիստութիւններն ու հակադրութիւնները վայելչութեամբ միացած են: Բնութիւնէն տեսարան մը մեզի հաճոյք կը պատճառէ երբ նման է և սակայն աննման է տեսարանին զոր մենք տեսած ենք արդէն: Նոյն այս սկզբունքը չէ՞ որ կ'երեւի մեր ապրած կեանքի և մեր յուշերու յարաբերութեանը մէջ: Մենք միշտ կը զգանք թէ եղած ենք նոյն մարդը մեր բովանդակ կեանքի մէջ, և կը զգանք նոյն ատեն թէ եղած չենք: Այդ հակադրութիւնն է որ սիրելի կ'ընէ մեզի մեր անցեալը, ինչպէս անոնց ներկայի և անցեալի նոյնութիւնն է որ ընտանի կը դարձնէ զիրենք մեզի: Կեանքին հանգիստութիւններն ու հակադրութիւնները իրարու խառնուած կը կազմեն ամօթն ու ներշնչումը մեր տարիներուն:

Ծնորհիւ այս ճշմարտութեան է որ մեր լաւագոյն ապրումները մեզմէ մեկնած չեն, անոնք վայրկեաններ են որոնց մէջ մենք եղած ենք ինքզինքնիս, կազմելով մեր յիշատակագրքին լաւագոյն ժամերը և մեր կեանքի ոյժը: Բոլոր նախաձեռնող փորձառութիւնները որ անոնցմէ կը մեկնին, այդ անցեալէն կ'առնեն իրենց լոյսն ու սնունդը, իբրև աղբիւրէ մը:

Այս բոլորը կան Սիմոն Պետրոսի կեանքին մէջ: Այլակերպութեան և իր գրած թուղթի ժամանակներուն միջև ան ապրեցաւ սրբութեան և անձնագոհութեան պայքարը, երբեմն յաջողեցաւ, և երբեմն ոչ, իր յաջողութիւնները մեծաւ մասամբ իրականացան լոյսին մէջ իր մեծ յիշողութեան: Վասնզի մենք մեր կեանքի մեծ ու փառաւոր վայրկեաններուն է որ իրապէս ինքզինքնիս ենք:

Եթէ համոզուինք այս իրողութեան, և անոր յառաջ բերելիք մեծ յեղաշրջման, եթէ ընդունինք թէ մեր լաւագոյնն է բռնականը և թէ յոռին է որ անբնականը կը կազմէ մեր մէջ, և մանաւանդ եթէ ճանչնայինք մարդուն ինքնութիւնը իր բոլոր երեսներով, այս մութ կարծուած պատ-

մութիւնը բնաւ պիտի չզարմացնէր մեզ: Ընդհակառակն մեր տկարութիւնները աւելի պէտք է զարմանք պատճառեն մեզի, իբրև ոչ բնական վիճակներ՝ բեմադրուած մեր մէջ:

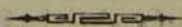
Լաւագոյն մարդը ճշմարիտ մարդն է. բոլոր հերոսական գործերը արդիւնք են այս զգացումին: Երբ կ'ըսենք թէ Բիսուս կատարեալ մարդ էր, այս կը նշանակէ թէ Բիսուս ուղիղ էր: Եւ մենք մեր դերագոյն վայրկեաններուն է որ կ'ըլլանք այդ ճշմարիտ մարդը:

Այս մտածումով միայն բացատրելի է Հին Ուխտի մեծագոյն տեսանողին, Եսայի մարգարէի պարագան, երբ հրեշտակը անոր շրթներուն մօտեցուց կայծը. այդ գերագոյն տեսիլքին և պահին մէջ ինք լեցուեցաւ իր առաքելութեան կոչումով, որ իր կոչումն էր: Նոյն է պարագան Նաե Պօղոս առաքեալի, Դամասկոսի ճամբուն վրայ Պատեհութիւններ՝ որոնք կեանքեր արժեցին, և որոնք մարդոց յիշատակին և կեանքի վրայ մնացին միշտ իբրև բարձրագոյն լեռնագագաթներ փարոսի մը նման լուսաւորելով կեանքը իր բոլոր մթութիւններուն մէջ: Երանի անոնց որոնց կեանքը գերծէ այդ բարձրութեանց վրայ եղած ըլլալու յիշատակէն:

Հաւատացէք ձեր ազնուագոյն ձգտումներուն, ձեր մաքուր բնազդներուն, ձեր հոգեկան և անաշխարհային մտածումներուն միայն: Վայրկեաններ են անոնք ուր մենք յստակ կերպով կը լսենք մեր կոչումին ձայնը, ուր ճշմարտութեան ճամբան լուսաւորող կայծերը յաճախադէպ կը չողան: Այն ատեն միայն մենք զմեզ իրապէս կը տեսնենք երբ հաւատանք թէ սուրբ և վսեմ վայրկեանը զոր երբեք ունեցած ենք, թելադրութիւնն է մեր ըլլալիքին, զոր չենք ըլլար շատ անգամ:

Այս իրողութեամբ միայն մեր հոգին կրնայ ապրիլ լոյսին մէջ որ օր մը շողաց իր շուրջ, երբ ինք Բիսուսին հետ կը զլտնուէր սրբազան լերան գագաթը:

Պ. Ս.

ԽՕՍԲԵՐ ԵՐՋԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ա.

Դժուար է սահմանել երջանկութիւնը, իրաւացի շատ մը պատճառներով: Անոնցմէ մին է թէ ան թիւը կերպով գործածուած եզր մըն է: Ուրիշ մը թէ՛ երջանկութիւնը ըլլալով անձնական, անոր մասին ամէն մարդ իր առանձին տեսակէտը ունի: աւելի՛ իր անձնական չափանիշը:

Մեզմէ շատեր օրինակի համար պիտի խոստովանին թէ Սթիֆընսըն, հակառակ իր վատառողջութեան և ոգորումներուն, պէտք է որ երջանիկ մարդ մը եղած ըլլայ: Սակայն ծանօթ նամակի մը մէջ այս վերջինը կը գրէ թէ ինք մէկ անգամ միայն երջանիկ եղած է: Ասկէ կը հետեւի ուրեմն թէ, կամ մենք սխալած ենք Սթիֆընսընի խառնուածքի մասին, և կամ անոր անձնական չափանիշը երջանկութեան՝ մերինէն կը տարբերի:

Կարելի է ըսել թէ երջանկութիւնը հոգիի վիճակներէն ամենէն անորոշ սահմանուածն է, գոհունակութեան և գերգոհունակութեան (ecstasy) վիճակներուն միջև: Այս սահմանները կրնան օգնել մեզի երջանկութիւնը գետեղելու մեր ծանօթութեան գետիններուն վրայ:

*

Պէտք է ըսել թէ գոհունակութեան դադարէրքը լիացումին մէջն է: Գոհունակ էակը այն է որ կրնայ իրադրո՞ծել իր ուրոյն բնութիւնը առանց ունէ չափով ձախողած զգալու ինքզինքը: Կուգայ ժամանակ մը կեանքի մէջ սակայն, երբ մարդիկ նոր կարիքներ կը զգան, նոր պահանջներ, բայց որովհետեւ կապուած են տակաւին հինին, այս վիճակէն յառաջ կուգայ ընդհանուր դժգոհութիւն: Ինչպէս է պարագան մեր ապրած ժամանակին:

Էքսթազը, հոգեկան գերաճման և տարածման յանկարծական զգացում մըն է: Քիչեր ունին անոր փորձառութիւնը, որովհետեւ շատ քիչեր ընդունակ են այդ եզերայորդ և ակադճուն հոգեվիճակին: Մըտասքանչացման այս վիճակը յաճախողէպ

չէ, որովհետեւ հոգիին համար գիւրին չէ միշտ ինքզինքը կրկնապատկել և տարածել:

Որհնդդաւոր է էքսթազը, վասնզի խորհրդաւոր է մարդկային հոգին: Մենք շատ քիչ բան գիտենք անոր աղբիւրներուն ու սահմաններուն մասին: Երբ տիրապետուինք բնական գեղեցկութեամբ, արուեստի մեծ գործով մը, զօրաւոր ստեղծագործ զաղափարով մը, կամ սէրով, իրապէս չենք գիտեր թէ ինչ կը պատահի մեզի, ու կը խորհնիմ թէ աշխարհի բոլոր հոգեբանները պիտի չկրնային բացատրել այդ բացառիկ վիճակը:

Կեանքը խորհրդաւոր է, և էքսթազը ոչ միայն այդ խորհուրդին մաս կը կազմէ, այլ թերեւ խոր մէկ կծիկն է անոր զաղտնիքին:

Մեր երջանկութիւնը ուրիշն, կ'իյնայ լիացումի (ոչ հոգեկան ընդարձակ առումով) և այդ ընդլայնումին միջև: Անիկա գոհունակութենէն աւելի է, և էքսթազէն պակաս:

Կարգ մը մարդերու չափանիշը շատ թիթեւ է, անոնք գոհունակութեան սահմաններէն անդին անցնելու պէտք չունին, և այդչափով իսկ երջանիկ կը զգան ինքզինքնին: Ուրիշներ էքսթազի սահմաններուն մէջ մտնելու պէտք ունին, զգալու համար թէ երջանիկ են: Մենք իրաւունք չունինք չափանիշ մը թելադրելու այս երկու կողմերէն ունէ մէկուն:

Կան ալ մարդեր որոնք խնամալ ծըրադրի մը համաձայն վարել կը փորձեն կեանքը՝ առով կարենալ հասնելու երջանկութեան:

*

Հին Չինացիները, կ'ենթադրեմ, այսպէս էին. ինչպէս նաեւ դասական դարու յոյներէն ոմանք. ֆրանսացիներն ալ ունին այդ զգուշաւոր ու բանաւոր եպիկուրեան աշխարհայայացքը: Մեր ժամանակակից հեղինակներէն, Մօղամը կեանքի այս տեսակէտը պէտք է ունեցած ըլլայ:

Կարելի չէ ժխտել այն՝ թէ կարգ մը մարդոց քով լուս ընթացած է ան և տուած աւելի քան գեղեցիկ և իմաստուն արդիւնքներ: Բայց ինձի համար, կը խոստովանիմ, ըմբռնելի չէ կեանքի այդ կերպը:

Ինձ կը թուի թէ, անխուսափելի նա-
հանջ մըն է այս: աւելցնելով ինքնագի-
տակցութիւնը՝ կոնակ դարձնել է երջան-
կութեան: Երջանիկ ըլլալու համար խնամ-
ուած յայտագրի մը գործադրութիւնը հը-
րաժեշտ տալ է իրական երջանկութեան:

Ինքզինքէդ հեռու, կեդրոնը նուրբ ծը-
րագրի մը, յուսահատօրէն անհաւանական
է որ երջանիկ ըլլաս: Մինչդեռ՝ ըստ իս՝
երջանկութեան մէջ ինքնամոռացութեան
տարր մը կայ: Դուն ինքզինքդ կը կոր-
սընցնես քեզմէ դուրս բանի մը մէջ երբ
երջանիկ ես, ճիշդ ինչպէս յուսահատօրէն
թշուառ ես երբ առաւել չափով ինքզին-
քիդ հետ ես:

*

Զգուշացայ վերջին հատուածին մէջ,
ցուցնելու թէ իմ անձնական կարծիքս է
որ յառաջ կը բերէի, որովհետեւ կասկած
չի վերցնեմ թէ երջանկութեան խնամոտ
այդ բլանը, զոյութեան այդ ինքնաճանաչ
փորձը կը պատշաճին միայն կարգ մը
խառնուածքներու:

Սառնուածքի հիմնական տարբերու-
թիւններ կան. ինչ որ երջանկութեան հա-
մար կարելի է լատին խառնուածք ունեցող
անձերուն, անհնար է նկարագրով աւելի
ռօմանթիք անձերու համար:

Գանի մը ծանօթ տողերու մէջ, Ուրբոս-
վերթ անգամ մը թելադրեց թէ մարդ-
կային նկարագրին մէջ կար խորունկ վիհ
մը, որովհետեւ իրեն համար դեղին գարնա-
նածաղիկ մը դեղին գարնանածաղիկ մըն
էր միայն և ոչ աւելի:

Ատկէ ի վեր Ուրբոսվերթ խտօրէն
քննադատուած է՝ որովհետեւ ան գոհացած
է որ դեղին գարնանածաղիկ մը, ըլլայ
միայն դեղին գարնանածաղիկ մը: (Նըշա-
նակելի է, սակայն, որ այս քննադատու-
թիւնը դայ անձերէ՝ որոնք նուազ ծանօթ
են վայրի ծաղիկներու, քան Ուրբոսվերթ):

*

Այս հարցին մէջ ես խառնուածքով
Ուրբոսվերթեան մըն եմ: Երջանկացած եմ
գարնանածաղիկով՝ որովհետեւ այդ վայր-
կեանին գարնանածաղիկ մըն է ան, և բան

մըն ալ աւելի՝ խորհրդանշան մը, գեղեց-
կութիւն մը: Երջանիկ ըլլալու համար հա-
րուստ չափով այդ մտավիճակին մէջ պէտք
է ապրիլ:

Այս տողերը կը գրուին Միացեալ Նա-
հանգաց մէջ, ուր անցուցի վերջին տարի-
ներս: Ամերիկացիները, հակառակ վաճա-
ռականութեան այժմու անկման, կըր-
նան երջանիկ ապրիլ, որովհետեւ անոնք
կ'ապրին բաղդատական ապահովութեան
մէջ: Ունին նիւթական հանգստութիւն
եւ լայն յարմարութիւններ, որ կրնայ
զիրենք զուարճացնել շատ մը ատիթ-
ներով:

Բայց ես զանոնք չեմ կրնար կոչել
լիովին երջանիկ ժողովուրդ մը, ու կը կաս-
կածիմ որ իրենցմէ շատեր երջանիկ են, ո-
րովհետեւ անոնք կորսնցուցած են իրենց
մտքով հարուստ ապրելու ընդունակու-
թիւնը: Անոնք՝ այդ ապերջանիկները, կը
տառապին ներքին պարապութենէ մը, մը-
տային և հոգեկան ամուլութենէ մը:

Եթէ անոնք ըլլային բիրտ նիւթա-
պաշտներ, զորս երբեմն սխալմամբ դատա-
պարտուած են ըլլալու, պիտի չտառապէին
այս ձևով, բայց շատեր սրտաց ուսմանթիք
գաղափարապաշտներ են, որոնք կերպով
մը կորսնցուցած են ուսմանթիք գաղափա-
րապաշտութեան ճամբան՝ հարուստ և խոր-
հրդաւոր աշխարհին մէջ: Այսպէս անոնք
կը նմանին ի ծնէ դաշնակահարի մը որ
զրկուած է իր մատներուն գործածութիւնէն:

*

Կարգ մը մարդեր — որոնցմէ մին կը
կարծեմ որ ըլլայ Հուքսլէյ — կրնան եր-
ջանիկ ըլլալ միայն հրաժարելով կարգ մը
բաներէ: Զգայարանքներուն հաճոյքները
իրենց համար կը թուին թշնամիները մեր
իրական բնութեան: Փոխանակ փորձելու,
նման նպիկուրիաններուն, անոնք եղած
են հրաժարողներ, քաշուողներ և արհա-
մարհողներ:

Հոս, դարձեալ կը զգամ թէ մեծ չա-
փով ինքնագիտակցութիւն կայ: Երբ զերծ
եմ այդ բոլորէն, կը գիտակցիմ թէ զերծ
եմ, և ինքզինքս մխրճուած կը զգամ ոչ
շատ յուսկնոտ առաքինութեան՝ իրապէս
հիանալի գոհացումի մը մէջ: Այդ ճամբան,

ինձի համար, ոչ փրկութիւն և ոչ երջանկութիւն ունիւ Եւ հոս նորէն կը միջամտէ խառնուածքի և հիմնական բնութեան հարցը: Ես չեմ գոհանար կեանքով մը որուն մէջ զարնանածաղիկ մը զարնանածաղիկ մըն է միայն, և ոչ աւելի: Միւս կողմէն, ես չեմ փափաքիր կեանք մը որուն մէջ մարդ անգիտանայ իրական զարնանածաղիկը, բայց մտածէ ժամերով երևակայականի մը մասին:

*

Ինչ որ կը գոհացնէ զիս, և իմ երջանկութեանս կը նպաստէ, կեանք մըն է լեցուն իրական զարնանածաղիկներով, որոնք ըլլան նաեւ աւելի քան ինչ որ է զարնանածաղիկը:

Կը տրեմ վայելիլ նիւթական հաճոյքներ, բայց ոչ իբրեւ ըստ ինքեան նպատակներ: Այսպէս թէ՛ հաճոյսէրը և թէ՛ ճգնաւորը երկուքն ալ ինձի համար հաւասարապէս սխալ տեսակէտ ունենալ կը թուին:

Ներկան երջանիկ դար մը չէ: Եպիկուրեանը չի կրնար գտնել անհրաժեշտ խաղաղութիւնն ու անդորրութիւնը խնամքոտ ապրումներու իր ճաշակումին մէջ:

Ճգնաւորը ինքզինքը կը գտնէ շրջապատուած անձին ոչինչ խնայելու բոլոր ձեւերէն: Անոնք որոնք կը մտածեն և կը զգան ինձի պէս, ինչպէս, օրինակ հիւսիսի ցեղերուն մեծ մասը — ապերջանիկ են, որովհետեւ անոնց համար զարնանածաղիկը չի կրնար նշանակել զարնանածաղիկէն աւելի բան մը:

J. B. P.

Բ

«Մարդիկ, առանց բացառութեան», կը գրէ Բասկալ, «կ'որոնեն երջանկութիւնը. ինչ միջոցներ ալ որ գործածելու ըլլան, բոլորը այդ նպատակին համար է... երջանկութիւնը շարժառիթն է մարդուն բոլոր հետապնդումներուն, նոյնիսկ անոր՝ որ չուանէն կը կախէ ինքզինքը»:

Այս պարագան նախ խոստովատակ մը կը թուի, բայց նշմարելի է անոր իրական ողբերգութիւնը. որովհետեւ դժբախտ չափազործը որ ինքզինքը կը կախէ, մին է մեզմէ, որ կը խուսափի ինքզինքէն: Իր այս ընթացքը առհասարակ կը նկատուի «ոճրային պահը անառողջ մտքի», բայց իրականին մէջ ան նուազ առողջ չէ քան երամը առողջ նկատուած մարդոց և կիներու, որոնք իրենցմէ հրաժարելուն մէջ կը յուսան գտնել երջանկութիւնը:

Գանձ փնտռող մարդոց պէս անոնք երջանկութիւնը կ'որոնեն ամբողջ աշխարհի համար, իրր թէ անիկա թուղթի մէջ ծըրարուած դիւրակիցութիւն մը եղած ըլլար, սպասելով զինք գտնող հանճարին: Դժբախտաբար անոնք սխալ հետքի մը վրայ են. ծրարը զոր կը փնտռեն, կը պարունակէ ոչ թէ երջանկութիւնը, այլ աժան ու վաճառելի հանցյալ, որ տարբեր է երջանկութենէն:

Երջանկութիւնը և ապերջանկութիւնը մաքի վիճակներ են, որոնք դուրսէն չեն ստացուիր. մենք զանոնք մեզմէ դուրս կ'արձակենք արտաքին իրերու վրայ: «Երջանկութեան որոնում» բացատրութիւնը այսկերպ անխմստ է իրապէս, և մարդը որ կ'որոնէ երջանկութիւնը կամ կ'երեւակայէ զայն, կը նմանի անոր որ կը փնտռէ տան ամէն կողմեր ակնոցը՝ որ իր զըրպանին մէջն է:

Գալըրիչ երկու տողերու մէջ խտացուցած է այս իրողութիւնը:

Արսուփն իրեքէն չեմ սպասեւ ստանալ
Սերն ու կեանք, որոնց աղբ մեր ներսն է:

Վայրկեան մը նկատի ունեցէք ապերջանիկ մարդը, ի ծնէ դժբախտը. բնաւ չեն պակսիր իրենց ցաւ պատճառող բաներ: Եթէ նոյնիսկ իր շահաբաժինները բարձրացած, իր ծախքերը քիչցած, իր վաւակները մըրցանիչերու արժանացած և իր բոլոր ձեռնարկները յաջողած ըլլան, տակաւին իրեն նեղութիւն կրնայ պատճառել անծանօթ վայրի մը մէջ պատահած և իրեն չվերաբերող ունէ դժբախտ գէպքը:

Այսպէս երջանիկ մարդը — հազուադիւտ այս արարածը — կը կեդրոնացնէ իր երջանկութիւնը առարկայի մը վրայ:

կամ կը կապէ զայն պատահութեան մը՝ զետեղրին աճող ծաղիկին կամ զեղեցիկ առտուան։ Բայց առարկաներ և պատահութիւններ կարեւոր չեն իրեն։ Իր երջանկութիւնը ներսէն է, անոր համար է որ ան ուրիշներէ նուազ պէտք ունի հաճոյքներու։

Ապերջանիկ մարդն է որ հաճոյքներու կը կարօտի։ անոնք պահ մը իր ապերջանկութիւնը մոռնալ կուտան իրեն։ չեն բուժեր զինք անշուշտ, սակայն թմրեցուցիչին պէս կ'ընդարմացնեն ցաւը։

Եթէ աշխարհի մէջ ամէն մարդ երջանիկ հղած ըլլար, սինէման, թատրոն, որսորդութիւն և գնտախաղ, զարհուրեցնող ծախքեր պիտի նկատուէին։ «Մարդիկ կը լեցնեն իրենց ժամանակը», կ'ըսէ Բասկալ, «վազելով նպատակի մը կամ գնտակի մը ետեւէն»։ Անոնք կ'ընեն այս բոլորը, իրենցմէ հեռու փախչելու համար։

Բոլոր ասոնք սակայն մետալին մէկ երեսը կը կազմեն։ միւս կողմէ հաճոյքը զոր կը գտնենք արուեստներու և խաղերու մէջ բոլորովին փախուստ տալ մը չէ մեղմէ։ անիկա երջանկութեան չահեցում մըն ալ է մտքին և հոգիին։ Սակայն հաճոյքներու կը դիմենք աւելի խուսափելու մեղմէ քան լեցնելու զմեզ։

Երջանիկ մարդը միայն առանց այս բոլորին երջանիկ է։ Բասկալ ճիշդ կերպով դիտել կուտայ, երբ կ'ըսէ, «Երջանիկ մարդը ան է, որ առանձինն հաճոյք կը զգայ իր տանը մէջ նստելով»։ Մեղմէ մ'ը կրնայ քառորդ մը, կամ ժամ մը անգրադ և մինակ միայ իր սենեկին մէջ, միայն երջանիկ մարդը կրնայ վայելք զգալ առանձնութեան այդ քառորդ ժամէն։

Սակայն ի՞նչպէս պէտք է սահմանել երջանկութիւնը։ Լաւագոյն սահմանը՝ զոր կարելի է թելադրել։ — ան վիճակն է առողջ մտքին։ հետեւաբար զայն կարենալ ձեռք բերելու համար մենք պէտք է օժտենք ինքզինքնիս առողջ մարմնով և մտքով։

Անշուշտ երջանկութիւն ձեռք բերելու բոլոր ճամբաները դժուար են, ինչպէս դժուար է մեծ գրող մը, երաժիշտ մը եւ սուրբ մը ըլլալ։ Այդ դժուարութիւններէն մեծագոյնը կը ծնի մտքի և մարմնի սերտ կապակցութենէն։ Անկարելի է ունենալ առողջ միտք, երբ տկար է մեր մարմինը, և փոխադարձաբար։ Բայց անհրաժեշտ է

ունենալ այն քիչը՝ զոր երջանկութիւն կը կոչենք։ առաջին պայմանը ասոր, հսկել է մտքին, որ շտեմարանն է մեր փափաքներուն և յոյզերուն ու ենթադիսակցութեան՝ այդ ձեր չարագործին։ Մարմինը յաճախ հլու հպատակն է մեր կամքին, մինչդեռ մենք միշտ կը հպատակինք մտքին։ Որպէսզի կարենանք երջանիկ ըլլալ, պէտք է հսկել զիտնանք մեր մտքին։ Բայց ինչպէ՞ս. պատասխանը պարզ է։ — Իրագործելով յոյն առածը՝ «Ծանիր զքեզ»։ Բայց ի՞նչպէս ճանչնալ ինքզինքնիս պիտի հարցնէք։ Դարերէ ի վեր իմաստասէրներ եւ սուրբեր զբաղած են այս հարցով, և տակաւին չեն իւրացուցած զայն։

M. A.

Գ.

Մարդկային ցեղը կազմած է իր մըտածողութիւնը նախ զեղեցիկ պատմութիւններով։ Ատոնց մէջ մարդուն վախերը, յոյսերն ու երազները ներկայացուած են յաճախ կենդանական խօսքով և ձեւերով, որոնց մտածումը կուգայ մեզի առհաւուրէնէ մը։ Քիչ բացատրութեամբ զեղեցիկ այդ պատմութիւնները մէկ նպատակ կը հետապնդեն, երջանկութիւնը։

Երեք եղբայրներ, միամօր զաւակը, ճամբայ կ'ելլեն թագաւորութիւններ որոնելու համար։ Նօթի զիւղացիին զաւակները ոսկի կը գտնեն կախարչիչ անտառին մէջ։ Աննթուկ պղտիկ եղբայրը, կամ, խորթ զաւակը այդ հէքեթներուն մէջ, Ողիւստի նման կ'ենթարկուին շատ մը վըտանդներու։ Ի վերջոյ կը յաղթահարեն այդ բոլորը, երջանիկ կեանք մը ապահովելով իրենց։

Թէ՛ հէքեթներու և թէ՛ առհասարակ կեանքի մէջ, դիտելի է որ անմեղները, արդարները յաճախ չկարենան դիւրաւ խուսափիլ։ Լաւագոյնները կը մեռնին, աւելի ճիշդ կը զոհն ինքզինքնին, և այս՝ բան մը կը նշանակէ անշուշտ։

(Շարունակելէ)

S. J.

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ՍԱՂՄՈՍ ՏՐՏՄՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԲԵՐԿՐԱՆՔԻ

ԱՆՈՆՑ ՈՐ ՌԻՋԵՑԻՆ

Ա.

Լեռն է անա, կոնն իր ձեռող կապոյսին սակ,
Ծառէն՝ հողին, արծաթ ոսկի սերեններ.
Ծաղիկները արեւին դէմ բըռներ են թագ,
Ժայռի փէշին ծովն իր երազն է փրցեր:

Փռւի դարձած կ'իյնան այսպէս անվերադարձ,
Ոստանն ու լեռ, գիւղեր, գահեր, հասակներ,
Ժամանակի մեծ աչիւն դէմ համայնախանձ,
Օր իսկ չեղող կեանքովն իրենց անյարի:

Որքան ճիւղն է կեանքը մարդուն, եւ որքան սուղ,
Հանդէսին մէջ այս սրբմանոյ՛, համայնական,
Որուն թեզան դեռ չաւարած կ'իջնէ գիւշեր:

Կ'անցնին արագ՝ օրերն աղուոր, դարձած մօխի,
Փրցուր փրցուր լեռը կ'ըլլայ օր մը աւազ.
Հոգին սակայն անմահութեան կաթիլ մ'իւր մէջ,
Աւերակն այս կ'ոսկեգօծէ յաւերժութեամբ:

Բ.

Պարմաններ են, աղուամազով դեռ ոսկեմոյն,
Հազիւ բացած բաժակն իրենց Արեւներուն,
Պարմաններ են մարմնով անեղծ, հոգիով կոյս,
Կեանքին վրայ անոնք մասաղ մէկ մէկ խորհուրդ:

Պատանք մը մեղմ, սեւ ըլլալու իսկ անկարող,
Շրջաբա՛ն մ'ինչպէս կ'իյնայ անոնց հասակներէն,
Ողջակիզման խորհրդանիւ, շապիկ այրող,
Հիւսուած այսպէս ցեղին ցաւէն, ծըւէն - ծըւէն:

Պարմաններ են անոնք աղուոր ու երազուն,
Աղեղն իրենց լարած հեռու խոսումներուն.
Որոնք նըման բամբուռահարին աւանդութեան,

Ժայռին զարկին սրբինգն իրենց ըղձամբներուն,
Չայնին դիմաց գազաքներէն արձագանգող,
Լեռնէն անդին, իրենց ցեղին եւ Աստուծոյ:

ԵՂԻՎԱՐԴ

ԳԻՇԵՐԻՆ ՄԷՋ...

Գիշերին մէջ, բնական երգ մը՝ սրբում ու փախչող.

Ու հեռուէն՝ զանգակներ: . . . Յիշատակներ անցեալի.

Ու հով, ու ծով, զուսպ արցունք, ու մենութիւն՝ աստղով լի . . .

Դո՛ւն՝ հե՛ռաւոր՝ լո՛յս բեկ բեկ, բերիւր բախիժ, բերիւր դող,

Մերկ հոգիիս, աչքերուս, սա գիշերուան ալ երգող.

Եկար մեղմով, ու սխուր, բերիւր երազն աչքերուդ:

Ու խօսեցար հոգիէս, տեսիլներէս յարածուփ . . .

Բայց չերկարեց քեզ հոգիս ձեռքն իր ջրժգոյն, եւ անզուսպ,

Երակներուդ արիւնին ալլուրուքեան տարեցաւ . . . :

Ան չէր գիտեր քեզ ինչպէ՛ս փոքր իր թելին մէջ առնել . . . :

Մոռնա՛լ ուզեց քեզ հոգիս, Հայո՛ւ հոգիս՝ անընթե՛լ՝

Աստղերու տակ հեռաւոր, ըմպել հեշտանքն իսկ անբաւ . . . :

Սակայն այնքա՛ն դուն իրաւ, եկար այնքա՛ն երազուն,

Տըխո՛ւր, մինա՛կ՝ մարդոց մէջ — հիւզ խենթ պատկերն իմ հոգւոյն —

Որ՝ արիւնող, հեռացո՛ղ խեղճ իմ հոգին չը գիտցա՛

Ինչպէս իր մէջ քեզ մարէր . . . : Քե՛զ արդ կ'երգէ գիշերով . . . :

ՇԷՆ - ՄԱՀ

ՊԱՂԵՍՏԻՆԱԳՐԱԿԱՆ

ԱՔԱԱԲԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՍԱՄԱՐԻԱՆ

Դ. — ԱՔԱԱԲԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑԻՆ ԽԵՑԵ-
ԳԻՐԵՆԵՐԸ ՈՒ ԵՐՐԱՑԱԿԱՆ ԳԻՐԵՐԸ

Սամարիոյ մէջ կատարուած պեղումները մէջ միայն թ. դարու (Ք. ա.) խորանային ճարտարապետութեան յատուկ հաստիք մը ի յայտ բերին, մինչև հիմա իր նախընթացը չունեցող, այլև անոնք գիտութեան տրամադրութեան տակ զրին երաջական բնագիւծներու կարեւոր թիւ մը, որոնք նոր յայտնութիւններ երեան բերին, նոյն դարու գրչութեան շուրջ, հայթայթելով նաև անտեսական և աշխարհագրական շատ մը մանրամասնութիւններ։ Ասոնց լոյսին տակ երաջական գրչութեան պատմութիւնը մտաւ նոր ճամբու մը մէջ։ Այս գիւրերը միջանով գրուած են և խեցիներու կամ կաւէ անոթներու վրայ։ Արդարև, այս գրչութեան մէջ ձեռքը թէև պէտք եղածին չափ վարժութիւն ցոյց չի տար, ինչպէս է պարագան, գործինակ երբ քարի վրայ փորագրութեամբ բնագիր մը պիտի գրուի, բայց և այնպէս գրչութեան կանոնաւորութիւնը լաւ տպաւորութիւն կը թուուի տեսողին ու կարդացողին վրայ, որով ճիշտ պիտի չըլլար այս գրչութիւնը իբր նոսրգիր (cursive) ընդունիլ։ Ընդհակառակը թ. դարու (Ք. ա.) երկրորդ քառորդին մէջ գործածուած երաջական ամենէն ընտիր գրչութիւնն է։ Այդ հնագոյն դարերուն ընթացիկ կեանքի մէջ գործածուած գրչութիւնը, ձեռքով գրուած և միւսնով, բնաւ չի տարբերիր քարի վրայ փորուած գրչութենէն, և արդէն քարի վրայ փորագրողը ուրիշ բան չէր ընէր եթէ ոչ ընդօրինակել ներկով գրուած գիրերը, կարգ մը պատշաճեցումներով անշուշտ։ Այս երեւոյթը յատկօրէն կը տեսնուի Ահիրամի արկղաձեղմաբարանի (sarcophagus) արձանագրին մէջ, ուր փորագրիչը հաւատարմօրէն հետեւած է զրչի ելեւէջներուն։ Ուրիշ խօսքով, եթէ ուշադրութեամբ ջնջուին բնագրին քանի մը վրիպակները, ինչ որ շատ հազուադէպ

են և բոլորովին պատահական, կարելի է գաղափար մը կազմել, այն ձևով որ պիտի կազմուէր փորագիր արձանագրութեան մը վրայ։

Սամարիոյ խեցեգիրներուն թուականը ճշգրտած է նորագոյն պեղումներու շնորհիւ գտնուած բեկորներով և մասնաւորապէս Աքաաբի ժամանակակից Ուորթոն Բ. ի (874-853) յատուկ անօթէ մը։ Ասոնց վրայ կարդացուած արձանագրութիւններուն միջին թուականը Ուորթոնի թագաւորութեան 10^{րդ} տարին ըլլալով, զիւրաւ կը հետեցուի ուրեմն որ անոնք գրուած են շուրջ 865ին։ Այս կէտը ընդունելէ յետոյ կարելի պիտի ըլլայ իսկոյն ճշգիւ մինչև հիմա անորոշ մնացած թուականը Գեսուրի հնագոյն պղնձագրամին ու բազդատեւ անոր գիրերը Պիպլոսէն գտնուած Ժ. դարու յատուկ (Ք. ա.) արձանագրութիւններուն հետ, ցոյց տալով կարգ մը գիրերու միջև տեսնուած սերտ նմանութիւնը։ Գեսուրի զրամբ բացայայտօրէն աւելի հին է՝ քան Սամարիոյ խեցեգիրները և աւելի նոր՝ քան Ուորթոն Ա. ի արձանին վրայ քանդակուած պիպլոսեան կամ ճիպլական արձանագրութիւնը, շուրջ 900 թուականներուն (Ք. ա.)։ Այս և ուրիշ բազդատեւ քննութիւններէն երեան եկաւ որ 900 թուին արդէն երաջական գրչութիւնը կը միտէր հեռանալու բուն փիւնիկեան գրչութենէն։ Միւս կողմէ այս 900 թուականը կը ներկայացնէ ա՛յն շրջանը՝ երբ Յոնիքը իրենց համար փոխ առին փիւնիկեան տառերը։ Գեսուրի գիրերը ճիշտ է որ երաջակէն են, բայց չա՛տ մօտ փիւնիկեան տառերուն, որմէ յայտնի կ'երևայ՝ որ յունարէն այբուբենքի շատ մը տառերը նոյնն են Գեսուրի այբուբենքի տառերուն հետ, մասնաւորաբար Տելլան, Իբսիլոնը և Բին։ Ու եթէ պէտք ըլլայ քննել յունարէն հնագոյն բնագրեր, անկասկած որ նման պարագաներ աւելի պիտի յաճախուին։ Այսպէս Պիպլոսի (Ժ. դար), Գեսուրի⁽¹⁾ (շուրջ 900), Սամարիոյ (շուրջ

(1) Գեսուր (Gesur) արամեական փոքրիկ թագաւորութիւն մըն էր՝ որ Մաաքայի հետ կը կազմէր Պաղանի հիւսիս արեւմտեան սահմանը և որուն թոյմայի թագաւորը իր աղջիկը կնութեան տուաւ Դաւիթի։ Կը կարծուի որ Գեսուր այժմու էլ-Քոնէյդայի (Դամասկոս) շրջանն է, Դադաս-գու և Հերմոն լեռան միջև։

865), Մովսաթի⁽¹⁾ (շուրջ 842) և Սելովի⁽²⁾ (շուրջ 700) այբուբենքը համատեսա տախտակի մը վրայ իրարու հետ համեմատած, կը տեսնուի որ բոլորն ալ իրարմէ ազդուած են Պիպլոսի այբուբենէն մինչև Սելովի այբուբենքը: Այս երևոյթին գլխաւոր պատճառը կարելի է բացատրել անով՝ որ Իսրայէլի մէջ գիրն ու գրաւոր լեզուն շատ աւելի կանոնաւոր սկսած են բարեշրջուիլ քան Փիւնիկիէի մէջ, և յաճախ տարբեր ուղղութեամբ, և թէ Մովսաթի արձանին գիրերը իսրայէլեան գիրերէն փոխ առնուած չեն, ինչպէս որ ենթադրողներ եղան երկու երկիրներու մերձաւորութեանը ազդեալ, այլ փոխ առնուած են փիւնիկերէնէն: Իսրայէլեան գիրը Թ. դարու սկիզբին արդէն բոլորովին հետացած է փիւնիկեան գիրէն, ինչպէս որ կը հաստատէ Գեսուրէն գրտնուած հին պղնձագրամը, և վերջնականապէս կը ձևաւորուի Ա. քաարի օրով և ինչպէս որ կը հաստատուին Սամարիոյ խեցեգիրներովը: Ծնորհիւ վերջին պեղումներուն ուրեմն, դիւրաւ ճշդուած են Իսրայէլեան այբուբենքի կրած յղաշրջումները Թ. դարէն սկսեալ: Ու այս յղաշրջումը ո՛չ միայն ի յայտ կուգայ գիրերու ձևին մէջ, այլև յօդի կիրարկման: Փիւնիկեան յօդի գործածութենէն առաջ, երբայական գրութեան

մէջ յօդ կը գործածուէր արդէն, որմէ և այլ երևոյթներով կը հաստատուի որ Թ. դարէն առաջ Իսրայէլացիք ունէին իրենց յատուկ դիր, և թէ իրենց զրացի Մովսաթիցիներուն պէս փիւնիկեան գրութեան հարկատու չէին:

Հին կտակարանը որ բազմիցս անգամ յիշատակութիւնը կ'ընէ խեցեգէն անօթնեւրու, չի՛ յիշեր սակայն իբր գրութեան նիւթ, հակառակ այնքան ընդհանրացած ըլլալուն. այսպէս՝

«Եւ կործանուեալ նորա եղիցի իբրև գրեկուս խեցեղէն անօթոյ բրտի՝ մանր խորտակելոյ...» (Եսայի՝ Լ. 13):

«Եւ առեալ (Յոր) խեցի քերէր ըզթարախն» (Յոբ՝ Բ. 8):

Եւ սակայն Սամարիա և Ելեփանթին գիտէին խեցիի վրայ գրել և իրենցմէ շատ նմոյշներ հասած են մեզի: Ուրիշ նիւթերէ աւելի խեցիի վրայ գրելը թէ՛ խնայողական էր և թէ շատ կը ղիմանար, թէև կարևոր գրութիւններ միշտ պապիրոսի վրայ կը գրուէին, ու մեղանով: Կը պատմուի որ երբ 1100 թուին (Ք. ա.) Եգիպտոսի Ուէն-Ամոն թագաւորը Պիպլոս կը ճամբորդէր, նաևու բեռներուն հետ ունէր պապիրոսի 500 պատատներ: Այսպէս Երեմիայի մէջ կը կարդանք՝

«... և գրեաց Բարուք ի բերանոյ Երեմիայի զամենայն զբանս Տեառն զոր հրամոն ետ նմա՝ ի Բաբելոն մասեցին...» Եւ արար Բարուք որդի Ներեայ ըստ ամենայնի՝ զոր պատուիրեաց նմա Երեմիա մարգարէ, ընթերցանել ի մասեցին ըզպատգամս Տեառն... Եւ ասէ ցնոսա Բարուք. ի բերանոյ Երեմիայի, նա պատմեաց ինձ զամենայն զբանս զայսոսիկ, և ես գրեցի ի մասեցիս սեւակաւ (= մեղանով)» (Երեմիա՝ ԼԶ. 1-32):

Շատ քիչ անգամ և բացառիկ պարագաներու մէջ միայն Իսրայէլացիք քարի վրայ կը գրէին. կը կարծուի որ այս պարագային անոնք կիրի խաւով մը նախ քարը կը ծածկէին և ապա վրան սև մեղանով կը զրէին ու գրուածը կը փորէին: Կը տեսնուի ուրեմն որ Յուդայի և Իսրայէլի թագաւորներուն օրով պապիրոսը կը գործածուէր կարևոր գրութեանց համար, իսկ ընթացիկ գրութեանց համար գործածուածը միշտ խեցեգէնէն էր, որուն վրայ շատ աւելի դիւ-

(1) Մովսաթ (Mesa, Moşā) Մովսաթի թագաւորն է՝ որուն իսրայէլի և Յուդայի թագաւորներուն հետ ունեցած հակամարտութիւնները կը պատմէ Ս. Գիրքը:

«Եւ Մովսաթ արքայ Մովսաթայ էր նեկաթ, և և տայր արքային իսրայէլի հարկի՝ հարիւր հազար մաքեաց և հարիւր հազար խոյոց գեղանաւորաց» (Պ. Թալ. Գ. 4): Ինքն իսկ իր թագաւորութեան պատմութիւնը գրել տուած է քարէ կոթողի մը վրայ, որ ներկայիս կը գտնուի Լուվրի թանգարանը և որ գտնուեցաւ 1868 ին: Մովսէսէն ի վեր իսրայէլացիք հաստատուած էին Մովսաթի մէջ: Պահ մը Մովսաթացիներու թուական անուանին տակ իսկզուած, Դաւիթի օրով վերստացած էին իրենց առաւելակէի գիրքը, որմէ յետոյ Մովսաթ՝ առանց անկաստութեան և առանց թագաւորի, հարկատու ցեղայնութիւն մը դարձաւ:

(2) Սելով (Siloh, Σηλώ) Եփրեմի ցեղայնութիւն մէջ քաղաք մըն էր, այսօր Սելուս կոչուած. «... և խօսեցան ընդ նոսա ի Սելով յերկրին Գառնանցաց և ասեն» (Յեսու. Նաւեայ՝ ԻԱ. 2): Սելով կը գտնուէր Բեթէլի հիւսիսային կողմը, Սիւքէմ տանող ճամբուն վրայ:

բուժեամբ կը գրէին: Յաճախ այնպէս ընդունուած է, զոր օրինակ Hugo Wincklerէն՝ որ սեպագիր գրչութիւնը եղած է միշտ պաշտօնական գրութիւնը Իսրայէլի և Յուդայի թագաւորութեանց, և այս՝ մինչև և՛ զեկկիսս, և աստուածաշնչական քանի մը հատուածներ մեկնուած են իբր թէ պատշաճեցնելով ասորեստանեան դպիրներու գործածած նախնական, ինչ որ անկարելի էր թագաւորաց շրջանին:

Շատ ցաւալի է անշուշտ որ Սուրիոյ չոր կլիման պապիրոսի պահպանման անյարմար ըլլալուն, հնագոյն և սկզբնական ամենէն կարեւոր վաւերագրերը, ինչպէս արքայական տարեգրութիւնները, կրօնական ու զրական բնագրեր, խալաւ անհետացած են, բայց ո՛չ մէկ տարակոյս՝ որ անոնք գոյութիւն ունեցած են անդական լեզուին և գրութեան մէջ: Այս պարագան պէտք է նկատի ունենալ կարենալ գնահատելու համար թէ երկիրը որպիսի մտաւորական զարգացում մը ունեցաւ և թէ ինչ կերպարան ստացաւ Իսրայէլի քաղաքակրթութիւնը:

Թուականները որոշապէս ճշգրտած հիմնական երեք մեկնակէտերով (jalon)՝ Կեսուրի պղինձէ դրամը՝ շուրջ 900ին, Սամարիոյ խցեցեղերը (ostraca)՝ շուրջ 865ին և Սելուլի արձանագիրը՝ շուրջ 700ին, կարելի է հետեւիլ Իսրայէլի գրութեան զարգացմանը, օգտագործելով միւս կողմէ կարծր քարէ շինուած իսրայէլեան ա՛յն կնիքները՝ որոնցմէ նմոյշներ հասած են Թ. գարէն (Գ. ա.) սկսեալ: Միջոց մը այնպէս կարծրացեցաւ որ այս կնիքներէն շատեր աւելի հին դարու կը պատկանին, բայց մինչև հիմա լման դասաւորում մը եղած չըլլալուն, մօտաւոր թուական մը միայն տրուած է անոնց, հազիւ մէկ կամ երկու դարու շփոթով մը: Մինչև այսօր հնագիտական աշխարհին ծանօթ ամենահին կնիքները, այբուբենական գրութեամբ, վասնզի շատ աւելի հիննր կան, սեպագիր կամ մեհնեագորոյմ, կը հասնին Աքաաթ թագաւորի շրջանը, և արդէն շուրջ 700 թուականը (Գ. ա.) կրող կնիքներն ալ շատ չեն, բայց անկէ ասդին կը շատնան զգալաբար, այսինքն Եզեկիայի օրով՝ մինչև Հրէից գաղթը: Ու գոհարութիւնը հո՛ն է աւելի որ այս փոքրիկ յիշատակարանները իրենց վրայ

յատկանշական գիրեր չունին, գիրեր՝ ուրոնք խոր հնութեան մը դրոշմը կրեն: Ասկէ գտնուելի գոհարութիւն մըն ալ կայ: ա՛յն՝ որ յաճախ գրիչները բաւական մօտէն հսկած չեն իրենց փորագրիչին վրայ՝ որով գիրերը պահանջուած բոլոր ճշգրութեամբը վերարտադրած չեն: Յարդ ծանօթ և վրան գրութեամբ Իսրայէլեան հրեագոյն կնիքը Մէճիտտոյէն գտնուած նըշանաւոր խորաքանդակն է, որ կը պատկանի Աքաաթի շրջանին և որուն թուականը որոշապէս ճշգրտած է, վրան ասորեստանեան առիւծի գեղեցիկ տիպարի քանդակով մը: Այս և ուրիշ նման կնիքներու պատճառս թեան արուեստի կեդրոնը եղած է Փիւնիկիէի զարոյցը: Խորաքանդակ այս կնիքներուն մէկ մասը ջորեակի (scarabée) տեսակէ է և մաս մըն ալ թեաւոր սկաւառակի: Բոլոր այս տղեսալները կ'օգնեն հաստատելու որ երբայական հին գրութիւնը, Սելուլի արձանագրին մօտնանշած յատկութիւններովը, իր վերջնական ձևը առած է Աքաաթի թագաւորութեան օրով:

Ե. — ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Սամարիոյ խցեցեղերը թէև յիշատակութիւնը կ'ընեն բազմաթիւ վայրերու, բայց չեն յիշեր Սփը՝ որ Սիւքէֆն է կամ արդի Նապլուսը: Ս. Իրական քննադատութեան տեսակետով, ըստ Reisnerի, կարեւոր է անգրագառնալ՝ որ Սամարիոյ խցեցեղերուն մէջ տեղւոյ 21 անուններուն վեցը կը գրտնուին Յեսու Նաւեայի (ԺԷ. 2-3) և Թիւփի (ԻԶ. 28-29) մէջ, իբր Մանասէի ցեղերու ստորաբաժանումները, այն եզրակացութեան յանգելով՝ որ այդ անունները, ինչպէս Արի'եղեր, տեղւոյ մը անուն է և կամ պարզապէս ցեղի մը անունը՝ որ կը համապատասխանէ ցեղի մը գաւառին: Կրնայ ըլլալ որ, նմանապէս, այս անուններէն մէկ քանին ցեղային ծագում մը ունեցած ըլլան, քանի որ տեղւոյ շատ մը անուններ առնուած էին արական կամ իգական յատուկ անուններէ, պարագայ մը որ չափազանց ընդհանրացած էր: Նկատելի է սակայն՝ որ Յեսու Նաւեայ խմբագրութեան ժամանակ ատոնք բոլորն ալ իբր տեղւոյ անուններ միայն յիշուած են, ինչպէս որ

կը հաստատեն Սամարիոյ խեցեգիրները ու նաև եգիպտական կարգ մը ցանկերու մէջ յիշատակուած անունները: Reisner կ'եզրակացնէ որ Յեսու Նաւեայ խմբագիրը կը խօսի ա'յն քաղաքներուն ու գիւղերուն մասին՝ զորս Մանասէի որդւոց կը վերապրէր, ինչպէս որ ըրած է Ծնունդի խմբագիրը (Ժ. 1.): Յեսու Նաւեայ բոլոր այս անունները համախմբած է հօրմէ յորդի ձեւերու կարգով. այսպէս՝

«Եւ եղեն սահմանք ցեղի որդւոցն Մանասէի. զի նա էր անդրանիկ Յովսեփայ. Մաքիթայ անդրանկանն Մանասէի հօր Գա'ղաաղու քանդի այր պատերազմող էր Գա'ղաաղայինն ի Բաւոնաստան: Եւ եղեւ այլոց որդւոցն Մանասէի, ըստ տոհմից իւրեանց. որդւոցն Աբիեղերայ եւ որդւոցն Քեղ'կեայ եւ որդւոցն Երիէ'լայ եւ որդւոցն Եքէմայ եւ որդւոցն Սեմիրայեայ, եւ որդւոցն Ուփերայ: Սոքա են որդիք Մանասէի որդւոյ Յովսեփայ առաջ ըստ տոհմից իւրեանց, եւ Սաղ'պաաղայ որդւոյ Ուփերայ, որդւոյ Գա'ղաաղու, որդւոյ Մաքիթայ, որդւոյ Մանասէի, ոչ գոյին նորայ ուսեբ, այլ դսեբ: Եւ այս են անուանք զստերացն Սաղ'պաաղայ. Մաաղ'ա եւ Նուա եւ Էփ'ա եւ Մեղ'գա եւ Թերայ» (Յեսու Նաւեայ՝ Ժ. 1-3):

Ինչպէս որ կը տեսնուի, հեղինակը մէկ կողմէ արական վերջաւորութիւն ունեցող անունները համախմբած է, միւս կողմէ ալ իգական վերջաւորութիւն ունեցողները, եւ այս խմբաւորման վրայ է որ հիւսած է իր պատմութեան, իբր հրեայ ֆոլքը իրական զբոյց, զոր շատ աւելի ընդարձակ ծրագրով մը ընդլայնած է Ա. Մնացորդաց խմբագիրը, այսպէս՝

«Որդիք Մանասէի, Երիէ'լ՝ զոր ծնաւ նմա հարճն ասորի. եւ ծնաւ զՄաքիթ զհայրն Գա'ղաաղու. եւ Մաքիթ ա'ւն կին Յափիւնայ, եւ Սեփունայ. անուն քեւ նորա Մոքթա, եւ անուն երկրորդին Սափաաղ. եւ ծնան Սափաաղայ զստերք...» (Է. 14):

Ստորեւ կը ներկայացնեմ ցանկը տեղւոյ ա'յն անուններուն որոնք կ'երեւան, ըստ Reisnerի, Սամարիոյ խեցեգիրներուն վրայ եւ որ յիշատակուած են նոյնութեամբ Յեսուայ գիրքին մէջ:

ա. — Աբի'եղեր. — Տեղւոյ այս անունը կը գտնուի Յեսուայ մէջ (Ժ. 2):

«Եւ եղեւ այլոց որդւոցն Մանասէի, ըստ տոհմից իւրեանց, որդւոցն Աբ(բ)իեղերայ եւ որդւոցն...»: Դասաւորաց մէջ

(Չ. 34 եւ Ը. 2) սակայն իբր ցեղի անուն կ'երեւայ.

«Եւ հոգի Տեառն զօրացոյց զԳեղէն, եւ եհար փող եղջերեաւն. եւ խրախոյս եւ բարձ Աբիեղեր զկնի նորա»: Ու դարձեալ՝

«Եւ վիճէին ընդ նմա սաստկապոյնս. եւ ասէ ցնոսա. Արգ զի'նչ արարի իբրեւ զձեզ. ոչ ապաքէն լաւագոյն է ճռաքաղութիւնդ Եփրեմի քան զկուժսն Աբիեղերայ...»:

Կ'ենթադրուի որ հետազային ցեղախումբի այս անունը տրուեցաւ Սամարիոյ հիւս. — արեւմուտքը գտնուող Ուփայի, որուն ճշգրիտ տեղը սակայն կարելի չեղաւ որոշել ցարգ եւ որ անգամ մըն ալ յիշատակուած չէնք գտներ Դասաւորաց գիրքէն վերջ: Ըստ Բրոք. Thomsenի, Աբիեղեր այժմու Պիզաւիայ գիւղն է, Աղդարայի եւ Սամարիոյ միջև: Յովսեփոս պատմիչ կը յիշէ (Չ. Ժգ. 8) Ապիզարոս քաղաք մը, որ նոյնը ըլլալ կը թուի Աբիեղերին եւ Պիզարիային հետ, փոքրիկ տառադարձութեամբ մը:

բ. — Ազաֆ. — Ինչպէս որ կ'ընդունի հայր Աբէլ, սա այժմու Չափաղա գիւղն է, Նապուսի եւ Սեբաստիայի միջև: Եգիպտական ցանկերու վրայ կը հանդիպինք Ինզաֆա անունին, որ գրեթէ կը պատշաճի Ազաֆ ընթերցման: Այս պարագային եթէ ուզուէր Ազահը վստահաբար Սնզահ կամ Անազահ գիւղը նկատել, ձէնինի հարաւաւ կողմը, պէտք պիտի ըլլար ընդունիլ՝ որ արդի ուղղագրութիւնը արդիւնքն է ժողովրդային ստուգաբանութեան մը:

գ. — Բե'եր Նամ. — Նամ վերջաւորութեամբ այս անունը անծանօթ է Ս. Գրոց խմբագիրներուն. կ'ենթադրուի որ այս վայրը նոյնն է Բերայի հետ՝ ուր Յովաթամ ապաստանեցաւ, խոյս տալու համար Սիկ-կիմացիներէն՝ որոնք կ'ուզէին Աբիմիէքը թագաւոր հռչակել:

«Եւ փախեաւ Յովաթամ եւ զերծաւ, եւ զնաց ընդ ճանապարհն ի Բերա. եւ բնակեաց անդ յերեսաց Աբիմիէքայ եղբոր իւրոյ. եւ իշխեաց Աբիմիէք ի վերայ Իսրայելի ամս երիս» (Դասաւորաց՝ Թ. 21):

Քաղաքապէս — Հափայի մօտ գտնուող Էլ-Պիրէն գիւղը շատ կը պատշաճի այս տեղւոյն ու արդէն ան ներկայիս ենթակայ

է ձէնինի գաւառական վարչութեան: Էլ-Պիրէն գտնուելով Տիրերական լիճի դիմացը, եամ բոլոր շատ պիտի յարմարէր իր դիրքին, զոր պէտք է շփոթել սակայն այլ Էլ-Պիրէնի (Béerot) մը հետ, որ կը զբոսնուի Բեթէլի հարաւակողմը, Երուսաղէմի ճամբուն վրայ: Հոս տեղն է յիշելու՝ որ Բեթէլ կը պատկանէր Հիւսիսի թագաւորութեան ու Յովսեփոս զայն կը դնէ Սամարիոյ և Յուդայի միջև հին բաժանմամբ Անուաթ Պորքայոսի մէջ, որ ներկայացուած է Պուրքայով և որ ամէն պարագայի մէջ Thomsen-ի Այն Պիրքիդըն է:

դ. — Ելմադղան. — Ասոր ալ ծայնական հնչումը շատ որոշ է. կարելի է նոյնացնել Ամադեյի հետ, զոր շատեր կ'ուղղադրեն Ամմոդէն, Նապուսի արեւմտեան կողմը: 1922-ին պատրաստուած անգղիական սպայակոյտի մէկ քարտէսը Քիւքիլիյէի հարաւ-արեւելքը ցոյց կուտայ Ելմեդին գիւղ մը որ կատարելապէս պիտի պատշաճէր Ելմադղանին՝ եթէ սակայն ճիշտ է ուղղագրութիւնն ու հնչումը:

ե. — Եղբար'ան. — Reisner բառս կարգաց Ագաս Բար'ան կամ Ոպոդ Բար'ան, ինչ որ տարակուսելի է: Շատ հաւանական է որ ժողովրդային ստուգաբանութեամբ ան այժմու ֆիրունն է, Թուլ Բարմի հարաւը:

զ. — Հագերոդ. — Նկատի առնելով որ Սամարիոյ խեցեղիրներու թուականէն մինչև օրս սահող ժամանակը, շուրջ 2660 տարի, սերունդէ սերունդ այլափոխած է հին անուններու իսկական հնչումները, կարելի է ենթադրել որ Հագերոդը այժմու Աւիրաքն է. բայց այս անունով երկու վայրեր կան Պաղեստինի մէջ. առաջինը Նապուսի հարաւը գտնուող Աւիրաքն է իսկ երկրորդը Նապուսի հիւսիսը գտնուող Աւիրաք էլ — Հաբապը:

Հաբապ ԱՐՏԱՒԱԶԴ ԱՐՔԵՊԻՍԱՎՈՊՈՍ

(Շարունկէն)

ԼԵԶՈՒԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԽԱԼԴԵՐԷՆԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՎՐԱՅ

(Շար. Նախորդ Թիւն)

Այսպէս ուրեմն խալդերէնը կապ չունի հայերէնի հետ. և սա մի շատ կարևոր յայտնութիւն է մեզ համար, որովհետեւ որանով էլ լուսաբանում ենք հայերի ծագումը, նրանց գաղթականութիւնը և խալդիների հետ ունեցած առնչութիւնը: Հայաստանում էլ հաստատուելուց յետոյ հայերը խալդիներին համարել են մի ստոր ցեղ, (չնայած որ խալդիները աւելի բարձր քաղաքակրթութիւն ունէին քան հայերը). և դրա համար էլ հայերէնի մէջ կազմուել են խալտալեզու, խաղաալուր, խաղտախուղա նախատական բառերը: Այս բոլորը նշանակում են «թանձրախօս, կոշտ ու կոպիտ բարբառով խօսող» և հայերի դէպի խալդիները տաժած արհամարհանքի հետ՝ միաժամանակ ցոյց են տալիս որ հայերէնը և խալդերէն տարբեր լեզուները են:

Սակայն հաստատել թէ խալդերէնը հայերէնի հետ կապ չունի և կամ թէ հնդեւրոպական լեզու էլ չէ, բաւական չէ խալդերէն լեզուի գաղտնիքներին թափանցելու համար: Եղել են կարծողներ թէ խալդերէնը ցեղակից է սեմական լեզուներին կամ կովկասեան լեզուախմբին, յատկապէս վրացերէնի կամ ուտիերէնի: Եւ կամ թէ Փոքր-Ասիոյ (Ասիանական) հին լեզուների խմբին է պատկանում: Սակայն այս բոլոր ենթադրութիւնները դեռ կարօտ են ապացոյցի, ուստի և չեն ընդունուած գիտունների կողմից և խալդերէնի ծագման ու ցեղակցութեան վերաբերեալ բոլոր հարցերը մեզ համար մնում են անպատասխան:

Երբ համեմատում ենք որեւէ բնիկ հայերէն բառ հնդեւրոպական նախալեզուեան ձևի և ժառանգակից լեզուների համապատասխան ձևերի հետ, յայտնի կերպով տեսնում ենք ծայնական այն խոշոր զանազանութիւնը որ կայ նրանց և հայերէնի միջև, և այն խոշոր այլափոխութիւնը՝ որին ենթարկուած է բոլոր հայերէնի մէջ: Օրինակի

համար հայր, քույր, եղբայր, երկու, երեք, ևն. այնպէս այլափոխեալ են նախաւոր հնիւ. պրսեր, սեխուր, բիրասր, բիրետ, դվո, սրյես ևն. ձևերի համեմատութեամբ, որ շատ դժուար է համոզել մարդկանց թէ նրանք միևնոյն բառերն են: Նոյնիսկ արդի ֆրանս. պեր, սեուր, ֆրէր, դեօ, սրուա ևն բառերը շատ աւելի մօտիկ են վերոյիշեալ նախաձևերին, քան հայերէն ձևերը, որոնք նրանցից առնուազն 1600 տարի աւելի հին, այսինքն մօտիկ են նախալեզուին: Հայերէնի այսքան մեծ այլափոխութիւնը նոյն իսկ արդէն Դ. դարում, նշան է ոչ հարազատ մի խոշոր տարրի գոյութեան և այդ տարրը պիտի լինի խաղիական ժողովուրդը, որ միացաւ հայերի հետ:

Նախորդ գլխում մենք հասանք այն եզրակացութեան, որ եթէ հայերէն լեզուից դուրս հանենք բոլոր բնիկ (հնդեւրոպական) բառերը, ինչպէս նաև ծանօթ լեզուներից փոխառեալ բառերը (պարսկերէն, յունարէն, ասորերէն ևն), մնացեալը կը լինի փոքր-Ասիոյ ոչ-հնդեւրոպական լեզուներից + խաղիերէն լեզուից փոխառեալ բառերի համագումարը: Միևնոյն ժամանակ աւելացրինք, որ այդ բառերի մեծագոյն մասը պէտք է լինի խաղիական փոխառութիւններ: Այդ համագումարը բաղկանում է մի քանի հազար բառերից, որոնք մի առ մի յիշել այստեղ աւելորդ ենք համարում: Բաւականանա՞նք քննութեան առնելով միայն կուրտերական արժէք ունեցող մի քանի բառական խմբեր:

1. ԳՈՅՆԵՐ. —

Մենք տեսանք որ գոյն ցոյց տուող բառերից բնիկ են միայն դեղին և դեղձան. միւսներից պարսկական ծագում ունին աշխէտ, կարմիր, կապոյտ, ճերմակ, սպիտակ, սեաւ և նոյնիսկ գոյն ու երանգ բառերը: Երբայեցեքէն է բոսոր բառը, արաբերէն է բուժայթ. աւջն (սև), կովկասեան է: Մնում են անծանօթ հետեւեալ բառերը. գորշ, երփն, թոյր, թուխ, լուրջ կամ լուրթ, խաթ, խարտեաշ, ծաւի, համակ (գորշախայտ), հիր (յակնթագոյն կամ երկնագոյն), ճնդիկ (զուտ սև), շառագոյն (շէկ): — Ենթադրելի է թէ այս բառերի մեծագոյն մասը խաղիերէն է:

2. ՄԵՏԱՂՆԵՐ. —

Նախահայերը մետաղներից ծանօթ էին միայն աւճաթին. միւս մետաղներից անագը վերցրին Ասորեստանցիներից, արուրը, պրդինձը, արճինը պարսկներից, կլայեկը արաբներից, ինչպէս որ աւելի յետոյ չուգունը ռուսներից, ցինգը, նիկելը, ալլումինիումը, պլասինը ևն. եւրոպացիներից: Անծանօթ են մնում կապարը, երկաթը և ոսկին: Այս բառերի համար տրուած են զանազան մեկնութիւններ. բայց այդ բոլոր մեկնութիւններն էլ անբաւարար են: Հաւանաբար հայերը յիշեալ մետաղների ծանօթութիւնը և գործածութիւնը խաղիերէնից են վերցրած:

3. ԱՄԱՆԵՐ. —

Հնդեւրոպական շրջանից երկու բառ միայն ունինք հայերէնի մէջ ամանեղէնի համար. մէկը աման բառն է, երկրորդը՝ ջիկ, որ հայ ժողովրդի մէջ մինչև այսօր էլ իբրև աման գործ է ածուում: Աման նշանակող միւս բառերից արդու, բաժակ, գրիւ, դոյլ, դոճակ, զամբիւղ, քակոյկ, խորդ, կապին, կուժ, ճաւակ, մար, նուագ, շիւ, պայուսակ, սապատ, սկաւառակ, սրուակ, սակառ, սաւո, սաւակ, ֆանդուկ, ֆուճ, ֆուկ, փոխառեալ են պարսկերէնից. — ապուղայ, կաքսայ, արմալ՝ ասորերէնից. — ափսե, փակեղէք, կաբոս, կալաք, կամփակ, կիւաքոս, կոնֆ, կոսիւղ, պնակ, սիսլ, սկուսեղ, սսման, տառաղսն, ֆուզայ, կսես՝ յունարէնից. — հանապ՝ եւրոպականից. — անծանօթ են մնում հետեւեալները. անօր, գուշ, խաւեակ, խուփ, խաւդեայ, խեցի, ծափ, կաճոյր, կայք, կարաս, կեռլիկ, կնուն, կուր, հաղաղակ, մետուր, պուսուկ, սափուր, առանց հաշուելու այն բոլոր զաւառական բառերը որ գործածական են մեր ժողովրդի մէջ՝ զանազան տեղերում: Այս բառերի մեծագոյն մասը խաղիական փոխառութիւն է կարծում:

4. ՈՍՏԱՅՆԱՆԿՈՒԹԻՒՆ. —

Այս արհեստը հին հնդեւրոպացոց արդէն ծանօթ էր. նախահայերը ժողանգել էին նրանցից հիքնել, ասեղն, հեթիւն, ասր,

զեյմն, անգանել, զգեմուլ, զգես, օրոց, լոր բառերը. — պարսկերենից ստացան՝ ադաան, ապրիում, ասառ, բամբակ, գասառակ, դեբալ, դիպակ, դրօշակ, կեբպաս, հանգեթ, նախարակ, շապիկ, շար, պասառ, շուկակ, սնդուս, սրկապան, վերմակ, վարժամակ ևն. բառերը. — ասորերենից՝ ամդան, գլաթ, գուրպայ, շուշփայ. — բայց առելի կարևոր ուստայնան կական բառերը մնում են անծանօթ. այնպես են ազբն, առեփ, բուրդ, բարաբ, գորգ, քել, իլ, ծոպ, կապեթ, կարժ, կծիկ, կկել, կկոց, կարել, հիւսել, մանել, շաղամար, ուսայն, սեթ, սսորի, ևն. Այս բառերի մեծ մասը հայերը ստացել են խաղիւններից, ուրիշ խօսքով ուստայնանկութեան կիսկատար արհեստը կատարելագործել են առելի քաղաքակիրթ խաղիւնների միջոցով:

5. ԸՆՏԱՆԻՔ. —

Արդէն տեսանք որ հնդեւրոպացոց բնտանեկան կազմակերպութիւնը արական գծի վրայ էր. կնոջ կողմի ազգականները կարեւորութիւն չունէին, զրա համար էլ դրանց յատուկ բառեր գոյութիւն չունէին: Բաժանումից յետոյ հնդեւրոպական ժողովուրդները մասամբ իրենց մէջ, մասամբ ուրիշ ոչ-հնդեւրոպական հարեւանների ազդեցութեամբ կազմեցին իգական ճիւղի համար էլ զանազան բառեր: Հայերէնում, ինչպէս տեսանք, արական գծի ազգականական բառերը մեծագոյն մասամբ հնդեւրոպական են, ինչ. սկսուր, քաղ, նու ևն: Ապագայում հայերը ազգականական բառեր փոխ չեն առել օտարներից, բացի պապ և մամ բառերից, որոնց բնիկ հայերէն ձեւերը (հաւ, հանի) կային լեզուի մէջ:

Վերոյիշեալներից դուրս հայերէնի ազգականական բառերի մէջ առանց մեկնութեան են մնում՝ աղջիկ, կոյս, անեւ, հոր, քեռի, եղբար, զոհանջ, փեսայ, զաւակ, քոռ, լան, քայրաքոս, և խնամի բառերը, որոնց մի մասը իգական գծին են պատկանում: Տարակոյս չկայ որ այս բառերը մտել են հայերէնի մէջ խաղիւններից փոխառութեամբ:

6. ԴՐՈՄՆԵՐ. —

Հայերէնի ամենաթույլ կողմը դրամական է. այս կարգի բոլոր բառերը փոխառութիւն են կամ պարսկերէնից, կամ յունարէնից և կամ մինչև իսկ ասորերէնից: Միակ բնիկ բառը հայերէնի մէջ արծաթն է, որ թէ՛ ընդհանրապէս մետաղն է նշանակում և թէ՛ այդ մետաղով կարուած դրամը: Փոխառեալ բառերից դուրս ունինք բնիկ, նախադասութիւն, խեղեղեղ, որոնք մանր տեսակի դրամներ են նշանակում և հաւանաբար խաղիւնների փոխառութիւններ են:

7. ԳՐԱԿԱՆ. —

Բացի ուսանել բառից, չկայ ոչ մի դրական բառ՝ որ բնիկ հայերէն այսինքն հնդեւրոպական ծագումից լինի: Թողնելով օտար փոխառութիւնները, ինչ. դպիր, դպրոց, մատեան, մելան, կաղամար, մազաղաթ ևն. որոնք պարսկերէնից, յունարէնից և ասորերէնից են ծագում, հայերէնի մէջ ունինք մի խումբ ամենասովորական բառեր, որոնք սակայն ոչ մի մեկնութիւն չեն ստացել: Այսպէս են՝ քուրթ, գիր, գիրք, գրել, գրիչ, քանաֆ, կաթիլ, քեւ, հջ, բնքեռնուլ, գիծ, գծել: Որովհետեւ հայերը Հայաստան մտած ժամանակ դեռ քաղաքակրթութեան բաւական ստոր աստիճանի վերայ էին, մինչդեռ խաղիւնները նրանցից շատ առելի բարձր քաղաքակրթութիւն, զիր ու գրականութիւն ունէին, ուստի հաւանաբար այս բոլոր բառերը հայերը փոխ են առել իրենց նուաճած խաղիւններից: Դժբախտաբար հայերը, ինչպէս երեւում է, այս բոլորի միայն բառերը ձեռք բերին՝ իբրեւ օտար արտագրութիւն, իսկ իրենց համար գիր ու գրականութիւն չստեղծեցին, մինչև կ'գար Ս. Մեսրոպը՝ որ յունական և ասորական քրիստոնէական քաղաքակրթութեան ազդեցութեան տակ կը հրնարէր հայերէն գրերը և հիմ կը դնէր հայական գրականութեան:

Այն մի քանի բառերը՝ որ յիշեցինք վերեւում, մի շատ փոքր թիւ են կազմում այն հազարաւոր բառերի մէջ, որ՝ հայերը խաղիւնների դարաւոր կենսակցութեան ժամանակ փոխ են առել նրանց լեզուից: Չկայ կեանքի որեւէ ասպարէզ, որ չը ներ-

կայացնել խաղերէնի ազդեցութիւնը. մեր բառարանը գրեթէ կէս առ կէս խաղերական է: Ուսուցիչները ազդեցութիւնը թափանցել է նոյնիսկ շատ աւելի խորը. խաղերէն լեզուն անձանթ լինելու պատճառով մենք ճիշտ չենք կարող ասել թէ նա ինչ չափով ազդել է հնդեւրոպական սեռի և երկակի թուի ջնջման հայերէնում, հոլովների պահպանութեան, աշխարհարար յոգնակի կազմակերպութեան, դանազան մասնիկների փոխառութեան ևն: Բայց կարող ենք աւելի վստահօրէն ասել որ հայերէնի ձայնական դրութեան ձևաւորումը տոանձնապէս պարտական ենք խաղերէնի. — հայերէն բաղաձայնների հնդհակ խումբը՝ բազկացած իւրաքանչիւրը երեք անդամից (բ, պ, փ, ևն) ճիշտ իր նմանը ունի կովկասեան լեզուների, յատկապէս վրացերէնի մէջ և հաւանաբար նաև խաղերէնի հետ նոյն է: Նոյնպէս հնդեւրոպական երկար ձայնաւորների ջնջումը հայերէնի մէջ անշուշտ արդիւնք է խաղերէնի ազդեցութեան: Նկատելի է որ մեր դրացի վրացերէն, լազերէն ևն. լեզուներն էլ չունին երկար ձայնաւորներ. բայց աւելի կարևոր է այն հանգամանքը՝ որ խաղերէնն էլ ունէր հայերէնի պէս ե և ե ձայնաւորների տարբերութիւնը, մինչդեռ միւս ձայնաւորների մէջ երանգի և տեղութեան որևէ տարբերութիւն չկար:

խաղերական փոխառութեանց աւելի կարևոր և աւելի անվիճելի մի շարք են կազմում Հայաստանի աշխարհագրական անունները:

Ամէն մի ազգ որ նուաճում է մի ուրիշ երկիր և ժամանակաւոր կամ մշտական բնակութիւն է հաստատում այնտեղ, այդ երկրի աշխարհագրական անունների հետ վարւում է հետեւեալ ձևով. 1) սովորաբար ամէն մի անուն պահում է անփոփոխ՝ յարմարեցնելով միայն իր լեզուի ձայնական օրէնքներին: Այսպէս՝ թուրքերը տիրելով Հայաստանին, չփոխեցին Ակն, Վան, Չըմըշկաձագ, Երզնկա, Բաքերդ, Կումայրի, Կարս, Չաղաձոր անունները, այլ թուրքերէնի ձայնական օրէնքների համաձայն դարձրին Էկին, Վան, Չիմիշկեգէ, Էրզինկեան, Բայբուրք, Գիւմրի, Ղարս, Չանգեղուք ևն: Նոյնպէս ուսաները տիրելով Հայաստանին, չփոխեցին, Շուշի, Էջմիածին, Երեւան,

Գորիս ևն. անունները, այլ պահեցին չնչին փոփոխութեամբ՝ Շուշա, Էջմիադզին, Էրիվան ևն. նոյն է նաև աշխարհիւս բոլոր երկրները համար. հնդեւրոպացիք տիրելով Եւրոպայի, Ասիայի, Աֆրիկէի, Ամերիկայի զանազան տեղեր՝ պահեցին նախաբնիկների տուած անունները և դրա համար էլ Եւրոպան և միւս երկրները լի են այնպիսի անուններով, որոնց իմաստը անյայտ է:

2. Տիրող ցեղը բնիկ անունները ժողովրդական ստուգաբանութեամբ նմանեցնում և վերածում է իր լեզուի որևէ մի ձևին: Այսպէս թուրքերը Ճորոխը դարձրել են Չիւրխ-սու (փտած ջուր), Օձունը՝ Ուզունլար (երկարներ), Արագածը՝ Ալակիօղ (խայտակն), Կապանը՝ Ղափան (կշիռք) ևն:

3. Յաճախ տեղական անունները բնիկների լեզուից թարգմանւում է նորեկների լեզուին. այսպէս՝ Բարինտակ դարձել է Տաւաթի, Ծովքը՝ Դիօլջի, Նորաչէնը՝ Թաղաֆեղ, Վաղաւիրը՝ Թեղիսարաբ ևն:

Այս երեքը աշխարհագրական անունների փոփոխութեան սովորական ձևերն են. քիչ անգամ միայն նորեկները դնում են բոլորովին նոր անուններ. այսպէս Էջմիածինը դառնում է Իւլ-Քիլիսա, Աւետարանոցը՝ Չանալիչի, Կարինը՝ Էրզրում, Կումայրին՝ Ալեքսանդրապոլ կամ Լեկնական. և այս յատկապէս այն ժամանակ, երբ նորեկները հիմնում կամ շինում են մի բոլորովին նոր քաղաք կամ գիւղ:

Աշխարհագրական անունների փոփոխութեան այս ընդհանուր օրէնքներից չէին կարող բացառութիւն կազմել նաև հայերը: Ուստի նրանք էլ երբ մտան Հայաստան, բնականաբար պահեցին առհասարակ այն ձևերը՝ որ գործածական էին բնիկների մէջ, լինէին զրանք խաղիներ, թէ ուրիշ մանր մունր ժողովուրդներ: Եւ ահա դրա համար էլ ունինք Վան-Բիլյան, Տոսպ-Տուսպա, Արարատ-Աւարսու: Հայաստանի տեղագրական անունները մենք կարող ենք բաժանել երկու կարգի. 1) այն անունները՝ որոնք ոչ մի մեկնութիւն չունին հայերէնի մէջ. ինչ. Մասիս, Արարատ, Վան, Կարին, Երզնկա, Փարպի, Երեւան, Քանաֆեռ, Տաթեւ, Փարափաւ ևն ևն: 2) Այն անունները՝ որոնք ուղղակի մեկնւում են հայերէն լեզուով. ինչ. Յամափաբեղ, Ջաբեղ, Աւսալ, Վարազաբոյն, Ծովաթեղ, Վաղաւեր,

էջմիածին, Սեւ Բար, Ծաղկաբ, Ծնաքաղ ևն։ Սրանից դուրս են մնում թուրքերէն եւ ռուսերէն անունները, որոնք բոլորովին նոր չըջանի արդիւնք են, ինչ։ Մովսէս Բաղդուստուն, Քեթիճեմը, Ալուշալու, Թայյարուխ, Ալեքսանտրապոլ, Ելիզաւետապոլ, Ելեմովկա, Սուխոյ Ֆանսան, Սիմեոնովկա ևն։ Արդ՝ առաջին կարգի անունները խաղիական անուններ են եւ անշուշտ մի օր պիտի գրտնեն իրենց մեկնութիւնը, եթէ խաղերէն լեզուն երեւան գայ։ Ամէն մի փորձ մեկնելու այդ անունները հայերէն լեզուով՝ հակառակ է տրամաբանութեան եւ առաջուց դատապարտուած է անյաջողութեան։ Բայց երկրորդ կարգի անուններն էլ, թէեւ արտաքին երևոյթով բոլորովին հայերէն, կարող են սակայն, գոնէ ոմանք, խաղիական բառերի աղճատուած ձևեր լինել, իրրեւ արդիւնք ժողովրդական ստուգաբանութեան։ Այնպէս ինչպէս Ուզունլար «երկարներ» թուրքերէն բառը էապէս ամենին թուրքերէն չէ, այլ հայերէն Յանուն՝ «օձաւէտ» բառի աղաւաղութիւնն է, այնպէս օր. Աեսուրակ, որ մեզ համար բոլորովին հայերէն բառ է, կարող է լինել խաղիական մի որեւէ բառի աղաւաղեալ ձևը։ Այս բոլորը կարելի է ճշտել եւ որոշել միայն այն ժամանակ, երբ երեւան կ'գայ խաղերէն լեզուն, բայց առայժմ խաղիական աղղեցութիւնը այդ կողմից անուրանալի է։

Տեղական յատուկ անուններից յետոյ հարց է բարձրանում անձնական յատուկ անունների մասին։ Հայերէնի անձնական յատուկ անունները կարող ենք բաժանել երկու խմբի։ ա) Զուտ հայերէն անուններ, եւ բ) Օտարազգի անուններ։ Զուտ հայերէն անունները շատ քիչ են մեր մէջ. այսպէս օր. Հրաչեայ, Հրանդ, Արուսեակ, Վարդիքեր, Հերիքիմազ, Լուսնբազ, Նորայր, Սկալորդի ևն. ընդհակառակը շատ առատ են օտարազգի անունները. այսպէս՝ պահլաւերէն Արեակ (արջուկ), Երուանդ (ձի), Բագարուս (աստուածատուր), Սպանդարուս (սըրբատուր), պարսկերէն՝ Զիւանգի (մատաղ առիւծ), Արզուման (փափազող), Զիհանգիր (աշխարհակալ), Երրայեցերէն՝ Սամուել (լըսող Աստուծոյ), Յակոբ (խաբող), Էմմանուէլ (ընդ մեզ Աստուած), Գաբրիէլ (ախոյեան իմ Աստուած), յունարէն՝ Սեփալոս (պսակ), Փիլիպպոս (ձիասէր), Բարսեղ

կամ Վասիլ (թագաւոր), լատիներէն՝ Լեւոն (առիւծ), թուրքերէն՝ Ալլանվերդի կամ Թարվերդի (աստուածատուր), ևն. չենք չիշուս նորագոյն եւրոպական եւ ռուսական անունները. ինչ. Եղուարդ, Ալֆրէս, Միշա, Վալդիա ևն ևն։ Այս բոլորից դուրս կան մի խումբ հայկական յատուկ անուններ, որոնք ոչ մի լեզուով չենք կարող մեկնել. այսպէս՝ Հայկ, Արամ, Արամայիս, Մանաւազ, Արա ևն։ Արդ՝ անտեղի չէ կարծել որ այդ անունները նոյնպէս խաղիական փոխառութիւններ են, որին իբրեւ ապացոյց կարող են ծառայել մի քանի խաղիական անունների բացօթող նմանութիւնը հայերէնի հետ. ինչ. Արամե, խաղիական այդ նշանաւոր թագաւորի անունը, եւ Արամ, Մեմուս կամ Միմուս, խաղիական մեծագոյն թագաւորի անունը եւ Մանաւազ։ Դժբախտաբար խաղիական անուններից էլ շատ բան ծանօթ չէ մեզ, որպէսզի կարելի լինէր համեմատութիւնները աւելի ընդարձակել։ Բայց այսքանն էլ բաւական է ընդունելու համար որ խաղիական փոխառութիւններ կան նոյնիսկ մեր անձնական յատուկ անունների մէջ։ Այս մասին զօրաւոր ապացոյց է մեր տոհմական անունների ունի վերջաւորութիւնը, որ փոխառեալ է խաղիական ինի ձևից, որով կոչուում են բաղամթիւ խաղիական տեղանուններ. տարակոյս չկայ որ հայ նախարարական տոհմերից շատերը խաղիական ծագում ունին։

Ամփոփելով այս բոլորը, մենք կարող ենք իբրեւ եզրակացութիւն ասել, որ խաղերէնի աղղեցութիւնը շատ մեծ է հայերէնի վրայ եւ անշուշտ շատ աւելի մեծ՝ քան որեւէ օտար աղղեցութիւն։ Հայերէնը փոխ առել է խաղերէնից ոչ միայն իր բառամթերքի մի շատ կարեւոր եւ ստուար մասն, այլ եւ իր ձայնարանական ու քերականական յորինումութիւնը, անձնական յատուկ անուններից մի մասը եւ տեղական անունների ամենախոշոր մասը։ Սխալ չի լինիլ ասել որ եթէ խաղիական արիւնը չարունակուած է ապրել մեր արեան մէջ եւ խաղիական երկիրը չարունակուած է իր գոյութիւնը Հայաստանում, նոյնպէս եւ խաղերէնը չարունակուած է ապրել հայերէն լեզուի ծաղկերում, Հայկական չրթունքների վրայ։

ՊՐՈՖ. Հ. ԱՃՍՌԵԱՆ

ԳԵՐԵՆԵՐՈՒ ԱՌԻԹՈՎ

Ստացանք Ա. Ալպոյանեանի *Պատմութիւն Հայ Գաղթականութեան* հասորը, ներփակ նաեւ *Դրասէրի Առաջնորդ Դ. Տէսեր*, ուր Ա. Ալպոյանեանի «Թորգոմ Պատրիարք Դուռնակեան» հասորին մեր նուիրած գրախօսականին շուրջ գտանք կարգ մը դիտողութիւններ: Չենք ուզեր նորէն անգրադառնալ այդ հասորին. մենք մեր գրախօսականով յիշեալ ուսումնասիրութեան շուրջ ուզեր էինք առաւելաբար նշել մարդեր տալու կերպ մը, կեցումով մը՝ զորս այնքան յաջողութեամբ փորձած են օտարներ, եւ որ մեր կենսագիրներուն, (անոնց մէջ ըլլալով Պր. Ա. Ալպոյանեան), չենք գիտեր ինչու տակաւին անձանօր կը մնայ:

Պր. Ա. Ալպոյանեան, *Դրասէրի Առաջնորդ Դ. Տէսերի* էջերէն դիտել կուտայ թէ իր այդ հասորին մէջ ինք բաւականացած է կենսագրի մը համեմատ դերովը միայն, եւ չէ ունեցած ուսումնասիրութիւն մը գրելու առաջադրութիւնը: Չեմ գիտեր թէ Պր. Ալպոյանեան ի՞նչ հատկացուցութեամբ կը զանազանէ անձի մը շուրջ եղած ուսումնասիրութիւնը կենսագրութեանէն. եւ թէ կենսագրութիւն մը որուն մէջ չի ներկայացուիր մարդը, ինչ որ պահանջը կը ներկայացնէր մեր տղերուն, ինչպէ՞ս զոյրութեան իրաւունք կրնայ ունենալ: Կենսագիր ըլլալ, մեր հատկացուցութեամբ, կը նշանակէ մարդեր տալ: Պր. Ալպոյանեան ինչպէ՞ս կը զարմանայ որ մենք Թորգոմ Սրբազանը փնտռենք «Թորգոմ Պատրիարք Դուռնակեան» հասորին մէջ: Իսկ երբ կարելի է մեզի անձանօր տարրալուծումով մը անձը տարահանել իր գործերէն, ահիկա կեանքը ըմբռնելու նոր կերպ մը կ'երեւի, բերելու ոչ անձանօր բոլոր անոնց՝ որոնք ծանօթ եւ սովորական կենսագրումի համբով դեռ կը յամառին տալ մարդերը: Անոնց անկասար մեքոսին պարսաւը արդէն կը փորձէր «Սիոն»ի մեր գրախօսականը:

Յետոյ դիտել տուած էինք թէ Թորգոմ Պատրիարքի Նուստադէմի եօթը տարիներու գործունեութիւնը համեմատաբար ներկայացուած էր ճիշդ եւ մակերեսային, աւելցնելով արտագրուած մեծաւ մասամբ «Սիոն»էն: Պր. Ալպոյանեան այս մասին իրեն վերագրուած բերացման պատճառը «Սիոն» նկատել կ'ուզէ,

վերապահ մը դիտել տալու քննարկով: Բայց պարտքի ընդունիլ թէ «Սիոն»ի մէջ կենսագրութիւն մը կազմելու չափ ասպնջներ կան. իսկ երբ անոնք չհասկցուելու չափ գեղատեսիլ գործունեւ են, ասոր պատասխանատուն յամենայն դեպս «Սիոն»ը չէ: Ինչո՞ւ Պր. Ալպոյանեան մեզի հակառակ, իրաւունք կուտայ ինքզինքին ըսելու թէ Թորգոմ Սրբազան չէ նախընտրած խորագրէս իրիմեանը, եւ թէ «աւելի կ'երեւայ է իրիմեան մը, ինչպէս որ կ'ուզէր որ ան ըլլար»: Եւ կը յաւելու թէ շատ դիւրին է այս պարագան փաստել: Թէ ինչեք կը կազմեն այս մասին իր ի մէջ ունեցած փաստերը՝ չենք գիտեր՝ թէեւ դիւրին է գուշակել: Հոս չենք ուզեր տեղ տալ այդ հարցին, որ շատ հեռունք կրնայ տանիլ զմեզ: Իրողութիւն է սակայն որ Թորգոմ Սրբազան շատ աւելի նախընտրած է իրիմեանը, հակառակ որ ան պատշաճութեամբի առարկայ եղած հերոս մը ըլլայ իրեն համար, քան ինչ որ կը կարծէ Պր. Ալպոյանեանը: Եւ ահիկա չենք ըսեր ժխտումի մը սիրոյն միայն:

Պր. Ալպոյանեան իրեն յատուկ տրամախօսութեամբ, սնած՝ մեծաւ մասամբ գնահատանքներէ, որոնք տեղ ունին նոյն այդ պարագան մէջ, — թէեւ յարգելի հեղինակը աւելի կ'արժէ քան ինչ որ կ'ըսեն գրուածքից այդ տղերքը — չուզեր ընդունիլ մեր գուշակութիւնը զատուած իր գործին շուրջ: Միտք չենք անցնէր զինք տարահանուել, ու պարտք իր երջանիկ գոհունակութիւնը մկրտուած գովեստներու դրութեան մը շուրջ (երջանկայիշատակ Թեոփիլէն իրեն կ'ստանար): Մենք միայն իր ուշադրութեան յանձնել ուզած էինք պարագաներ՝ որոնք իբրեւ մեքոս եւ ուղղութիւն, կենսական պիտի մնան միշտ, նման գործերու կառուցման մէջ:

Հակառակ այն հաստատութեան, որուն համեմատ մեր դատումները կուտանք Ժ. Գարուն մէջ «մարդըր տալու» եղանակը իմնական վերանորոգող մեքոսէ մը, Պր. Ալպոյանեան հերոսութիւնը կ'ընէ կոնակ զարմնելու այդ ամենուն, եւ կը յամառի մեր օրերուն վերստին կեանքի կանչել 1870ի «Շար. հայ կենսագրութեան» լուսահոգի Ալվազեանի եղանակին շատ մօտիկ գրելու կերպ մը:

Ահա մեր գրախօսականին ամենէն կենսական կէտը:

Ե. Վ. Տ.

ԴԻԻՆՆ ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲԱՅ

ԽԳ

(Պատասխան եղիազար կաթողիկոսի Հայեպէմն առ Յակոբ Դ. կաթողիկոս Ի Կ. Պոլիս)(*):

Ծառայ և սպասաւոր եղիազար կաթողիկոս և պատրիարք Երուսաղէմի ի վիճակս ամենայն հայոց, յորմէ ժամանեալ հասցէ աւանդն տէրունի, նշանն պանծալի Տեառն մերոյ և Փրկչի, համայար և սեռօրէն կաշկանդութեամբ ի տարուստ իբր ի մօտոյ բացատմէլ իբր առնթիւն յօղիւ առ իսկապէս վերապատուեալ ծերունի հաւր հայոց կըրկնամեծար ալէժաղկութեամբ որ ըստ իմաստութեամբ ներքնոյ և որ ըստ յոգնաբարդութեան չըմանին յաւէտ ճոխացեալ և ծայրագունին վերաթեւեալ Տէր Յակոբ կաթողիկոսը ի դահն հայրապետական և յաթոռն մերանախնեան, յաջորդդ լուսաւորչեան և փոխանորդդ սրբոյն Գրիգորի, յորում յաւէժ խնդութեամբ և մշտադուարճ ցնծութեամբ խաղաղական և անդորրական ամօք, հանդերձ մանկամբք և յորդիացեալք արբանեկօք և պաշտօնէիք, վարդապետովք և եպիսկոպոսօք, իշխանօք և իշխեցեւօք կալ մնալ քեզ հայցեմք ի Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս: Բայց արդ կարօտանայ իջանել աւրհնութեանց որպէս իւր ի զլիսոյն մօրուս և ի զրապանս, յորմէ և նախ գեղեցկապէս յարմարեցաւ շնորհքն աւրհնութեանց և աղօթից քոց ի վերայ մեր: Այլ զնոյն անդրադարձութեամբ փոխարինել պարտիմք և ընդ հոգոյդ, վասն որոյ օ՛ն առեալ ըզնորհս և զգեղմունս աստուածալրական պարզեացն ի վերոյ գրելոցն ընձեռնութեանց յաստուածահոտն սրբութեանց և ի քրիստոսակոխ տեղեաց, ի կենարար և ի փրկագործն տնօրէնութեանց արկանեմ զանձամբ և զեղում զլիսով աղնուամեծար պետութեանդ անսպառ ծաւալմամբ և յորդարժարժամար և մշտացանկ նորոգապաճոյճ պայծառութեամբ: Եւ դարձեալ առ

նոյն սիրայար և սիրագործ նորոգատարաղ շարագրութեանց բանիցն խաղաղայուզից համաձայնեալ և մեր, ոչ իբրեւ զապարասան ինչ նախ նուաճեալ արդ, և ոչ որպէս զարտուղախիզախ նախ զկծեալ արդ, այլ իբրեւ վաղիմն աւուրբ և կանուխ ժամանակօք սկզբնագոյ ձայնիւ ջանամք ի դոյն և յարիմք ի դոյն և պարծիմք ի դոյն և համարձակաձայն վստահ եմք առ այդ, նախադասեալդ առ իս մարգարէականօրէն և իմաստական պատուէր, առաքելակտակ կանոն և տեառնահաստատ հրաման, առ որս թէպէտ և առ քեզ եղծաւ քոյդ բանի յեռամեանս օրի, ըստ այլ և այլ իմն կարծիքոյդ դաշն ուխտի, այլ առ իս առաւել հաւատարմատ հաստատութեամբ պահեցաւ անշիջանելի, ըստ որում և ի տիպողն յըստադիոնի բաւականապէս բացայայտութեամբ արտասանեցի: Բայց արդ ի ժամս խաղաղայուզ ճշմարտօրութեան զիջեալ ըստ կարծիս քում խոհականութեան՝ խոստովանիմ զպարտութիւն որ սպառեալ զըտաւ իբրեանս դասուն լքելոյ, քանզի մաքրոցն է այս նիւթ պսակաց և պատժապարտիցն՝ առիթ ազատութեան ըստ ողբերգող արթնաձայնին սրբոյ ի շաւիղս կրկնաշուս առձեռնելի, և արդար և վաստակախոնջ աշխատութեամբ մնացի անդօրելի: Քանզի թէ քաջարչաւ ճակատամուղ հզօր զօրաւորքդ յագեցայք ի պատերազմիս՝ ո՛րչափ ևս առաւել մեք տկարքս և արմուղքս. քանզի թէ աստուածապարզ և մեծութեամբ և յոգնաբոյլ իշխանացդ ճոխութեամբ ոչ զօրացաւ լնանիլ կոկորդ ալլասեռից, որք կարէին խնուլ զազեկասանդրեանն բացեալ պարանոց ովկիանուն և իւր կանիւն(?), ո՛րչափ ևս առաւել ընկրկեալ յետս մնամք մեք մերովս աղքատութեամբ և անճարակ մուրողութեամբս. քանզի թէ ընդ կայսրախօս համարձակեալքդ և բարձրահրաման ինքնակալեալքդ զիջեալ աստանօր վխաղաղութիւն մարդէք, ո՛րչափ ևս առաւել մեք հալածականքս և աքսորականքս, որ ոչ միայն այժմ առ տյս, այլ վաղ աւուրբք ի քաջախոյանէդ և ի վարժ յըմբշէդ, ի կիրթ ճակատամարտէդ և անպարտելի շահատակէդ անդ ի աքսորականացս կոչեալ՝ էառ զմեղայս և ընկալաւ զդարձս, և առաջի անարիւն զենմանն խոստովանութեամբ յայտնեաց զամենայն ծածուկ ներտրամադրեալն

(*) Ընդօրինակութեան մէջ նամակիս վերնագիրն է. «Պատասխանի եղիազարու»:

ի սրտի քո և հաստատեաց զմեզ հաւատ ուխտիւք և անջրելի պայմանիւք, զոր և ունէի անեղծ յօրէ սրբոյ առն Աստուծոյ և երկրորդ լուսաւորչի հայոց Փիլիպպոս հռ-գեորտիբի: Զայս ամենայն հանդերձ քո-յինախոհ ներտրամադրելովք կնքեաց ի վե-րայ մեր՝ ո՛չ միայն բանիւ, այլ և անեղծ մուրհակօք արձանագրեալ վստահացաւ ի մեզ և անցեալ սլացաւ ի գործս իւր: Եւ այս աստանօր զի՞ յաւելու հարկ ի վերայ զմիմեանս տեսանել, և աշխարհէ աշխարհ թեւակոխել. ո՛չ ապաքէն իսկապէս դանդա-ղանք երկանցն մահու պատեալ են զինեւ, ո՛չ ապաքէն ժամանակեանս թռնակալեալքն ի Տունս Յունաց ըստ իւրաքանչիւր տեղ-եաց եղեալք բերանաբաց. ո՛ւրանօր կարեմք զիմել, յորոց ոչ խուրցիմք և ոչ յուզա-խնդիր լինիցիմք. ո՛չ ապաքէն և ամենայն զօրութիւնք արդեանց պակասեալ և պարտ-քն յարաբարդեալ. հինքն որ ինեւ, տանն սրբոյ ընդ իւր, և միում ամի դ. ճէլալի մտանելն, առ նովաւ յետինս անգամ Մար-տիրոս վարդապետի արարեալ պարտքն անդ և ի տեղս գալով զամենայն միանգամայն զիւր առաջին և զվերջին պարտոսն լուս-ցեալ յինքենէ և արկեալ պարանոց իմ, և մեք ես աստ ի Հալապ վասն չուխայից և դումաշից և ցորենոյ զինոյ մինչև ի ԺՄ դուռուչ պարտոսն անկեալ, զիա՞րդ կարեմք շարժել, կամ թէ ի ձեռաց պարտատեարց կարեմ պրծանիլ, կամ թէ ունիմ հոգալ զծախս ճանապարհի մինչև ի յայդ վայր. թո՛ղ թէ զբռնակալելոցն ընդդէմ մեր ու-րեք ուրեք ունիմ փող մի օգնութիւն, թո՛ղ թէ զհամբաւ ճանապարհաց հատանողաց գումարտակաց, որ աշխարհ ամենայն հեծէ և հառաչէ, և ես յո՞ր գրգռութիւնս և յուռ-թութիւնս հպարտացեալ համարձակեալ թեւ-ւակոխել զնոքօք զտասն ամօք կանխօք գալ-թակղեալ և ողորմութեանց սպառեալ Ժ-ղովուրդսն Միջագետաց կամ իմ երթալ այց առնել, գոնեա ուղղել, և ի չքաւորութիւնէ արգելիմ: Մինչև ցայժմ մարթ է թէ հարկ լիցի անպատճառ զմիմեանս տեսանել, կամ ի Տիգրանակերտն կամ ի Թէոդուպօլիսն ելեալ, զի անդ ելեալ առ քեզ՝ տեսցուք զմիմեանս. և թէ զեւ պատշաճագոյնն կա-միս՝ անդ ի սուրբ յիշմիածինն, սկիզբն մե-րոյ ծագման լուսոյ, զալ գտանել զքեզ և սուրբ սանդարամետիցն երկրպագելով՝ ի

վերայ այնմ տեղոյն տեսանել և խօսել զոր ինչ պարտն իցէ. և զամենայն ուխտ և զկամս կատարելով զարձայց ի տեղի իմ: Ա՛յս է իմ կամ և այս է իմ խորհուրդ. քան զայս աւելի ոչ ունիմ և մի՛ ես բըռ-նադատեցայց ինչ ումեքէ. քանզի և վասն վեր յիշեցեալ պատճառին զմիաբանքս իմ յուղեորեալ յառաջագոյն՝ Մնայի ես ինքնին միայն կալեալ զվարձ անասնոց և կօշիկ յոտս, յորում ժամու եհաս առ մեզ սխրալի բանք թղթոյ քո, և մեք առ ձեռն պատ-րաստ եղելովք զայս խորհեցաք և զայս գրեցաք, և առաջիկայ չուս մեր յուղեցաք Աստուծոյ և և այսուհետեւ որ ինչ հաճոյ է առաջի աչաց քոց, զայն արատցես (1667):

ԽԴ

(Եղիա Եպիսկոպոս եւ միաբան՝ Երուսաղեմէն առ Եղիազար կաթողիկոս՝ ի Հալեպ) (*):

Պաղապանձ և վեհափառ, երջանկապատիւ և հեղինակ համայն Արամեան տոհմին և Թորգոմական երամին՝ սրբազան հօրդ մերում՝ նուաստ և յետեալ ծառայից քոց, սուրբ տանս միաբան եղեալ միահաղոյն սպասաւորքս ամենեքեան, մեծ և փոքր խոնարհեալ երկիր պագանիմք առաջի Տեառնդ մերում և հօրդ սրբոյ սերտ սրտիւ, ճշմարիտ սիրով, և որդիաբար համարձակեալ հարցանիմք զորպիսութիւն վեհիդ. և ի յոգնավիշտ և ի դառնակենցաղ ամանակիս զներքին և զարտաքին կրիցդ, զոր Տէր Աստուած սուրբ տնօրինականաց շնորհիւն հանդերձ աղբնթեր եղեալ հարազատօք և արբանեկովքդ քովք անվթա-րելի պահեսցէ յամերամ կեցօք և յոլով ժամանակօք՝ ի պարձանս մեր և հանուրց լուսաւորչածին հօտին: Եւ եթէ զտարանջատեալքս և որբացեալքս, ի հայրախնամ և ի բնածին սիրոյդ քումմէ զվրիպեալքս միով քաղցր ախամբ հայիլ և հարցանել զիրականութիւն և որպիսութիւն մեր՝ կամք աւասիկ ի ծառայութիւն սուրբ ուխտիս իւրաքանչիւրքս ըստ հրամանի վեհիդ ի վե-

(*) Ընդօրինակութեան մէջ նամակիս վերնագիրն է. «Երուսաղիմայ միաբանից զիրն է»:

լայ պատուիրեալ զործառնութեանս մե-
րում. միայն ևեթ զհայրական սէրն և ըզ-
գութն անվերջանալի պահելով ի վերայ ծա-
ռայից քոյ, զոր և հայցեմք ի յապինիազ
բարերարէն, որ զնոյնս յաւելցէ և հաստա-
տուն պահեսցէ մինչև ի կէտ կոչման մե-
րում, յաներկրայ մասք և ասանց ամօթու
կատարել յանդ ծառայութեան մերում. եւ
յետ զոյգնագիծ տրակիս՝ ծառայ քո եղիտս
յատկապէս ծանուցանեմ տեսանդ իմում
զսուրբ տանս և զքաղաքիս որպիսութիւնն
համառօտարար. Զի թէպէտ յառաջագոյն
ընդ եղբոր մերում Սիմէան վարդապետն
յայտ եղեւ հրամանուցդ բերանով և գրով,
այժմ ևս ձերունի հայրն մեր մահօտի
Ստեփաննոսն հարկեալ եղև ի մէջ վալ
առ հրամանքդ և բերան առ բերան պատ-
մել զիրազործութիւն վանացս և քաղա-
քիս, մանաւանդ և գատաւորիս արարմուն-
քն, որ միշտ և հանապազ պէս պէս զուլ-
փեր զնելով կու կեղեքէ զվանքերս, և ընդ
մեզ առաւել հակառակ երեւ քան զայլոցն,
մինչ զի այլ ոք ոչ մնաց ի մէջ քաղաքիս
որք ոչ առին ի ձեռս իւրեանց մէկ մէկ
կտոր թուղթ, խրատով պիղծ Ումար թէր-
ճիմանին, յորն՝ թէ Պողչան հիսէ ունիմ,
կամ թէ՛ Այս տունս այսչափ զիրաթ ունիմ.
այլ ոչ տուն մնաց և ոչ պաղչայս ոչ սագուն-
խանս և ոչ թաւուղխանայ մնաց, որ չե-
լան այս դատաւորի ժամանակն հաղլամիշ
էին արեր զմեզ. թո՛ղ եկողին խաթրն չա-
նեմք, կու գնայ դատին և կ'իջնայ այսչափ
մարդով՝ թէ կու գնամ քէվշ կ'անեմ, թէ
գայ՝ իւրազում որ փոքրն մեծ տի անէ՝ թէ
Բերէք զհուճէթներդ իմպալամիշ անեմ, որ
թօփիր չի քանդէ, և ուզած Բ Կժ (2-300)
ղուռուչ է. մեք այլ նաչառ կու մնամք,
գալած տաւաճուն մէկ քանի զուռուչ տալով՝
զորուն զթուղթն կ'առնեմք, չօլէ պօլէ
Քլտ կ'անեմք կ'երթայ, մինչ տեսնունք
թէ վերջն ինչպէս կու լինի. եւ Յունաց
մեծի գնալուն պատճառն զայիպն Աստուած
գիտէ. ապա լսեցաք՝ թէ Կեսարու եպիս-
կոպոսն գիր է գրեր՝ թէ չուտով եղնաս գաս.
այլ և գատաւորէն ևս խոյս ետուր, զիրա
կենալու հալ չի մնաց ի տեղս: Մինչև ցայժմ
փոքր ինչ ի նոցանէ կու մխիթարէաք, նա
ևս ոչ կարաց համբերել, եթող գնաց: Ելաւ
դատին ի Ծնունդն գնաց պատիւ, մարդ ու-
ղարկեց՝ թէ Ինձ ձ.ական զուռուչ թող տան

ամէն վանից. վայր ի վեր տըւաք զրամ,
ամէն վանից չուխս մի և երկու զուռուչ
ուղարկեցաք. անցաւ քանի մի օր, ելաւ
թուրլի թուրլի դռներ երաց, մինչև ի գե-
րեզմանատունն ելաւ՝ թէ Քէֆշ կ'անեմ,
զուք զմէջճիւն գերեզման էք արեր: Տե-
սաք որ խալսելու հնար չկայ, տուաք զձ.
տկան զուռուչն, հազիւ ազատեցաք ի ձե-
ռաց: Ոչինչ քանի մի տակիմ հալով չի յա-
գիր, որպէս զՔօռ Կիրակոսն ճիզվի քան
մահանայ երաց՝ թէ Կուր ևս արեր, մարդ
ևս հայհոյեր, բոնեցին Բժ զուռուչէն յաւելի
առին. նէչէ նէչէ այնպիսիք, զոր Աստուած
խափանէ զիւրեանց չար խորհուրդն. Կ'ա-
սեաք՝ թէ մուսէլլում փոխով, Հուսէյին
ազան գայ, մէկ հէկ հէրէքէթ մի պէլքի
կ'անէ, կու հայիմ որ նա ևս ափ ի բերան
եղեալ չի խօսիր օրմիէճէկ զսէյէ(?): Սորա
մէկ հալ մի չի լինի՝ քաշելու տէրտ չէ,
հրամանքդ լաւ գիտես. անճախ մեք զմեր
ցան զեկուցաք հրամանուցդ. եւ յունաց
հետ եղած հրապներս այս է. ընդ ամե-
նայն յառաջ և յետ ԲԻ (2000) զուչ. է հա-
սուցիր մեզ. զչուխայի գինն չհապեց.
Վարդանին թէմէսուկ ետուր՝ թէ չուխի
գինն չտուի. և մեք տըւաք ԲԻ զուռուչին
թէմէսուկ և ընէհին Ուլ կտոր խաչ և սկիւհ.
Ի մէջ սէփէտին կնքեալ տըւաք ըստ տեսանդ
հրամանի, և եժ զուչ. Եաղուպին ճէրիմէն
է, նորանով Բժ զուչ. է և Ժ.ն զէխիքէ
ըստ չափու և ըստ կարի լցաք աղօթիւք
սուրբ հօրդ. եւ վասն զուռուչի խիստ սխլէթ
ունիմք, թէպէտ յառաջագոյն ծանուցաք
հրամանուցդ և այժմ ևս երկրորդեմ. վասն
Աստուծոյ էհմալ չանես, փութով հասու-
ցանես, զի յոյժ նըւաստութիւն ունիմք,
գերա տեղս մէկն երկուք է գինն, տօն-
լուխն ութն զուչ. հազիւ կու տան. այլ և
կանթեղի թել քանի մը տէստէ ողարկէք,
թէ գործած և թէ անգործ, զէրա խիստ
չկայ:

Դրեցաւ սեպտեմբերի քսան հինգ և վե-
ցին (1667):

Հրատարակեց՝ Մ. Ե. Ն.

ՆԵՐՍԷՍ ԱՇՏԱՐԱԿԵՅԻԻ ԲԱՆԻ ՄԸ ԿՈՆԴԱԿՆԵՐԸ

Ներսէս ծառայ Քրիստոսի ևս անհատականորէ կառօնէ Սասունոյ Եպիսկոպոսացես ևս Կարուղիկոս Առնեայն Հայոց Ծայրագոյն Պատրիարք հասակակալան Լախաւեճար արքայոյ տաւառահան մայր եկեղեցւոյ արքայ կարուղիկէ Էջմիածնի:

Հանճարունակ սրբազան Սահակ եպիսկոպոս վիճակաւորի հրաշալի վանից սրբոյ Առաքելոյն Թագդէտի և ամենայն վիճակի նորա Քրիստոսաւանդ ողջունել ծանուցանեմք, զի ըստ գրեցելումն ձեր յամի 1854 ի մարտի 9 համարաւ 29 վասն գոյոյն ձեր զբաղեալ ի գործան շինութեան ուսումնարանի գտանելք պակասեալ ի գրութեանց առ մեզ. ըստ նմին օրինակի և մեք գորով առաւել յոյժ զբաղեալ ի զանազան գրութիւնս մի քան զմիւս հարկաւորաց՝ տարեւոր ժամանակօք քանի քանի գրութեանց ձերոյ մամք անպատասխան, յոյս սակս կարի իրաւացի կարէք ունել տրտունջ ի մէնջ, այն զի յամեցումն յուսացեալ ակնկալութեանց առաւել յոյժ նեղէ զմիտս ամենից:

Մեզէն իսկ զգալով վասն այսպիսի անյաջողութեանց մեզ, այժմ անազան յոյժ ձեռներեց գտանիմք ծանուցանել ձերում սրբազնութեան, զի յաջողութեմք ձեր ըստ ձեռք նշանակեցեալ աշխատութեամբ ձեր և ամենարարեպաշտ օժանդակութեամբ որդունց հարազատից սրբոյ առաքելական և կեղեցւոյ Հայոց կառուցանելոյ վասն մանկանց հայոց զամենահարկաւոր ուսումնարան՝ առաւել յոյժ զուարճարար եղև մերում սրտի. այն զի իսկապէս պարտաւորութիւն առաջնորդական այն իսկէ զի լուսաւորութեամբ մտաց առաջնորդեսցէ ըզժողովուրդն հաւատացեալ ինքեան առ յԱստուծոյ ի ծանօթութիւն արարչի իւրեանց և պաշտելոյ զնա ըստ նորուն պատուիրանաց, զոր առանց օժանդակութեան ուսմանց ոչ կարէ մարդկային տկարութիւն ճանաչել զայնպիսի հարկաւորագոյն իւր պաշտօն որով միայն կարեն մարդիկք արժանաւորել զանձինս իւրեանց ժամանակա-

ւոր և յաւիտեական բարութեանց իւրեանց առ որ լսեմք զիւր իսկ Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ պաշտելի բանն թէ առանց իմ ոչինչ կարէք տունել:

Այլ զի ուսումնարան պահանջէ զուսուցիչ արժանաւոր՝ ուսեալ և բարութեամբ հոգւոյ վայելչացեալ՝ ինքնայայտ է, թէ է հարկաւորագոյն, բայց զի գտանելն ուսուցիչ այնպիսի ըստ երկից լեզուաց Հայոց Ռուսաց և Փաղղիացւոց բաւականութեամբ չափ կրթեալ՝ ըստ կարգի անհնարիցն է յայտնի մերում սահմանի, հարկն պահանջէ աստիճան առ աստիճան ունել ի մտի յառաջանալ ոչ մի անգամ, այլ ըստ յաջողելոյ Աստուծոյ ժամանակ առ ժամանակ:

Ուսումնարան մեր ի Թիֆլիզ ի քանի աւագ հետէ գործադրութեամբ բազմապատմար ծախսեց վասն ուսուցչաց և վասն օրդեկիր աշակերտաց տակաւին՝ իմիջոցի աւագ բազմաց չունի պատրաստեալ զաշակերտս վարձապետացուս, որոյ տիրապէս պատճառն ըստ իմում զատողութեանց է ոչ բաւական տեղեկութիւն զիւրաշաւիղ ուսուցչութեանց:

Մեք այժմ պատրաստեալ եմք գնալ ի Թիֆլիզ հարկաւորագոյն մեր գործով թէ կարելի լինիցի գտանելն զուսուցիչ գէթ ըստ լեզուի հայոց և Ռուսաց պարտաւորութիւն մեր համարիմք առաքել ձեզ:

Այլ իսանն Մակուայ յամսեանն անցելոյ ի ձեռն իւրումն հպատակի միոյ առաքեալ էր զգիր իւր առ մեզ որով իրբն սրտացաւ յոյժ վանիցն սրբազան առաքելոյն Թագդէտի սի գանգատէ մեզ վասն ձեր թէ թողեալ զվանքն ամենին անխնամ գտանիք ի բացակայութեան և յառաջագրէ մեզ գայլ ոմն յատկացուցանել վասն վանիցն: Առ որ գրեցաք մեք թէ ունիմք գրել և հասու լինել արժանապէս վասն որպիսաբար գրութեանց վանիցն և վասն օգտակարացն և վնասակարացն առաջնորդական կառավարութեանց:

Ազայ կարապետն Սառաֆեան մեզ ևս յայտնեցաւ հանճարաւոր անձն. և թէ օժանդակութիւն նորա ի գործս վանքական եղիցի նմա կարելի, դուք ևս ի գրելն ձեր

նմա համարիմք թէ չունի նա խնայել զիր աշխատութիւն: Բայց թուի ինձ թէ մինչև զհրատարակելն նորոգ պայմանագրութեանցն և կանոնաւորութեանց հոշակեցելոց համաձայնութեամբ կայսերաց քանեաց և այլ տէրութեանց չունի արդիւնաւորել օգուտ այնպիսի մասնաւոր խնդրագործութեամբ նորա իմիոյն կամ իմիւսոյն: Եւ մեք խօսեցեալ ընդ նմա բաւականութեամբ չափ աշխատեալ և ոչ անազան զրեցից առ նա ըզյանձնարարութիւն վասն ամենայն կարելի օժանդակութեանց նորա ձեզ և սրբոյ վանիցն:

Վասն երկու հարիւր թուաման պարտուցն յաղագս շինութեան ուսումնարանի ի յայտնելն ձեր մեզ ձեօք արժան զատեցեալ եւ զանակի հատուցմանցն ոչ խնայեսցուք զամենայն զկարելիսն մեզ և բանիւ և զործով:

Երկրորդ գրութեամբ ձեր ի 10 մարտի համարաւ 50, ընկալեալ զերկուսին ցուցական մտից և ծախուց Սուրբ Աստուածածին եկեղեցւոյ, և մտից և ծախուց վարժարանին այլ բնած իրէ զի ամենայն սկզբնաւորութիւն փոքր առ փոքր յառաջանայ ի կատարելութիւն ըստ որոյ մարթ է ունել զյոյն առաւելութեան արդեանց եկեղեցւոյն և ուսումնարանին որում փորձ առեալ ապացոյց գտանի ուսումնարանն մեր ի Թիֆլիզ:

Ջերմեռանդութիւն նորումն արժանանձնութեան աղայ Առաքելի մեղիք Մինասեանց և պատուելի Աղայ Աւագայ Մելիք Աբրահամեան Աստուածայաճոյ գովունի աշխատութեանցն յաղագս կառուցմանն ուսումնարանի ունին ընկալնուլ զԱստուածաւայելուչ վարձատրութիւն համաձայն Աւետարանական ձայնարկութեանցն Քրիստոսական:

Յետ այսմ գրութեան ձերոյ հասեալ առ մեզ գրութիւն ձեր յամի 1855 ի փետրվարի 8 համարաւ 15, ընթերցմամբ ամենից հանգամանացն բացածանուցելոց ի նմին, վկայեմք իսկութեամբ զի թէ մեզ ի գէպ լինէր բացայայտելն ձեզ վասն մեր դժուարակրութեանց թէ ի վիճակաւորութիւն մեր ի Թիֆլիզ և ի Բեսարաբիայ՝ և թէ ի սմին պատրիարք կաթողիկոսական պաշտօնի զնոյն ունէաք ըստ ամենից նշանիս կեցելոցն ձեօք ի սմին ձեր գրութեան միւնոյն հանգամանօք ունէաք գրել՝ ըստ որոյ չկարեմք լինել ձեզ մեղադիր, զի կանոնաւորեալ

կառավարութիւն ազգական մեր վիճակային բարեկարգութեանց կարողի ժամանակի:

Վասն հարազատութեանց Քրիստոսասէր պատուարժան անձանցն ջատագովեցելոց ձեօք առաքեմք ընդ այսմ զկոնդակ մերում շնորհակալութեանց:

Վասն ունելոյ զթիւ ժողովրդականաց հարկաւորագոյն է պամենայն կարեոր աշխատութիւն ի գործ գնելն յամենայն ժամանակի, այն զի ամենայն տանուէր զիտէ զթիւ ամենից պատկանելոցն իւրումն տանտէրութեան. ըստ որոյ և թագաւորի իսկ թէպէտ ըստ օրինակի տանտիրաց չկարէ գիտել նաև զթիւ հաւուց տանց իւրաքանչիւրոց և նոցուն ձագոց, և այլոց անասնոց կամ այլ զանազանից, բայց զմարդաթիւսն զիտէք և զուք թէ իւրաքանչիւր ժամանակի թուարկին. ըստ որում հաստատութիւն թագաւորութեանց հիմնեալ գտանի ի վերայ թուարկութեանց իւրոց հպատակաց, և նախատանաց գտանի արժանաւոր ոչ գիտելն հովուաց զթիւ հօտին հաւատացելոյ իւրումն հովուութեանց:

Յամի ազգական 1305 և փրկչական 1856,
Հմբ. 171 Յունիսի 5. ի Սուրբ Էջմիածին

ԿԱԹՈՒԴՈՒԿԱՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Ն Ե Ր Ս Ի Ս

Հրատ. Կ. Յ. ԲԱՍՄԱՋԵԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ՀԱՅԵՐԸ ԵԹՈՎՊՈՑ ԱԷԶ

Գերաշնորհ Տ. Արտաւազդ Արքայանի վա-
փաքով, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, իր 25 Ապրիլ
1941 թուակիր նամակով, խնդրած էր Պաղեստինի
զինուորական Հրամանատարութիւնէն որպէսզի
հաճի հետաքրքրուել եւ տեղեկութիւններ տալ
Ատիս - Ապապա բնակող Տիարք Վահան Աւարմէ-
եանի և Պօղոս Եղիայիանի մասին:

Ի պատասխան իր նամակին, Նորին Ամենա-
պատուութիւնը, Պաղեստինի զինուորական հրա-
մանատարութեան միջոցաւ Մերձաւոր Արեւելքի
Ընդհանուր Հրամանատարութիւնէն ընդունեցաւ
նամակ մը, 13 Յուլիս 1941 թուակիր, որով կը
տեղեկացնէ թէ յիշեալ անձերը ողջ են և ապա-
հով:

Բաց աստի կը տեղեկացնէ թէ Ատիս - Ապա-
պայի Ազգային իշխանութիւնը խնդրած է որ հա-
ղորդուի Թուրքիոյ և Դահիլէի Հայոց պատրիար-
քարանձարուն՝ թէ Հարարի, Տիւրքաւայի ու
Ատիս - Ապապայի բոլոր հայերը ողջ են եւ կը
գտնուին կատարեալ ապահովութեան մէջ:

ՀԱՆԳԻՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԺԱՌ. ՎԱՐԺԱՐԱՆԷՆ ՆԵՐՍ

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1941 Յունիս 30ին սկսաւ բերանացի և գը-
րաւոր ամալիրջի քննութիւնները Ժառանգաւոր-
աց Վարժարանի եւ Ընծայարանի: Քննութեանց բա-
ցումը կատարուեցաւ ի ներկայութեան Տնօրէն
Ժողովոյ անդամներուն և ուսուցչական կազմին,
որոնք ամէն օր ներկայ եղան հարցաքննու-
թեանց՝ մինչև աւարտումը՝ Յուլիս 5: Արդիւնքը
աւելի քան գոհացուցիչ էր:

Մրցոյ Թարգմանչաց Վարժարանի գրաւոր քնն-
նութիւնները նմանապէս սկսեալ էին Յունիս
30ին: Յուլիս 6ի Երկուշաբթին, տեղի ունեցաւ
պաշտօնական բացումը բերանացի քննութեանց,
ի ներկայութեան Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր, Տը-
նօրէն Ժողովոյ անդամաց և վարդապետ հայրե-
րու: Քննութիւնները շարունակուեցան ամբողջ
շաբաթ մը՝ մինչև 12 Յուլիս:

ՄԱՐԶԱՀԱՆԳԻՍ ԺԱՌԱՆԳՈՒՈՐԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

12 Յուլիս 1941, Շաբաթ կէսօրէ վերջ ժամը
5ին, տեղի ունեցաւ Ժառանգաւորաց Վարժա-
րանի տարեկան դաշտահանդէսը, նախագահու-
թեամբ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր, Միաբանու-
թեան անդամներուն եւ հրաւիրեալ ազգային
ներու:

Այս վերջին երկու տարիներուն, Ժառանգա-
ւորաց Վարժարանի մարզանքի և խաղերու հոգը
ստանձնած է Հոգ. Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկ-

եան: Աշակերտութիւնը — բաժնուած երկու՝
Կարմիր և Կանաչ խումբերու — այս տարի հառ-
նեցաւ Փռնթափի, պասկէթպօլի եւ փոխպօլի
խաղեր, որոնց մրցումները կատարուեցին մար-
զահանդէսի նախորդ շաբաթներու ընթացքին,
ու նաեւ՝ կանոնաւորապէս, չափական Շուկա-
կան մարզանքները: Տարուան ընթացքին ունե-
ցաւ մասնաւորաբար պատքէթպօլի մրցումներ
գուրսի խումբերու հետ, և երեան բերաւ՝ մար-
զական գոլիկի ոգի:

Մարզահանդէսը սկսաւ Ժառանգաւորաց
քայլերգով և մարզիկներու տողանցքով. ապա
կատարուեցան ողիմպիական մրցանքները՝ վազ-
քեր՝ 100-800 մէթր, ռատումներ՝ բարձր և եր-
կար, գնտարձակութիւն, գրոշարչաւ պարանա-
ձգութիւն, մէջ ընդ մէջ խմբական մարզանքնե-
րով՝ դանիական, հնդկական լախտախաղերով՝
կղզութեամբ, ստնայուպի, պարկարչաւի և այլ
զուարճալիքներով: Յաջող էին մանաւանդ բուր-
գերը իրենց կառուցումովը, այսպէս խաղա-
րը, ու նաեւ մարզիկներուն ցոյց տուած առու-
գութեամբն ու արագաշարժութեամբը:

Մրցանակաբաշխութեան պահուն — ի բա-
ցակալութեան Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր, որ ան-
հանգստութեան պատճառաւ չէր կրցած մինչև
վերջ մնալ — Գեր. Տ. Արտաւազդ Արք. ձեռ-
քով խմբական մրցումներու մէջ յաղթական հան-
դիսացող խումբը ստացաւ նոյն նպատակին յատ-
կացուած բաժակը կամ գրոշակը, իսկ մրցանք-
ներու մէջ առաջին և երկրորդ հանդիսացողները
ստացան ոսկեղօծ և արծաթափայլ մետալներ,
իսկ երրորդները՝ ժապաւէններ:

Բոլոր խաղերուն և մրցումներուն մէջ Ժա-
ռանգաւոր սաները ի յայտ բերին աշխուժու-
թիւն, ճկունութիւն, մրցանքի ոգի և կօրով՝
նկարագրի ազնուութեամբ. կարգապահութեան
զգացումն զիտակցութեամբ ներդաշնաւոր:

ԻՄԱՅԱԿԱՆ ՄՐՅԱՆՔՆԵՐ

Յուլիս 22ին, Երեքշաբթի յետ միջօրէի ժամը
5ին, տեղի ունեցաւ Ժառ. Վարժ. Ի Ամալիքի Հան-
դէսը՝ նախորդ տարիներու նման երկու մասերէ
բաղկացած: Առաջինը՝ ԻՄԱՅԱԿԱՆ ՄՐՅԱՆՔՆԵՐ,
որ բացուեցաւ Ժառանգաւորաց քայլերգով: Ա.
Առեմախօսակոն մրցանք. տրուած նիւթն էր՝
ճշուիրաբերման ոգին հայ կրտսեր արուեստնե-
րուն մէջ: Մասնակցողներն էին Յովհ. Մօսկոֆ-
եան և Յակոբ Համբիկեան (Գ. դասարանէն): Եր-
կու ատենախօսներն ալ մասնաշնչեցին աշխա-
տանքի, հաւատքի, զոհաբերման ոգին, որ ի
յայտ կուգայ հայ կրտսեր արուեստներէն (ա-
սեղնագործութիւն, գրչագրութիւն, ոսկերչու-
թիւն . . .): Քննիչ մասնաժողովի գնահատան-
քով, առաջին հուշակուեցաւ Յ. Համբիկեան:
Բ. Արտասանութեան մրցանք. պարտադիր
բերթումը՝ «Տեսիլքը» Սիամանթօյի, իսկ երկ-
րորդ մը՝ մրցողէն ընտրուած. մասնակցողներն
էին Հ. Միլքոնեան (Գ. դասարանէն), Վ. Թէր-

զիպաշեան և Յ. Մոսկովեան (Դ. դասարանէն)։ Մասնաժողովէն իրրեւ առաջին գնահատուեցաւ Վ. Թէրզիպաշեանի արտադանութիւնը. երկրորդ՝ Յ. Մոսկովեանի և Հ. Մեխլեանի։ Գ. Արամբե-
ապան մրցանք. պարտադիր մեներգ՝ ձմ. վար-
ժանալիս. և երկրորդ երգ մը մրցողէն ընտրուած. մասնակցողներն էին Յ. Սարգիսեան (Դ. դաս-
արանէն), Ն. Վարդեան և Ս. Տարազեան (Դ. դաս-
արանէն)։ Իրրեւ առաջին գնահատուեցաւ Ս. Տարազեանի երգը. երկրորդ՝ Ն. Վարդեան և
Յ. Սարգիսեան։ Երգերուն կ'ընկերակցէր. եր-
գեհոնի վրայ. երաժշտութեան ուսուցիչ Լոգ. Տ. Կոմիտաս Արեղան։ Դ. Դրակուն մրցանք.
ինքնագիր քերթուած մը՝ Նիւթը ընտրուած
մրցողէն։ Մասնակցողներն էին Յ. Երէցեան, Հ.
Դրբորեան (Դ. դասարանէն), և Ե. Հէքիմեան
(Դ. դասարանէն)։ Առաջին գնահատուեցաւ Ե.
Հէքիմեան. երկրորդ՝ Յ. Երէցեան և Հ. Գրի-
գորեան։

Այս տաս վայրկեանի դադարէ մը վերջ,
չարունակուեցաւ Յայտադրի Բ. Մասը. ժառան-
գաւորներ, զեկալարութեամբ Լոգ. Տ. Կոմիտաս
Արեղանի. դպրոցի երգը՝ «Ով յարկ վսեմը եր-
գիցին։ Յետոյ Յովն. Սարկ. Կարապետեան ուղերձ
մը կարդաց յանձն ուսանողութեան, ուղղեալ
նորին Ամենապատուութեան, Տնօրէն Ժողովոյ,
տեղաւորեան և ուսուցչական կազմին, յայտ-
նելով երախտագիրութիւնը իրենց ընդունած
հագացողութեանը համար։ Ս. Մեխլեանի և Դար-
բիները խմբերգէն վերջ, ժառանգաւորաց
Վարժարանի և Ընծայարանի տեսուչ՝ Լոգ. Տ.
Եղիշէ Վրգ. Տէրաբեան կարդաց Վարժարանի
Տարեկան Տեղեկագիրը՝ առաւելագոյն մտաւոր
և կրթական կեանքին վերաբերեալ. ուր սա-
կայն ներկայացուած էր ամբողջ պատկերը Վար-
ժարանի ներքին կեանքին։ Տեսչին ներկայած
տեղեկագիրն համաձայն կատարուեցաւ մրցա-
նակներու բաշխումը՝ Ամեն. Ս. Պատրիարք Լօր.
ձեռքով Դ. դասարանէն առաջին հանդիսացած
էր Տիգրան Գալաշեան, երկրորդ՝ Հայկազ Գրի-
գորեան։ Գ. դասարանէն՝ առաջին՝ Անդրանիկ
Ուրֆալեան, երկրորդ՝ Հայկազ Ֆոռնեմեան. Ա.
դասարանէն՝ առաջին՝ Հայկ Գոլոյեմեան, երկ-
րորդ՝ Սարգիս Կոտեմեան. Նախապատրաստական
դասարանէն՝ առաջին՝ Մանուկ Սմբատեան, երկ-
րորդ՝ Սիմոն Զատիկեան։ Ամբողջ Վարժարանի
մէջ, ուսմանց միջինի բարձրութեամբ. առաջին
հանդիսացած՝ Տիգրան Գալաշեան, երկրորդ՝ Ա.
Ուրֆալեան։ Ամենքն ալ ստացան իրենց նուէր-
ները՝ զանազան սեռի օտար և հայ գրական գոր-
ծեր։ Գեր. Տ. Արտաւազկ Արքեպիսկոպոսի հա-
կիրճ ու թելադրական վերջաբանէն յետոյ ուր
հոգեւոր և իմացական այս հունձքին զիմաց
Սրբազանը իր խնդակցութիւնը կ'արտայայ-
տէր նօթին Ամենապատուութեան, Վարժարա-
նի Տեսչութեան և առհասարակ Միաբանու-
թեան, Ամեն. Ս. Պատրիարք Լօր Պահպանի-
չով ու Տէրունական աղօթքով հանդէսը փակ-
ուեցաւ։

ՍՐԲՈՅ ԹԱՐԳՄԱՆՁԱՅ ՎԱՐժԱՐԱՆԻ ԱՄՍՈՎԵՐՁԻ ՀԱՆԴԻՍՆԵՐ

Յուլիս 20ի երեկոյեան ժամը 4.30ին. ժառ.
Վարժ. իրական մէջ, տեղի ունեցաւ Ս. Թարգ-
մանչաց Վարժարանի Մանկապարտէզի բաժինին
Ամսվերջի Հանդէսը. կոկիկ յայտագիրով. Ամեն.
Ս. Պատրիարք Լօր Նախագահութեամբ, և ի ներ-
կայութեան Միաբանական կազմին ու խումն
բազմութեան Կատարուեցան արտասանութիւն-
ներ, տրամախօսութիւններ, խմբական մար-
զանքներ, հայկական պարեր և այլն։ Այս տարի
Մանկապարտէզը ունէր 61 շրջանաւարտ մանուկ-
ներ. որոնց վկայականները բաշխեց Գեր. Տ. Ար-
տաւազկ Արքեպոս., փոխանորդաբար Ամեն. Ս.
Պատրիարք Լօր. Վարժարանի տեսուչ Տ. Սերոյիւթ
Վրգ. Մանուկեանի հակիրճ տեղեկատուութեան
յետոյ Մանկապարտէզի վիճակի և այս տար-
ուան գործունէութեան մասին փակման խօսքին
մէջ, Դերաշնորհ Սրբազանը, յորդորեց ժողո-
վուրդը սիրել իր ազգը և մայրենի եկեղեցին,
Հայ դպրոցին վստահելով իր մանուկները, փո-
խանակ զանոնք նետելու օտար վարժարաննե-
րու զիրկը. ուր ոչինչ կայ հայկական։ Մագից
որ այս 61 փոքրիկները իրենց լրութեամբ, ա-
ռանց պակեցու արձանագրուին յաջորդ տարի
Նախակրթարանի ալ դասընթացքին։

✱

Նախակրթարանի և վկայականաց բաշխման
հանդէսը յետաձգուած էր, ու կատարուեցաւ,
Ուրբաթ, 1 Օգոստոս 1941, երեկոյեան ժամը 5ին,
ժառ. Վարժ. ի հանգիստսրահին մէջ. նախագա-
հութեամբ Ամեն. Ս. Պատրիարք Լօր, Միաբա-
նութեան անդամներուն և հրաւիրեալ բազմու-
եան Տեղի ունեցան արտասանութիւններ՝ հա-
յերէն, անգլիերէն և արաբերէն լեզուներով,
երգեր՝ մանչերու և աղջիկներու կողմէ. ներկա-
յացուեցաւ Սիւրբանիստի Ս. Մեսրոպը՝ խմբական
արտասանութեամբ ու կենդանի պատկերով մը.
Նախակրթարանի Տեսուչ Տ. Սերոյիւթ Վրգ. կար-
դաց տեղեկագիրը՝ Վարժարանի կրթական կեան-
քի և այս տարուան մէջ ձեռք բերուած ար-
գիւնքներու մասին։ Լրաժեշտի երգէն (Ձ. և Ե.
դասարաններու աղջկանց կողմէ փոխառացուած)
և ուղերձէն վերջ (զոր կարդաց Ձ. դասարանի
սանուհիներէն մին) շրջանաւարտներուն բաշ-
խուեցան վկայականները՝ ըստ արժանեաց (պատ-
ւոյ, յաջողութեամբ և պարզ), և մի մի ժամագիրք
ու Նարեկ իսկ դասերու մէջ յառաջադէմ եղող-
ներուն՝ իւրաքանչիւր դասարանի, և ամբողջ
դպրոցի մէջ առաջին ու երկրորդ հանգիստցող-
ներուն, մրցանակներ տրուեցան զանազան հրա-
տարակութիւններ. Հանդէսը փակուեցաւ գե-
ղեցիկ քաջայերականով Գեր. Տ. Արտաւազկ
Արքեպիսկոպոսի, ուղղուած շրջանաւարտ դա-
սարանին, որուն մէջ Սրբազանը կը պատմէրէր,
չմոռնալ Հայ դպրոցը, որուն մէջ անցաւ իրենց

մանկութիւնը, եւ ուր անհեցաւ իրենց պարմանութիւնը՝ Մանկապարտէզի կարմիրներէն մինչեւ չրջանաւարտութեան շուշան սպիտակութիւնը, ապրելու հայ լիցուին ճոխութեամբն ու գեղեցկութիւններով իրենց պայագայ կեանքին մէջ տունն է կամ օտար վարժարաններուն։ Ու ներկաները արձակուեցան Պահպանիչովը Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր, որ օրհնեց շրջանաւարտները՝ իր շուրջը բոլորեալ, և յաջողութիւն մաղթեց իրենց, բայց ճակատով կարենալ մտնելու համար կեանքի ասպարէզէն, և օտար վարժարաններու սեմերէն։

ՄԻԱԲԱՆԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎՆԵՐ

Յուլիս ամսու 18ին սկսան Միաբանական Ընդհանուր Ժողովները՝ լսելու համար նախկին Տնօրէն Ժողովի 1940-1941 տարւոյ վարչական եւ երամական տեղեկագիրը, որ լրիւ պատրաստ չըլլալուն համար, Ժողովը որոշեց ուղղակի անցնիլ 1941-1942 տարեշրջանի երամացոյցի քննութեան և վաւերացման։

Միաբանական Ընդհանուր Ժողովի Դիւանին շրջանը աւարտած ըլլալով, կատարուեցաւ Նոր Դիւանի ընտրութիւն։ Ա. Ատենապետ ընտրուեցաւ Տ. Եղիշէ Վրդ. Տէրտէրեան, Բ. Ատենապետ՝ Տ. Արթուր Վրդ. Հատրտեան, Ա. Ատենապետ՝ Տ. Գրիգոր Արեւշալ Ոսկանեան, և Բ. Ատենապետ՝ Տ. Թորգոմ Արեւշալ Մանուկեան։

ՆՈՐ ՊԱՇՏՈՆՆԵՐ

Տնօրէն Ժողովի անդամակցութենէն, Հոգ. Տ. Տ. Տիրայր և Շնորհք Վարդապետներու հրաժարումին վրայ, Միաբանական Ընդհանուր Ժողովոյ քուէարկութեամբ, Տնօրէն Ժողովոյ անդամ ընտրուեցան Հոգ. Տ. Տ. Գէորգ Վրդ. Ժանսպեան և Հայրիկ Վրդ. Ասլանեան՝ կալուածոց Դիւանի Հոգեշնորհ Տեսուչը։

Կալուածոց տեսութեան պաշտօնին նշանակուեցաւ, Տնօրէն Ժողովի կողմէ, Յոսպէի վաշտեց Տեսուչ Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Արքա-համան։ Իսկ Յոսպէի Տեսչութեան պաշտօնին՝ Հոգ. Տ. Տիրայր Վրդ. Տէրվիշեան։ Մինչեւ Գրդ-րոցական տարեշրջանի փակումը պաշտօնները պիտի մնային նախկին տեսուչներու հսկողութեան ներքեւ, անկէ յետոյ կատարելու համար փոխանցման գործողութիւնները։

Տնօրէն Ժողովը իր մէջէն ընդհանուր հակա-կռող նշանակեց Հոգ. Տ. Պարոյր Վրդ. Մինասեանը։

ՏՕՆ ԱԿԱՆՔ ԵՒ ԲԵՄԱԿԱՆՔ

✱ 5 Յուլիս Շր. — Գիւտ Նոխարաց Սրբայ Հօրն մեռալ Գրիգորի Լուսաւորչին. երէկ կատարուեցաւ հանդիսաւորապէս Գիւտի նշխարաց նախատօ. նախը Այսօր ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ եւ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբայ Մայր Տաճարին Ս. Մակարի զատին մէջ, և նոյն սուրբին անուանով կանգնուած սեղանին վրայ։

✱ 6 Յուլիս Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ Գարդեց Տ. Պարգի Վրդ. բնաբան առնելով «Զի խորհուրդ մարմնոյ մահ է, և խորհուրդ հոգեոյ՝ կեանք և խաղաղութիւն» խօսքով։ Յոյց տուաւ որ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ մարմնացումը եղաւ այս գաղափարին, իր մէջ կենդանի պահելով միշտ հոգին խորհուրդը, որով միայն կարելի եղաւ իրեն դիմաւ կայել ահաւոր այն չարչարանքները, որոնք իրեն էին վերապահուած։ Ու այս խորհուրդին ներշնչուելով միայն անիկա ունեցաւ ճամբարիտ կեանքն ու խաղաղութիւնը։

✱ 10 Յուլիս Եշ. — Տօն Սրբոց Թարգմանաց Վարդապետաց մեռաց Սանակայ եւ Մեսոպայ. ինչպէս երէկ երեկոյանն՝ նախատօնակի արարողութիւնը. նոյնպէս և այսօր Ս. Պատարագը պաշտուեցաւ հանդիսաւորապէս։ Հաւատացելոց բազմութեան հետ, ներկայ էր նաև ամբողջ ուսանողութիւնը Ս. Թարգմանաց նախակրթարանի և Մանկապարտէզի։ Առաւօտեան ժամերգութենէն վերջ Միաբանութիւնը իր Աթոռին վրայ շնորհաւորեց Ամեն. Ս. Պատրիարքի անուան տունը։ Ս. Պատարագը մատուցւեց Ս. Թարգմանաց Վարժ. Տեսուչ՝ Հոգ. Տ. Սիրովրէ Վրդ. եւ քարոզեց «Որք զարդարեցին տնօրինարար գիմաստս անեղին» բնաբանով։ Պարգեց այն ոգին որուն շունչին մէջ մեր սրբազան թարգմանիչները գործեցին։ Անոնց միակ մտահոգութիւնն էր «անեղին խաւար» ծանօթացնել, իջեցնել հայ ազգին. ուրիշ խօսքով՝ դԱստուած բացատրել ուղեցին հոգիներուն. և ատոր համար ստեղծեցին զիրն ու զբախանութիւնը. կազմակերպեցին զպրօնն ու եկեղեցին։

✱ 13 Յուլիս Կիր. — Գիւտ Գօսնոյ Ս. Աստուածածնի. երէկ. կիրակւորից ժամերգութենէն վերջ կատարուած էր նախատօնակի արարողութիւնը։ Այսօր, Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Գիմասեանի, Ս. Աստուածամօր գերեզմանին վրայ։ Քարոզեց Գեր. Տ. Արտաւազ Արքեպս., «Նման է արքայութիւն երկնից. գանձի ծածկելոյ յագարակի...» բնաբանով։ Անհարկին վերջ Յիսուսի միւս առակներուն, ուր կը բացատրուին արքայութիւնը հետապնդելու կերպերը. ցոյց տուաւ որ Հայաստանեայց եկեղեցին եւ, այս քանի մը շարաթններու ընթացքին, կը տօնէ իր մեծագոյն սուրբերը, որոնք տեական, անկորնչելի և հոգեւոր գանձերու հետապնդման կառնչան։ Ագարակը՝ Հայաստանեայց եկեղեցին է, մշակները՝ վարդապետներն են որոնք գանձեր գտան հոն՝ հոգեւոր, մասաւոր, ու ներկայացուց Ս. Կոյսը իրրի տիպարը հոգեւոր գանձին հետապնդման՝ իր անձով և իր ամբողջ կեանքով։

✱ 19 Յուլիս Շր. — Սրբոց Երկնասաց առաքելաց Բրիսոսի եւ Երեմասաւորոց առաքելոյն՝ Պօղոսի. երէկ նախատօնակի պաշտամունքը կատարուած էր. այսօր հանդիսաւոր ժամերգութենէն վերջ, Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Ս. Յակոբայ Մայր Տաճարին մէջ, Աւագ Սեղանի թիւերուն վրայ կառուցուած երկու մատուռներէն Ս. Պօղոսի սեղանին վրայ։

✱ 20 Յուլիս Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն Գարոցեց Գեր. Տ. Արտաւազկ Արք. շեւ որք կերանն և յագեցան, էին իբրև արք հինգ հազար բնարանով Գոյ տուաւ թէ աշխարհիկ հայկերոյն մը չէր Յիսուսի կատարածը: Աշխարհի թագաւորներուն սարքածները մոռցուեցին: Յիսուս պատրաստելէ յետոյ մտաւորաբար Աստուծոյ արքայութեան, հոգը ըստ տաննեց անոնց ֆիզիքական պէտքերու գոհացման և աշգ բազմացումը հայերուն, խորհուրդն եղաւ միւս այն բազմացումին որ քարոզութիւնն էր Աստուծոյ խօսքին՝ յայնպոյն հորիզոններու տեսնուած:

✱ 27 Յուլիս Կիր. — Վարդավառ. օգն Այլակերպութեան Տեսն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբայ Մայր Տաճարին Աւագ Սեղանին վրայ: Ամեն. Ս. Պատրիարք Զոր ֆիզիքական անհանգրստութեան պատճառաւ Ս. Պատարագը հանդիսաւորապէս մատուց Գեր. Տ. Արտաւազկ Արքեպս. որ և քարոզեց, բնաբան առնելով Յիսուսի խօսքը՝ «Յոտեկացէք և մի՛ երկնէիք»: Գոյ տուաւ համառօտ պատկերը Այլակերպութեան պատմութեան, որ Երեսու իր խաւերէն ընտրեալ երեքսուք խալներուն պարզեց ծրագիրը իր ապագայ գործունէութեան: Զանոնք արթնցուց իրենց երազանքի թմրութենէն, որպէսզի գիտակցօրէն ճանչնան այն ճամբան ուրիշ պիտի քայլեն և որուն մէջ անպակաս են աշխարհի բոլոր նեղութիւնները, մինչև անգամ հեղուժը անձին արիւնին, վըկայելու համար այն դատին որ իրենցն է, Գրիստոսով արուած:

✱ 28 Յուլիս Բշ. — Մեռելոց. Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Փրկիչ ուր քարոզեց Տ. Շաւարշ Վրդ. Վրդ. ի Գրիստոս ննջեցիին կորեա՞ն արդեօք բնարանով: Գոյ տուաւ որ մահը միշտ կը հրճուի. որովհետեւ անպակաս են մարդկութեան մէջ իր զոհերը, ըլլալ անհատական, ընտանեկան կամ ընկերային կեանքի մէջ: Բայց մահը կը սարսափի այն հոգիներէն, որոնք Գրիստոսի անունով. Աստուծոյ սիրոյն կը մեռնին: Այսպիսիները իր զոհերը չեն այլիս:

✱ 8 Օգոստոս Ուր. — Հոգ. Տ. Հրազդան Արղ. Ոսկերչեան, Վանուցս Աւագ Թարգմանը, Եգիպտոս մեկնեցաւ իրեններուն մօտ մէկ ամսուան համար:

✱ 10 Օգոստոս Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ. քարոզեց Տ. Պարոյր Վրդ. որ քարոզատութիւնը ըրաւ շին ու նոր Օրէնքներու, հաստատելով թէ ամէն ժամանակներու մէջ եղած են մարդիկ որոնք միշտ նայած են ետե՛հ հինին, ամենաւեր շրջանի մը համար սահմանուած օրէնքներուն, այսպէս կախուելով փէշերէն այն խաւերին մարդոց, որոնք քայլած են ու կը քայլեն յառաջդիմութեան, զարգացման ճամբէն: Նոր օրէնքը Յիսուսի բերածն է՝ Շնորհաց, ազատ կամքի. բանականութեան վար-

դպեւեռութիւնը որ սրբագրումն ու ամրոցումն է Հինին:

✱ 17 Օգոստոս Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, ուր կատարուեցաւ նաև խաղողօրհնէքի արարողութիւնը:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

✱ 3 Յուլիս Եշ. — Ամեն. Ս. Պատրիարք Զոր կողմէ Գեր. Տ. Արտաւազկ Արքեպս., հետն ունենալով Աւագ-Թարգման Հոգ. Տ. Հրազդան Արքեպս. փոխադարձաբար այցելեց Եռեկոյաւոյ տեղւոյն նոր Պ. Ընդհ. Հիւպատոսին:

✱ 4 Յուլիս Ուրբաթ. — Պատրիարքարանիս կողմէ Առժամեայ Դիւանապետ Հոգ. Տ. Սերոյիք Վրդ., Աւագ-Թարգման Հոգ. Տ. Հրազդան Արքեպս. և Մատակարար Հոգ. Տ. Կոմիտաս Արքեպս. ներկայ գտնուեցան տեղւոյն Թէոա-Սանթա գովէճի ամսվերջի մրցանակարաշխութեան հանգէսին:

✱ 12 Յուլիս Եր. — Բաղաքիս Ասորոց Եպիսկոպոսը այցելեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Զոր:

✱ 22 Յուլիս Գշ. — Միացեալ Նահանգաց Երեսօղէտի նոր Ընդհ. Հիւպատոս Mr. Lowell C. Pinkerton, հետն ունենալով Դեր-Հիւպատոս Մր. Էտուըրտ Պէշֆօրտը, իր առաջին պաշտօնական այցելութիւնը տուաւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Զոր:

✱ 24 Յուլիս Եշ. — Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը հետն ունենալով Առժ. Դիւանապետ Հոգ. Տ. Սերոյիք Վարդապետը, փոխադարձ այցելութիւն տուաւ Mr. Lowell C. Pinkertonին:

✱ 9 Օգոստոս Եր. — Ս. Զատիկ տօներուն առթիւ Եգիպտոսէն ռախաւորութեամբ Երուսաղէմ եկած Ալեքսանդր Տիկին Աննա Կայի Փաշա Պէթրոս (ծնեալ Գէորգ Արքայանեան) Օգոստոս Թին այցելեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Զոր, և Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարը: Այս առթիւ սիրայօժար պատրաստակամութեամբ իր ժամանակը կը տրամագրէ նորոգելու Ս. Յակոբայ վանուցս գանձատան մէջի նորոգութեան կարօտ շուրջառնները, սեղանի ծածկոյնները և այլ նստելիքներ, իրեն օժանդակ ունենալով Երուսաղէմարնակ քանի մը տիկիներ և օրիորդներ ևս:

✱ 17 Օգոստոս Կիր. — Այսօր, գիշերը ուշ տեսն Ս. Աթոռ ժամանեց, Միարանութեան կողմէ Էշմիածին գումարուելիք Աղգային-Եկեղեցական Ժողովին պատուիրակ գացած Գեր. Տ. Կիւրեղ Ե. Վրդ. Իսրայէլեան և Լուսարաբապետ Հայր Սուրբը ներկայացուցած է Հայրապետական Տեղակալին, Ամեն. Ս. Պատրիարք Զոր եղբայրական ողջոյնները և Ս. Յակոբեանց Միարանութեան օրգիական յարգանքի զգացումները: Տեսած է Էշմիածինը, Երեւանը ու գեղեցիկ տղաւորութիւններով կը վերադառնայ: Գալթիւով մանրամասնութիւնը իր տպաւորութիւններուն, որոնք աւելի քան շահեկան ու սրտապնդիչ են: